

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**ÇİN KAYNAKLI DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EV SAHİBİ ÜLKE
İKTİSADİ VE KURUMSAL BELİRLEYİCİLERİNİN ÇEKİM MODELİYLE ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Cabir ÇELİK

OCAK-2022

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**ÇİN KAYNAKLI DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EV SAHİBİ ÜLKE
İKTİSADİ VE KURUMSAL BELİRLEYİCİLERİNİN ÇEKİM MODELİYLE ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Cabir ÇELİK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ayça SARIALIOĞLU HAYALI

OCAK-2022

TRABZON

ONAY

Cabir ÇELİK tarafından hazırlanan “Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke İktisadi ve Kurumsal Belirleyicilerinin Çekim Modeliyle Analizi” adlı bu Çalışma 28/02/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak İktisat Anabilim Dalı Tezli Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı-Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Hasan ÖZYURT	Başkan	☐	☐	
Doç. Dr. Ayça SARIALIOĞLU HAYALİ	Danışman	☐	☐	
Prof. Dr. Rahmi YAMAK	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Servet CEYLAN	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Murat Can GENÇ	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Cabir ÇELİK

27.01.2022

ÖNSÖZ

Bir ekonomide yerleşik kuruluş (doğrudan yatırımcı) tarafından, farklı bir ekonomide yerleşik bir işletmeye (doğrudan yatırım işletmesi) kalıcı bir menfaat sağlamak amacıyla yapılan uluslararası yatırım olarak tanımlanan Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), teorik ve ampirik çalışmalar tarafından uzun yıllardır yoğun biçimde incelenmeye devam edilen kavramlardan bir tanesidir.

20. yüzyılın sonlarına kadar DYY faaliyetlerini büyük oranda gelişmiş ekonomilere ait çokuluslu şirketler üstlendiğinden, literatürdeki çalışmalarda daha ağırlıklı olarak gelişmiş ekonomilerin kaynaklık ettiği DYY'nin birçok yönden analiz edildiği görülmektedir. Bu durum, Çin gibi bazı gelişmekte olan ekonomilerin 2000'lerin başından itibaren önemli kaynak ülkeler haline gelmeleri ile birlikte değişmiştir. Nitekim son yıllarda Çin'in kaynaklık ettiği DYY'nin belirleyicilerini analiz etmeye yönelik nispeten yeni, ancak büyüyen bir literatür oluşmaya başlamıştır. Söz konusu literatürdeki tartışmalar göz önüne alındığında, Çin kaynaklı DYY açısından ev sahibi ülkelere ilişkin hangi faktörlerin belirleyici olduğuna yönelik henüz bir fikir birliği oluşmadığı görülmektedir. Bu durum, konunun daha fazla ampirik çalışma tarafından analiz edilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Bu doğrultuda tez çalışmasında, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkili iktisadi ve kurumsal belirleyicileri tespit etmeye yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. Bu tez çalışmasının özgün değerini, Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerine ilişkin elde ettiği ve önceki çalışmalardan farklılıklar arz eden sonuçlara ulaşılmasını sağlayan bulguları ile literatürdeki tartışmalara katkı sunması oluşturmaktadır. Çalışma, özellikle ev sahibi ülke altyapı kalitesinin Çin kaynaklı DYY'yi negatif yönde etkilediği ve Çin kaynaklı DYY'nin altyapı kalitesi düşük yakıt zengini ülkeleri tercih ettiği şeklindeki bulgularının yanı sıra Çin kaynaklı DYY'ye ilişkin gerçekleştirdiği potansiyel hesaplamaları dolayısıyla kendisinden önceki çalışmalardan büyük ölçüde farklılaşmaktadır.

Bu Çalışma'nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanım Sayın Doç. Dr. Ayça SARIALİOĞLU HAYALİ'ye, Sayın Prof. Dr. Rahmi YAMAK'a ve Sayın Doç. Dr. Murat Can GENÇ'e teşekkür ederim.

Ocak, 2022

Cabir ÇELİK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	5-22
1.1. Kavramsal Çerçeve	5
1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İlgili Terimlerin Tanımı	5
1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması	6
1.1.2.1. Yapılan Yatırımın Ev Sahibi Ülkeye Giriş Şekline Göre	6
1.1.2.1.1. Yeşilalan Yatırımları	6
1.1.2.1.2. Birleşme ve Satın Almalar	7
1.1.2.2. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre	9
1.1.2.2.1. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırımlar	9
1.1.2.2.2. Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımlar	10
1.1.2.3. Yapılan Yatırımın Amacına Göre	11
1.1.2.3.1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	12
1.1.2.3.2. Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	13
1.1.2.3.3. Verimlilik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	14
1.1.2.3.4. Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	16
1.2. Teorik Çerçeve	18
1.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklayan Teoriler	18
1.2.1.1. Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi	18
1.2.1.2. İçselleştirme Teorisi	19

1.2.1.3. Eklektik Paradigma	20
-----------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇİN KAYNAKLI DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	23-56
2.1. Çin'in Ekonomik Kalkınma Sürecine Genel Bir Bakış	23
2.2. Kaynak Ülke Olarak Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırım Görünümü	32
2.3. Çin'in Kaynaklık Ettiği Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Politikasının Temel Aşamaları	35
2.3.1. İhtiyatlı Uluslararasılaşma Aşaması (1979-1985)	36
2.3.2. Devlet Teşviki Aşaması (1986-1991)	37
2.3.3. Genişleme ve Düzenleme Aşaması (1992-1998)	37
2.3.4. Küreselleşme Politikası Aşaması (1999-2001)	38
2.3.5. Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Sonrası Aşama (2002-2011)	39
2.3.6. Yeni Küreselleşme Stratejisi Aşaması (2012 ve Sonrası)	42
2.3.6.1. Kuşak ve Yol Girişimi	42
2.3.6.1.1. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamındaki Doğrudan Yabancı Yatırımları	49
2.3.6.1.2. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Ekonomik Hedefleri	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ	57-71
3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri ile İlgili Ampirik Literatür	57
3.2. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri ile İlgili Ampirik Literatür ..	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. VERİ SETİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR	72-118
4.1. Veri Seti	72
4.1.1. Çalışmada Kullanılan İktisadi Değişkenler	73
4.1.2. Çalışmada Kullanılan Kurumsal Değişkenler	76
4.1.3. Çalışmada Kullanılan Altyapı Değişkeni	80
4.2. Hipotezler ve Modeller	81
4.2.1. Hipotezler	81
4.2.1.1. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Pazar Arayışı	81
4.2.1.2. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Doğal Kaynak Arayışı	83

4.2.1.3. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Verimlilik Arayışı	86
4.2.1.4. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Stratejik Varlık Arayışı ..	86
4.2.1.5. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımların Yer Seçiminde Ev Sahibi Ülke Kurumlarının Rolü	88
4.2.1.6. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımların Yer Seçiminde Ev Sahibi Ülke Altyapısının Rolü	89
4.2.2. Çekim Modeli	92
4.2.3. Çalışmada Kurulan Modeller	96
4.3. Yöntem ve Metodoloji	98
4.3.1. Panel Veri Analizi	98
4.3.1.1. Panel Veri Modelleri	101
4.3.1.2. Diagnostik Testler	102
4.3.1.2.1. Levene, Brown ve Forsythe Değişen Varyans Testi	102
4.3.1.2.2. Baltagi Wu LBI Testi	103
4.3.1.2.3. Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi	103
4.3.1.2.4. Pesaran CD Testi	104
4.4. Ampirik Bulgular	104
4.4.1. Diagnostik Test Sonuçları	104
4.4.2. Panel Veri Analiz Sonuçları	105
4.4.2.1. Model 1 için Tahmin Sonuçları	106
4.4.2.2. Model 2 için Tahmin Sonuçları	107
4.4.2.3. Model 3 için Tahmin Sonuçları	108
4.4.2.4. Model 4 için Tahmin Sonuçları	108
4.4.2.5. Model 5 için Tahmin Sonuçları	109
4.4.2.6. Model 6 için Tahmin Sonuçları	110
4.5. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Hesaplanması	111
4.5.1. Türkiye'nin Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Performansının Değerlendirilmesi	114
SONUÇ VE ÖNERİLER	119
KAYNAKÇA	124
ÖZGEÇMİŞ	145

ÖZET

Çin Halk Cumhuriyeti, özellikle 2000'lerin başından itibaren önemli bir DYY kaynağı ülke haline gelmiştir. Bu durum, Çin çokuluslu şirketlerinin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici rol oynayan faktörlerin tespit edilmesine odaklanan nispeten yeni fakat genişlemekte olan bir literatür ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, Çin kaynaklı DYY için ev sahibi ülke seçiminde etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik analizler gerçekleştirmek ve Çin çokuluslu şirketlerinin hangi motivasyonlar ile hareket ettiklerini tespit etmektir.

Bu çalışmada, 75 ülkeden oluşan geniş bir örneklem için 2006-2017 dönemi yıllık verilerinden yararlanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Hipotezler doğrultusunda kurulan genişletilmiş çekim modellerinin tahmininde tesadüfi etkiler modelinden yararlanılmıştır. Modellerin tahmininde ise dirençli standart hatalar üreten tesadüfi etkili Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tahmincisi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada, tesadüfi etkili Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi ile tahmin edilen 6. model yardımıyla örnekleme 75 ülkenin Çin kaynaklı DYY'yi çekme potansiyelleri hesaplanmıştır. Hesaplanan Çin kaynaklı potansiyel DYY değerlerinin Çin kaynaklı gerçekleşen DYY miktarına oranlanması yoluyla ev sahibi ülkelerin performansları 2006-2017 dönemi için yıllık olarak hesaplanmıştır. Son adımda ise Türkiye'nin Çin kaynaklı DYY'ye ev sahipliği performansına yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Ampirik bulgular, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülkeye çekilmesinde pazar büyüklüğü, ikili ticarete açıklık, inovasyon düzeyi ve kamu sektörü performansının pozitif etkide; çalışan başına çıktı, yetkinin kötüye kullanımı ve genel altyapı kalitesinin ise negatif etkide bulunan belirleyiciler olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan, ev sahibi ülke ile Çin arasındaki fiziki mesafe ve ev sahibi ülke doğal kaynaklarının Çin DYY'sinin yer seçimi üzerinde belirleyici bir rolünün olmadığı saptanmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle, Çin kaynaklı DYY için pazar arayışı ve stratejik varlık arayışının geçerli motivasyonlar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık, Çin çokuluslu şirketlerinin verimlilik arayışı ve doğal kaynak arayışı içerisinde olmadıkları belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada, Çin kaynaklı DYY'nin altyapı kalitesi düşük olan yakıt zengini ev sahibi ülkeleri tercih ettiği sonucuna da varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, DYY, Panel Veri Analizi, Çekim Modeli, Potansiyel DYY

ABSTRACT

The Republic of China has become an important source country of Foreign Direct Investment (FDI), particularly since the beginning of the 2000s. This has enabled a relatively new, but expanding literature focusing to determine the decisive factors in the selection of the host countries of the Chinese multinational companies. In this context, the main objective of the research is to make analyses to determine the factors in selecting host countries for Chinese FDI and to find out what types of motivations Chinese multinational companies act with.

In this study, a panel data analysis has been conducted by using the annual data of the period from 2006 to 2017 for a broad sample consisting of 75 different countries. The model of random effects has been used to estimate the augmented gravity models structured in line with hypotheses. In the estimation of the models, randomly effective Arellano (1987), Froot (1989) and Rogers (1993) estimators, which generate resistant robust standard errors, were used. Furthermore, in the study, with the help of the 6th model estimated using randomly effective Arellano, Froot, and Rogers estimators, the gravity potentials of 75 countries within the sample in order to attract the Chinese FDI have been reckoned. The annual performances of the host countries have been calculated for the period between 2006 and 2017 by proportioning the potential Chinese FDI values reckoned to the actual Chinese FDI amounts. At the last step, Turkey's performance for hosting Chinese FDI has been evaluated.

Empirical findings put forth that market size, openness to bilateral trade, innovation level, and public sector performance have been positive determinants, on the other hand, output per worker, undue influence, and the quality of overall infrastructure have been negative determinants in attracting Chinese FDI into host country. Furthermore, it has been found out that the physical distance between host countries and China and the natural resources of the hosting countries did not have a decisive role in the location selection of Chinese FDI. With reference to the findings obtained, market seeking and strategic assets seeking have been detected to be eligible motivations for Chinese FDI. However, it has been determined that Chinese multinational companies were not in search of efficiency and natural resources. Moreover, in the study, it has been pointed out that Chinese FDI has preferred the host countries having low infrastructure quality and abundant fuel sources.

Keywords: People's Republic of China, FDI, Panel Data Analysis, Gravity Model, Potential FDI

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Kuşak ve Yol Girişimi Güzergâhındaki 67 Ülke.....	42
2	Literatürde DYY'nin Belirleyicilerini Analiz Eden Örnek Ampirik Çalışmalar.....	63
3	Literatürde Çin Kaynaklı DYY'nin Belirleyicilerini Analiz Eden Örnek Ampirik Çalışmalar.....	70
4	Ülke Grubu	72
5	Veri Seti.....	73
6	Diagnostik Test Sonuçları (Tesadüfi Etkiler Modeli).....	105
7	Model 1,2,3,4,5 ve 6 Tahmin Sonuçları.....	106
8	Model 6'ya Göre Çin Kaynaklı DYY için Potansiyel-Gerçekleşen Oranı	112

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Rotası	45
2	Yeni Avrasya Kara Köprüsü Koridoru	45
3	Çin-Moğolistan-Rusya Koridoru	46
4	Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru	47
5	Çin-Çinhindi Yarımadası Koridoru	47
6	Çin-Pakistan Koridoru	48
7	Bangladesh-Çin-Hindistan-Miyanmar Koridoru	48

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Çin'in İhracat ve İthalat Değerleri (Milyar Dolar)	25
2	En Büyük 10 Ekonominin 2008 Küresel Krizi ve Sonrasındaki Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) Büyüme Oranları.....	26
3	Çin'in Yıllara Göre Gayri Safi Yurtiçi Tasarruf Tutarı (Milyar Dolar).....	27
4	Yabancı Sermayeli Şirketlerin Çin İhracatı İçerisindeki Payı (%)	29
5	Çin'in Kentsel-Kırsal Nüfus Oranlarındaki Değişim	30
6	Çin'in Kişi Başına Düşen GSYİH Değerleri (Dolar)	31
7	Çin'in DYY Açısından Ev Sahibi ve Kaynak Ülke Görünümü (Milyar Dolar).....	33
8	Çin Kaynaklı DYY'nin Coğrafi Dağılımı (Stok).....	34
9	KİT'lerin ve Özel Şirketlerin Çin Kaynaklı DYY Stoku İçerisindeki Payı (%).....	41
10	Çin'in GSYİH Büyüme Oranları	53
11	Türkiye ile Çin Arasındaki Dış Ticaret (Milyon Dolar)	114
12	Türkiye'ye Yönelik Çin Kaynaklı DYY'nin Potansiyel ve Gerçekleşen İlişkisi (2006-2017) (Model 6)	116
13	Türkiye'nin Örnekleme Ülkeleri Arasındaki Yeri (2017)	117

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AAYB	: Asya Altyapı Yatırım Bankası
Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
CNKI	: Çin Ulusal Bilgi Altyapısı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
GCI	: Küresel Rekabet Gücü Endeksi
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HSBC	: Hong Kong and Shanghai Banking Corporation
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
LBI	: Yerel En İyi Değişmez
MINT	: Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye
MOFCOM	: Çin Halk Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı
MOFTEC	: Çin Halk Cumhuriyeti Dış Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanlığı
NDB	: Yeni Kalkınma Bankası
NDRC	: Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OLI	: Mülkiyet, Konum ve İçselleştirme
SAFE	: Çin Halk Cumhuriyeti Döviz İdaresi
SETC	: Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomi ve Ticaret Komisyonu
SITC	: Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WDI	: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri

GİRİŞ

Teorik ve ampirik çalışmalar tarafından uzun yıllardır yoğun biçimde incelenmeye devam edilen DYY kavramı, bir ekonomide yerleşik kuruluş (doğrudan yatırımcı) tarafından, farklı bir ekonomide yerleşik bir işletmeye (doğrudan yatırım işletmesi) kalıcı bir menfaat sağlamak amacıyla yapılan uluslararası yatırım olarak tanımlanmaktadır. Ekonomiler arasında istikrarlı ve uzun süreli bağlantılar oluşturma gibi özellikleri ile DYY faaliyetleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası hız kazanan küresel ölçekli ekonomik entegrasyon sürecinin önemli bir itici gücü haline gelmiştir. Son yıllarda DYY gerçekleştiren işletme sayısında ve sektör çeşitliliğinde geline seviye, DYY'nin entegrasyon sürecinde oynadığı rolü ve ülkeler için taşıdığı önemi net bir biçimde yansıtmaktadır.

Ülkelerin ekonomik büyümesine, finansal istikrarına ve dolayısıyla toplumsal refahına sağladığı katkılar, DYY'nin ev sahibi ülkeler tarafından kalkınmanın önemli bir aracı olarak görülmesini sağlamıştır. Uluslararası ticaretin gelişimi üzerinde olumlu etkiler meydana getirmesi, ev sahibi ve kaynak ekonomileri için önemli bir sermaye kaynağı olması ve ekonomiler arasında teknoloji ve teknik bilgi transferini teşvik etmesi, DYY'nin önemini pekiştiren diğer özellikleri olarak sayılabilmektedir. Doğru politika ortamında, yerel işletme gelişimi için etkili bir seçenek olan DYY, özellikle ev sahibi ülke ekonomilerinin rekabetçi konumlarını iyileştirmelerine sağladığı katkılar dolayısıyla birçok ülkenin vazgeçemediği bir araç haline gelmiştir. Bununla birlikte, yıllara ait DYY akım verileri dikkate alındığında bazı ev sahibi ülkelerin DYY çekme konusunda diğerlerinden daha iyi performans gösterdikleri görülmektedir. Bunun nedenleri uzun yıllardır tartışılmakta ve araştırmacılar uygun cevapları bulmaya çalışmaktadır.

Literatürde, DYY'nin, aynı anda üç grup belirleyici faktörün mevcut olması halinde gerçekleştiğine yönelik genel bir fikir birliği oluşmuştur. Eklektik Paradigma çerçevesinde Dunning (1993), bu üç grup belirleyici faktörden ilkinin çokuluslu bir şirkette mülkiyete özgü rekabet avantajlarının varlığı, ikincisini ev sahibi ülkede yerel avantajların varlığı şeklinde ifade etmektedir. Bu paradigmaya göre, üçüncü faktör ise yatırımcı ile alıcı arasında eşit şartlarda kurulan firma içi bir ilişkiye karşı üstün ticari faydaların varlığıdır. Burada birinci ve üçüncü faktör, DYY'nin şirkete özgü belirleyicileri iken, ikincisi ev sahibi ülkenin konumuna özgüdür ve DYY girişleri üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu üç faktör grubu içerisinde DYY'nin gerçekleşmesi için ev sahibi ülke hükümetlerinin doğrudan etkileyebileceği tek faktör grubu yerel belirleyicilerdir. Dolayısıyla literatürde, DYY'nin ev sahibi ülke seçimini teşvik eden/sınırlayan belirleyicilerin neler olduğunu tespit etmeye odaklanan çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır.

Literatürdeki söz konusu teorik ve ampirik çalışmalar, çokuluslu şirketlerin ülkelere DYY gerçekleştirme kararları üzerinde etkili birçok motivasyon bulunduğunu ortaya koymuştur. Dunning (1993), tarafından yapılan sınıflandırmaya göre, çokuluslu şirketlerin ev sahibi ülke seçiminde etkili söz konusu bu motivasyonlar; doğal kaynak arayışı, pazar arayışı, verimlilik arayışı ve stratejik varlık arayışı şeklinde temel dört gruba ayrılmaktadır. Bununla birlikte, özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren daha büyük çokuluslu şirketlerin birçoğunun birden fazla hedef peşinde koştuğunu ve yukarıdaki motivasyonlardan iki veya daha fazlasının özelliklerini birleştiren DYY faaliyetleri gerçekleştirebildiğini de belirtmek gerekmektedir. Diğer yandan, yabancı üretimin motivasyonları zamanla değişebilmektedir. Başlangıçta çoğu işletme, doğal kaynakları elde etmek veya yeni pazarlara erişim elde etmek (veya elde tutmak) için DYY gerçekleştirmektedir. Ancak işletmeler, çokuluslu olma derecelerini artırdıkça, DYY faaliyetlerini verimliliklerini artırarak veya yeni rekabet avantajı kaynaklarına erişerek küresel pazardaki konumlarını iyileştirebilecekleri bir araç olarak kullanabilmektedir.

20. yüzyılın sonlarına kadar DYY faaliyetlerini büyük oranda gelişmiş ekonomilere ait çokuluslu şirketler üstlendiğinden literatürdeki çalışmalarda daha ağırlıklı olarak gelişmiş ekonomilerin kaynaklık ettiği DYY’nin ev sahibi ülke seçimini etkileyen belirleyicilerin analiz edildiği görülmektedir. Ancak bu durum, bazı gelişmekte olan ekonomilerin 2000’lerin başından itibaren önemli kaynak ülkeler haline gelmeleri ile birlikte değişmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler, 2000 yılında dünya genelindeki DYY stokunun yalnızca yaklaşık % 9,5’ine kaynaklık ederken bu oran 2019 yılında yaklaşık % 24,1 düzeyine ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkeler içerisinde ise Çin, hızlı kalkınmasını takiben çok sayıda ev sahibi ülkeye gerçekleştirdiği DYY akımları ile birçok gelişmiş ülkeyi de geride bırakan bir kaynak ülke olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Dünya genelinde en fazla DYY stokuna sahip kaynak ülkeler arasındaki yerini sürekli biçimde güçlendiren Çin devleti, 2019 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Hollanda’nın ardından en büyük üçüncü kaynak ülke konumuna yükselmeyi başarmıştır.

Çin, 2019 yılı itibariyle toplam değerleri yaklaşık 500 milyar dolar olan China Ocean Shipping Corporation, China National Offshore Oil Corporation, Tencent Holdings Limited ve Hainan Airlines Group şirketlerinin en büyük 100 çokuluslu şirket arasında yer aldığı bir gelişmekte olan kaynak ülke durumuna gelmiştir. Benzer şekilde Çin’in, 2018 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelere ait en büyük 100 çokuluslu şirketin 34 tanesine sahip olması DYY faaliyetleri açısından liderliğinin tartışmasız olduğunu ortaya koymaktadır. Birçok Çin şirketinin kısa süre içerisinde DYY faaliyetlerinde önemli aktörler haline gelmesi kaçınılmaz olarak Çin kaynaklı DYY’nin akademik çalışmalarca daha yoğun biçimde incelenmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum, Çin kaynaklı DYY’nin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici rol oynayan faktörlerin tespit edilmesine odaklanan nispeten yeni fakat genişlemekte olan bir literatürün oluşmasını sağlamıştır.

Çin kaynaklı DYY faaliyetlerini incelemeye yönelik literatür göz önüne alındığında ilk çalışmalarda (Cai, 1999; Wu ve Chen, 2001; Taylor, 2002; Wang, 2002; Deng, 2003 vb.) ağırlıklı olarak Çin DYY'sinin tarihsel gelişimine, coğrafi/sektörel dağılımına, düzenleyici çerçeveye ve hükümet politikalarının gelişimine ve etkisine odaklanıldığı dikkat çekmektedir. Daha yeni ve ampirik olan çalışmalarda (Buckley vd., 2007; Cheung ve Qian, 2009; Cheng ve Ma, 2010; Liu vd., 2017; Yao vd., 2017; Mourao, 2018; Kamal vd., 2020 vb.) ise özellikle Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke iktisadi ve kurumsal belirleyicilerinin analiz edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, çalışmalardan sağlanan bulgular ve bunlar ışığında sürdürülen tartışmalar, Çin kaynaklı DYY açısından ev sahibi ülkelere ilişkin hangi faktörlerin belirleyici olduğuna yönelik bir fikir birliği oluşmadığını ve konunun daha fazla ampirik çalışma tarafından analiz edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla araştırmacılar için Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke belirleyicilerine ilişkin devam eden tartışmalara ışık tutacak ampirik bulgulara dayalı sonuçlar elde etme çabası önemini korumaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkili iktisadi ve kurumsal belirleyicileri analiz ederek Çin çokuluslu şirketlerinin yatırım kararlarını verirken hangi motivasyonlar ile hareket ettiklerini tespit etmektir. Bu bağlamda, tez çalışmasının özgün değerini, Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerine ilişkin elde ettiği ve önceki çalışmalardan farklılıklar arz eden sonuçlara ulaşılmasını sağlayan bulguları ile literatürdeki tartışmalara katkı sunması oluşturmaktadır. Çalışma, özellikle ev sahibi ülke altyapı kalitesinin Çin kaynaklı DYY'yi negatif yönde etkilediği ve Çin kaynaklı DYY'nin altyapı kalitesi düşük yakıt zengini ülkeleri tercih ettiği şeklindeki bulgularının yanı sıra Çin kaynaklı DYY'ye ilişkin gerçekleştirdiği potansiyel hesaplamaları dolayısıyla kendisinden önceki çalışmalardan büyük ölçüde farklılaşmaktadır.

Bu çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, DYY'ye ilişkin kavramsal ve teorik çerçeveyi açıklamayı hedefleyen bilgiler sunulmuştur. Bu bağlamda, öncelikli olarak DYY ve ilgili terimlerin tanımlarına yer verildikten sonra mevcut literatürü takiben DYY'ye ilişkin bir sınıflandırmaya gidilerek DYY'nin ev sahibi ülkeye giriş şekline göre, DYY'nin üretim zincirindeki yerine göre ve DYY'nin amacına göre hangi özellikleri taşıdığı konularında bilgilendirilmelerde bulunulmuştur. Bu bölümde son olarak, DYY olgusunu açıklamak üzere geliştirilen ve hem mikro hem de makro düzeyde ekonomik mekanizma ve birimlerin davranışlarının daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyan başlıca teoriler olan Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi, İçselleştirme Teorisi ve Eklektik Paradigma açıklanmıştır.

Çalışmanın kavramsal ve teorik kısmını oluşturan Birinci Bölümün ardından İkinci Bölümde, ilk olarak Çin ekonomisinin kalkınma sürecine değinilmesinin ardından Çin kaynaklı DYY'ye ilişkin görünüm ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise Çin devletinin kaynaklık ettiği DYY'ye yönelik politikasının temel aşamaları kapsamlı şekilde açıklanmıştır. Bununla birlikte, tez kapsamında Çin devletinin uyguladığı politikaların son aşaması olarak değerlendirilen “Yeni

Küreselleşme Stratejisi Aşaması (2012 ve sonrası)” daha detaylı olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda altıncı aşamanın merkezinde yer alan “Kuşak ve Yol Girişimi”nin ekonomik hedefleri ve Çin ile birlikte girişim ülkeleri açısından taşıdığı önem açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü Bölümde, iki ayrı başlık altında literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde, ilk olarak genel anlamda DYY’nin ev sahibi ülke belirleyicilerini inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra Çin’in kaynaklık ettiği DYY’nin ev sahibi ülke belirleyicilerini analiz eden ampirik çalışmalar ele alınmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise, çalışmanın veri seti ve yöntemi hakkında bilgiler sunulmasının yanı sıra kurulan hipotezlerin ve bunları sınamaya yönelik oluşturulan genişletilmiş çekim modellerinin tanıtılması işlemi gerçekleştirilmiştir. Çin kaynaklı DYY’nin iktisadi ve kurumsal belirleyicilerinin tespitine yönelik analiz için oluşturulan genişletilmiş çekim modellerinin panel veri analizi ile tahmininden sağlanan bulgular bu bölümde sunulmuştur. Dördüncü Bölümde ayrıca, yöntem kısmında tahmin edilen 6. model yardımıyla örnekleme yer alan tüm ülkeler için Çin kaynaklı DYY’nin 2006-2017 dönemindeki yıllık potansiyel değerleri hesaplanmış ve gerçekleşen Çin kaynaklı DYY’ye ilişkin 2006-2017 dönemi yıllık değerlerine bölünmüştür. Böylelikle, her bir ev sahibi ülkenin Çin kaynaklı DYY’yi çekme performanslarına ilişkin yıllık bilgi sunan Tablo 8 oluşturulmuştur. Bu bölümde son olarak Türkiye’nin Çin kaynaklı DYY’ye ev sahipliği performansı verileri ışığında detaylandırılarak sunulmuştur. Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen ampirik bulgular ışığında Çin kaynaklı DYY’nin belirleyicilerine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İlgili Terimlerin Tanımı

Yoğun biçimde incelenmeye devam edilen DYY kavramı, bir ekonomide yerleşik kuruluş (doğrudan yatırımcı) tarafından, farklı bir ekonomide yerleşik bir işletmeye (doğrudan yatırım işletmesi) kalıcı bir menfaat sağlamak amacıyla yapılan uluslararası yatırım olarak tanımlanmaktadır. Kalıcı menfaat, doğrudan yatırımcı ile işletme arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığını ve işletmenin yönetimi üzerinde doğrudan yatırımcının önemli ölçüde etkisinin olduğu anlamına gelmektedir. Tanımda yer alan doğrudan yatırımcı, bir bireyi, anonim veya tüzel kişiliği olmayan bir kamu veya özel teşebbüsü, bir hükümeti, bir grup ilgili kişiyi veya doğrudan yabancı yatırımcının ikamet ettiği ekonomi dışındaki bir ekonomide faaliyet gösteren doğrudan yatırım işletmesine (bir bağlı ortaklık, iştirak veya şube) sahip ilgili anonim ve/veya tüzel kişiliği olmayan şirketler grubunu ifade etmektedir (IMF, 1996: 3-4).

DYY, işletmeler arasındaki ilk işlemi ve sonrasında hem iki işletme hem de bağlı kuruluşları arasında gerçekleşen tüm işlemleri kapsamaktadır. Bilindiği üzere, doğrudan yatırımcının DYY ile yönetimde etkili olabilmesi için tam kontrolü sağlayan mülkiyet sahipliğini elde etmesi gerekmektedir. DYY ilişkisinden bahsedilebilmesi için doğrudan yatırımcının kendisine işletmenin yönetiminde oy hakkı sağlayan en az %10'luk paya sahip olması gerektiği şeklinde ortak bir görüş bulunmaktadır (OECD, 2008; IMF, 1996; WTO, 1996). Bununla birlikte, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) (1996) tarafından %10 kuralının herhangi bir yeterlilik önermesi olmadığı da belirtilmektedir. Nitekim genel kabul gören %10 kuralının geçerli olmadığı bazı durumlar mevcuttur. Örneğin, doğrudan yatırımcı %10'luk adi hisse senedi ya da oy hakkı sağlayan hisse senedine sahip olduğu halde işletme yönetiminde etkili olamazken, bazı durumlarda %10'dan daha az hisse ile yönetimde güçlü biçimde söz sahibi olabilmektedir. Ancak OECD (1996), %10 kuralına uymamayı seçen ülkelerin uluslararası karşılaştırılabilirliği kolaylaştırmak adına, %10 eşik kuralı kapsamına girmeyen işlemlerin toplam değerini belirlemesi gerektiğini vurgulamaktadır (OECD, 1996: 7-8).

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması

1.1.2.1. Yapılan Yatırımın Ev Sahibi Ülkeye Giriş Şekline Göre

DYY yoluyla yabancı bir pazara girmeyi düşünen çokuluslu bir işletme, yabancı operasyonunun örgütsel şekline ilişkin iki tip kararla karşı karşıya bulunmaktadır. Çokuluslu şirketin ev sahibi ülkede¹ üstlendiği DYY, sıfırdan bir yatırım gerçekleştirme olarak ifade edilen Yeşilalan ve ev sahibi ülkedeki mevcut varlıkların satın alınması ve/veya birleşme yoluna gidilmesini ifade eden Birleşme ve Satın Alma şeklinde olabilmektedir (Saralioğlu Hayali, 2012: 287).

Hem Yeşilalan yatırımlarında hem de sınır ötesi Birleşme ve Satın Almalarda, çokuluslu şirketler ev sahibi ülke varlıklarını yönetimleri altına almakta ve dolayısıyla uluslararası üretim sisteminin büyümesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, her ikisi de bir ülkede yerleşik bir kuruluşun başka bir ülkede ikamet eden bir kuruluş tarafından yönetim kontrolünü gerektirmektedir. Bununla birlikte, çokuluslu şirket kontrolüne alınan varlıkların Yeşilalan DYY durumunda yeni yaratılması ve sınır ötesi Birleşme ve Satın Almalarda ise mevcut varlıkların bir sahibinden diğerine devredilmesi dolayısıyla bunları ayrı ayrı değerlendirmek için nedenler bulunmaktadır (UNCTAD, 2000: 99).

1.1.2.1.1. Yeşilalan Yatırımları

Bir firma ev sahibi bir ülkede yerel bir iştirak kurarak DYY ile dış pazara açıldığında, yeni bir girişime mi başlayacağına yoksa mevcut bir yerel şirketi mi devralacağına karar vermektedir. Yeşilalan DYY, yabancı bir ülkede tamamen yeni bir organizasyon kurulması şeklindeki yatırımları ifade etmektedir (Barkema ve Vermeulen, 1998: 8). Giriş yolunun seçimi firmaya, sektöre ve ülkeye özgü faktörlerle ilgili olarak değişmektedir. Güçlü rekabet avantajlarına sahip olanlar ile küçük ve orta ölçekli çokuluslu şirketler, Yeşilalan DYY seçeneğini tercih etme eğiliminde olmaktadır (UNCTAD, 1997: 141). Çünkü Yeşilalan yatırımlar, dış pazardaki bir firma için ev sahibi ülkede ihtiyaçlarını en iyi karşılayan konumu seçebilme, yeniden başlayabilme ve yeni iş kültürüne kendi hızında uyum sağlayabilme gibi olanaklar sunması dolayısıyla cazip bir DYY şekli olarak görülmektedir (Cheng, 2006: 203). Yeşilalan DYY'nin, şirketler için olduğu gibi ev sahibi ülkeler için de birçok avantajlı yönü bulunmaktadır.

Doğrudan yatırımcı, Yeşilalan DYY yoluyla ev sahibi ülkede üretim, dağıtım, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) vb. faaliyetleri gerçekleştirecek yeni bir tesis kurarak, ev sahibi ülkenin mevcut endüstriyel kapasitesini, sermaye stokunu ve istihdamını hızlı biçimde arttırmaktadır. Bir Yeşilalan

---

¹ Bu çalışmada, “ev sahibi ülke” kavramı DYY'nin giriş yaptığı ülkeyi ifade etmek üzere kullanılan “Host Country” ifadesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır. Benzer şekilde yatırımlara kaynaklık eden ülke anlamında kullanılan “home country” ifadesinin karşılığı olarak “kaynak ülke” kavramı kullanılmıştır.

DYY'nin yokluğunda hiçbir yurtiçi yatırımın gerçekleşmeyeceği varsayılacak olursa, böyle bir yatırım ev sahibi ülkedeki sermaye stokunu hemen arttıracaktır. Ayrıca, buna zorunlu olarak yabancı çokuluslu şirketlerin teknoloji ve yönetim becerileri gibi maddi olmayan varlıklarının transferi eşlik etmektedir. Dolayısıyla Yeşilalan projeleri, ev sahibi ülke açısından hem fiziksel hem de beşeri olmak üzere yeni sermaye oluşumuyla sonuçlanmaktadır. Tıpkı sermaye birikiminde olduğu gibi, Yeşilalan DYY, kısa dönemde yeni iş imkânları oluşturarak istihdamda da pozitif etki etmektedir (UNCTAD, 1998: 212). Bu sebeple ülkeler, yüksek profilli yatırımların bir türü olan ve ev sahibi ülkeye geliste finansal, teknolojik ve yönetim kaynaklarının bir demetini de beraberinde getiren Yeşilalan DYY'yi çeşitli politika girişimleri yoluyla çekmeye istekli olmaktadır (Dunning ve Lundan, 2008: 15).

DYY'nin giriş şeklinin ve çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinin firma sayısı ve bir ürün için pazardaki satıcıların yoğunluğu üzerinde de bir takım olası etkileri bulunmaktadır. Çokuluslu şirketlerin bir ev sahibi ülke endüstrisine girmesi, satıcıların sayısını ve bunların pazardaki nispi paylarını etkileyebilmektedir. Yeşilalan DYY'nin ilk doğrudan etkisi, bir endüstrideki üreticilerin ve dolayısıyla ürün satıcılarının yoğunluğunu azaltmak veya en azından değişmeden bırakmaktır. Yeşilalan DYY, bir mal veya hizmet üretimi ile uğraşan firmaların sayısını ve eğer ürün ev sahibi ülke pazarında satılıyorsa, mal veya hizmet için pazardaki satıcıların sayısını mutlaka artırmaktadır (UNCTAD, 1997: 140-142). Bu nedenle piyasayı düzenleyen etkili kuralların bulunması halinde Yeşilalan yatırımlar, rekabeti arttırarak uzun vadede tüketicilerin daha düşük fiyatlardan ürün almasını sağlayabilmektedir (UNCTAD, 1998: 213).

1.1.2.1.2. Birleşme ve Satın Almalar

Bir firma, ev sahibi bir ülkede yeni bir tesise sıfırdan yatırım veya mevcut bir yerel firmayı satın alma veya birleşme şeklindeki iki yoldan biriyle DYY üstlenebilmektedir. Sınır ötesi bir birleşmede, iki farklı ülkeye ait iki firmanın varlıkları ve operasyonları, yeni bir tüzel kişilik oluşturmak için birleştirilmektedir. Sınır ötesi bir satın almada ise, varlıkların ve operasyonların kontrolü yerel bir şirketten yabancı bir şirkete aktarılır ve böylelikle ilki ikincisinin iştiraki halini alır. Birleşme ve Satın Alma işlemi gerçekleştirilen yerel firma özel ya da devlete ait olabilmektedir. Yabancı yatırımcıları içeren özelleştirmeler de sınır ötesi Birleşme ve Satın Almalar kapsamında değerlendirilmektedir (UNCTAD, 2000: 99). Yeşilalan yatırımları gibi DYY girişlerinin bir biçimi olan sınır ötesi Birleşme ve Satın Almalar, şirketler için uluslararası genişlemeyi sağlayan önemli bir araçtır. Dolayısıyla Birleşme ve Satın Alma işlemleri şirketler için bir dizi potansiyel fırsat barındırmaktadır.

Birleşme ve Satın Alma yoluyla genişleme, bir şirketin faaliyetlerini yeni coğrafi pazarlara doğru genişleterek küresel erişimini arttırmaktadır. Bu tür işlemler, bir şirketin yeni ve kazançlı pazarlara erişimini ve mevcut malları için pazarının genişlemesini sağlamaktadır. Ayrıca şirket

Birleşme ve Satın Alma öncesinde sahip olmadığı ancak rekabet avantajı elde etmek veya sürdürmek için ihtiyaç duyduğu değerli ve tamamlayıcı kaynaklara da işlem sonrası erişme imkânı bulabilmektedir (Hitt ve Pisano, 2003: 134).

Ülkeler için likidite sağlamanın önemli bir yolu olan Birleşme ve Satın Alma şeklindeki DYY girişlerinin ev sahibi ülkeler açısından da büyüme, sermaye oluşumu, istihdam, piyasa rekabeti, vergi gelirleri, ulusal güvenlik vb. konularında birtakım etkileri olabilmektedir. Ancak, Birleşme ve Satın Almaların ev sahibi ülke açısından ne ölçüde kazançlı ve faydalı olduğuna yönelik bir fikir birliğine varıldığını söylemek mümkün değildir (Wang ve Sunny Wong, 2009: 317). Nitekim bazı ev sahibi ülkelerdeki siyasi tartışmalarda ve medyada, yerli firmaların devralınması yoluyla gerçekleşen DYY girişinin, ekonomik kalkınma için yeni tesisler kurarak girişten daha az faydalı hatta zararlı olduğu endişesi dile getirilmektedir. Bu endişeler, Birleşme ve Satın Alma şeklindeki DYY'nin giriş sırasında üretken kapasiteye katkıda bulunmadığı, sadece mülkiyetin ve kontrolün yabancılara devredilmesi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır (UNCTAD, 2000: 159). Bununla birlikte, Birleşme ve Satın Almaların ev sahibi ülke açısından ortaya çıkaracağı ekonomik sonuçların, yabancı yatırımcının geliş amacına ve ev sahibi ülkenin özelliklerine bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini söylemek mümkündür.

Birleşme ve Satın Almalar, özellikle ödemeler dengesi açığı nedeniyle dövize ihtiyaç duyan ev sahibi ülkeler için likidite sorununu azaltmanın iyi bir yolu olabilmektedir. Ev sahibi ülkenin herhangi bir sebeple ortaya çıkmış likidite sorununa çözüm sunmada Birleşme ve Satın Almalar ve Yeşilalan yatırımları aynı düzeyde arzu edilen seçeneklerdir. Buna karşılık eğer likidite ihtiyacı şirket düzeyinde ortaya çıkmış ise Birleşme ve Satın Alma öncelikli seçenek haline gelmektedir. Sermaye oluşumu açısından bakıldığında ise, Birleşme ve Satın Almada ilk etki ev sahibi ülke şirketinden çokuluslu şirkete bir varlık transferi gerçekleşmesi şeklindedir. Dolayısıyla bu işlemler ev sahibi ülkenin mevcut endüstriyel kapasitesine kısa vadede doğrudan katkı sağlayarak sermaye oluşumuna yol açmamaktadır. Bununla birlikte, doğrudan yatırımcı modernizasyon ve kapasite artırımı yapabilmekte veya yeni yatırımları teşvik edebilmektedir. Böylelikle uzun dönemde ilk satın alımdan daha büyük olan sıralı ve ilişkili DYY'nin gerçekleşmesini sağlayabilmektedir (UNCTAD, 1998: 212-213).

Satın alınmaması halinde iflas ederek ülke sermaye stokunun azalmasına yol açacak bir işletmenin kurtarılmasına yarayan bir Birleşme ve Satın Alma işlemi, ev sahibi ülkenin sermaye oluşumunu sürdürmesinde rol oynayabilmektedir. Fakat Birleşme ve Satın Alma, doğrudan yatırımcının satın aldığı işletmeyi kapatarak rakibini ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirdiği bir işlem ise bu durumda ev sahibi ülkenin sermaye oluşumuna katkıdan söz edilememektedir (UNCTAD, 1997: 147).

Birleşme ve Satın Alma, sermaye oluşumuna benzer şekilde kısa vadede ev sahibi ülke istihdamı üzerinde de herhangi bir pozitif etki meydana getirmemektedir. Aksine yeniden yapılandırılması ve küçülmeye gitmesi gereken yüksek maliyetli sorunlu bir işletmenin edinimine yönelik olduğunda personelin işten çıkarıldığı durumlara yol açarak ev sahibi ülke istihdamını azaltıcı yönde etkide bulunabilmektedir. Ancak, uzun vadede çokuluslu bir şirket satın aldığı işletmeyi kurumsal ağının bir parçası olan başarılı bir birime dönüştürmeyi başardığında, ev sahibi ülke istihdamını arttırıcı etkide bulunabilmektedir. Birleşme ve Satın Almanın, giriş yaptığı ülkedeki piyasa rekabeti üzerinde de önemli etkisi olmaktadır. Birleşme ve Satın Almanın kısa vadede rekabeti arttırıcı etkisi olmamakla birlikte, piyasadan çekilmek üzere olan bir şirkete ilişkin işlem, mevcut rekabet düzeyinin korunmasını sağlayabilmektedir. Eğer doğrudan yatırımcı Birleşme ve Satın Alma öncesinde kapanma noktasına gelmiş yerel bir işletmeyi canlandırmayı başarabilirse uzun dönemde yerel rekabeti arttırması da mümkün olmaktadır (UNCTAD, 1998: 213-214).

1.1.2.2. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre

Çokuluslu şirketler tarafından izlenen entegrasyon stratejileri, ürün özelliklerine, pazarlama portföylerine ve gerçekleştirdikleri DYY'nin türüne bağlı olarak yatay ve dikey yatırımları içermektedir.

1.1.2.2.1. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yatay DYY, farklılaştırılmış bir ürünün üretiminin kurumsal bir sistemin birimleri arasında coğrafi olarak dağılımını içeren entegrasyon şeklidir. Esas olarak pazar spesifikasyonları ve özellikle firma düzeyinde ölçek ekonomileri tarafından yönlendirilmektedir. Yatay DYY'nin, çokuluslu şirketlerin ileri sanayileşmiş ülkelerdeki faaliyetleriyle ilgili olarak ortaya çıkması daha olası bir durumdur (UNCTAD, 1996: 99-101). Yatay DYY, çokuluslu şirketin aynı mal ve hizmetleri ürettiği farklı ülkelerdeki tesislerde büyük oranda benzer üretim süreci gerçekleştirdiği yatırım faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu tipteki DYY faaliyetleri, çokuluslu şirketin farklı ülkelerde ya da bölgelerde aynı faaliyetleri tekrarlaması sebebiyle “Yatay” olarak ifade edilmektedir (Protsenko, 2004: 3).

Ev sahibi ülkedeki yabancı bağlı kuruluşların kaynak ülkedeki ana şirketleriyle benzer bir rol oynama eğiliminde olduğu yatay DYY'de, pazar büyüklüğü ve ticaret maliyetleri konum kararında önemli rol oynamaktadır. Ev sahibi ülkedeki ticaret engelleri düşük olduğunda, bir firma yurtiçinde üretim yapabilmekte ve ihracat yoluyla ev sahibi ülke pazarına hizmet edebilmektedir. Ancak ticaret maliyetleri yüksek olduğunda firma çokuluslu hale gelmekte ve aynı üretimi hem yurt içinde hem de yurt dışında üstlenmekte ve böylelikle ihracat yerine ev sahibi ülkede üretim yaparak dış pazara hizmet verme yoluna gitmektedir. Dolayısıyla çokuluslu şirketler, ihracat yoluyla denizaşırı pazarlara hizmet vermeyi maliyetli hale getiren ticaret engellerinden kaçınmak amacıyla yatay DYY gerçekleştirebilmektedir (Fukao ve Wei, 2008: 7).

Ülke pazarına hizmet sunmak için ihracat seçeneği yerine ilgili ülkede bir üretim tesisi kurmanın, çokuluslu şirket için ortaya çıkardığı birtakım maliyetleri ve faydaları bulunmaktadır. Faktör fiyatlarına ve teknolojiye bağlı olarak ortaya çıkan hem sabit hem de değişken üretim maliyetleri yatay DYY'nin maliyet kısmını oluşturmaktadır. İhracat yerine ev sahibi ülkelere üretime geçişin nakliye ve tarifeler gibi en temel maliyetlerde tasarruf sağlaması ise yatay DYY'nin çokuluslu şirket açısından fayda kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca pazara yakınlık sağlaması nedeniyle teslimat süresini kısaltması, piyasa talebine ve yerel piyasadaki gelişmelere daha hızlı tepki vermeyi mümkün kılabilmesi gibi özellikleri yatay DYY'nin ek faydaları olarak sayılabilmektedir (Protsenko, 2004: 16).

1.1.2.2.2. Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Dikey DYY, çokuluslu şirketin üretimini coğrafi olarak aşamalara ayırarak gerçekleştirdiği yatırım şeklini ifade etmektedir. Farklı ülkelerdeki üretim aşamaları birbiri ardına gerçekleştirildiğinden bu şekildeki DYY faaliyetleri dikey olarak adlandırılmaktadır. Bu DYY biçimi, üretim sürecinin farklı bölümlerinin farklı girdi gereksinimlerine sahip olduğu fikrine dayanmaktadır (Zhang ve Markusen, 1999: 234). Uluslararası faktör fiyat farklarının teşvik ettiği çokuluslu şirketler, dikey DYY stratejisini benimseyerek düşük üretim maliyetli ülkelere yatırım yapmakta ve daha sonra hem iç hem de dış pazarlara hizmet vermektedir.

Ticaret engellerinin, üretim faktörlerinin hareket sınırlarının ve ticarete konu olmayan hizmetlerin yoğunlukta olduğu küreselleşme öncesi dönemde, çokuluslu şirketler ana şirketlerden nispeten bağımsız ve aynı ana şirketin diğer iştirakleriyle bağlantısı olmayan yabancı iştiraklere dayalı farklı stratejiler izlemekteydi. Böyle bir ortamda, çokuluslu şirketler, bazı ülkelere fabrikaları olan yoğunlukla yatay olarak organize olmuş işletmeler durumundaydı. Dikey entegrasyona gidenler ise doğal kaynak alanındaki çokuluslu şirketlerle sınırlıydı. Bu bağlamda, küreselleşmeye bağlı olarak diğer sektörlerde de tüm dünyaya yayılmış dikey olarak entegre edilmiş çokuluslu şirket yapıları ortaya çıkmıştır (UNCTAD, 1998: 109).

Dikey DYY, esas olarak kaynak kullanılabilirliği veya kaynak maliyetindeki ülkeye özgü farklılıklar, nakliye maliyetleri, maliyet-verimlilik kombinasyonlarındaki farklılıklar ve firma düzeyinde ölçek ekonomileri tarafından yönlendirilmektedir (UNCTAD, 1996: 99). Diğer bir ifade ile dikey DYY'de üretimin aşamalara ayrılması, göreceli faktör maliyetlerindeki farklılıklardan yararlanmak amacıyla gerçekleşmektedir. Zira faktör maliyetlerinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesi çokuluslu şirket için üretimi bölmeyi daha kârlı hale getirmektedir. Bu doğrultuda çokuluslu şirket, vasıfsız emeğin fazla olduğu ülkede emek yoğun aşamayı ya da doğal kaynak zengini ülkede doğal kaynak yoğun üretim aşamasını gerçekleştirme yoluna gitmektedir. Çokuluslu şirket, kendi ülkesinde ise genellikle üretimin nitelikli emek, ara girdi ve teknoloji yoğun aşamasını yapmayı tercih etmektedir (Zhang ve Markusen, 1999: 235).

Dikey DYY’de entegrasyonun yapısı, nihai ürünü ulusal, bölgesel veya küresel pazarlara ulaştırmanın en verimli olduğu yerde gerçekleştirecek şekilde oluşturulmaktadır. Dikey DYY, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çokuluslu şirketlere ait katma değerli faaliyetlerin gelişmiş ülkelerdekilerle entegrasyonu ile ilgilidir (UNCTAD, 1996: 99). Dikey DYY’nin, geriye dikey yatırım ve ileriye dikey yatırım olmak üzere iki türü söz konusudur. İleriye dikey DYY, yabancı iştirakin daha fazla üretim için ana şirketten girdi malları alması durumunda gerçekleşir. İleri dikey DYY’de çokuluslu şirket Distribütör rolünü üstlenmektedir. Geriye dikey yatırımda ise çokuluslu şirket, ana şirkete girdi sağlayan kendi girdi malları tedarikçisini kurmaktadır. Böylelikle çokuluslu şirket özellikle ana hammadde fiyat dalgalanmalarına ve tedarikte yaşanabilecek sorunlara karşı önlem almış olmaktadır. Japon bir otomobil üreticisinin bir lastik üreticisini satın alması bu tipteki DYY’ye örnektir (Protsenko, 2004: 117; Phung, 2020).

1.1.2.3. Yapılan Yatırımın Amacına Göre

Bir eylemin amaçları ve hedeflerinin belirlenmesi, performansının nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair bir çerçeve sunmaktadır. Örneğin, çokuluslu şirket yabancı pazara ulaşma amacıyla bir DYY projesi gerçekleştirmiş ise ne ölçüde başarı kazandığına elde ettiği pazar payına ya da bağlı işletmenin finansal performansına bakılarak karar verilmektedir. Eğer verimlilik hedeflenmiş ise performans değerlendirmesinde, verimlilik ve maliyet göstergelerine odaklanılmaktadır. Çokuluslu şirketin öncelikli amacı doğal kaynak arama ile ilgili ise aranan girdilerin maliyetleri ve istikrarı uygun performans göstergeleri olarak değerlendirilmektedir (Meyer, 2015: 57). Çokuluslu şirketlerin ülkelere DYY gerçekleştirme kararları üzerinde etkili birçok motivasyon söz konusudur. Bu motivasyonların tanımlanması ve sınıflandırılması DYY faaliyetlerinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

İlk sınıflandırması Behrman (1972) tarafından yapılan ve Dunning (1993) tarafından genişletilerek ortaya konulan sınıflandırmaya göre, çokuluslu şirketlerin faaliyetleri, doğal kaynak arayanlar, pazar arayanlar, verimlilik arayanlar ve stratejik varlık arayanlar şeklindedir. Bununla birlikte, 2000’li yılların başlarında daha büyük çokuluslu şirketlerin birçoğunun birden fazla hedef peşinde koştuğunu ve yukarıdaki motivasyonlardan iki veya daha fazlasının özelliklerini birleştiren DYY faaliyetleri gerçekleştirdiğini belirtmek gerekmektedir. Diğer yandan, yabancı üretimin motivasyonları da zamanla değişebilmektedir. Başlangıçta çoğu işletme, doğal kaynakları elde etmek veya yeni pazarlara erişim elde etmek (veya elde tutmak) için kendi ülkelerinin dışına yatırım gerçekleştirmektedir. Ancak işletmeler, çokuluslu olma derecelerini artırdıkça, dış faaliyetlerini verimliliklerini artırarak veya yeni rekabet avantajı kaynaklarına erişerek küresel pazardaki konumlarını iyileştirebilecekleri bir araç olarak kullanabilmektedir (Dunning ve Lundan, 2008: 67-68).

Çokuluslu şirketlerin ülkelerdeki DYY faaliyetlerinin temel dört motivasyonu olarak ifade edilen doğal kaynak arayışı, pazar arayışı, verimlilik arayışı ve stratejik varlık arayışı aşağıdaki alt başlıklarda açıklanmıştır.

1.1.2.3.1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Bir işletme DYY gerçekleştirirken hizmet verdiği piyasalarda normalde olacağından daha karlı ve rekabetçi hale gelme motivasyonu ile hareket etmektedir. Doğal kaynak arayan işletmeler, kendi ülkelerinde elde edilebileceklerinden (eğer sahip oldukları kaynaklar ise) daha düşük bir reel maliyetle daha yüksek kalitede belirli kaynakları elde etmek için yurt dışında yatırım yapmaya yönelmektedir. Tarihsel olarak DYY'nin gerçekleştirileceği ev sahibi ülke seçiminde en önemli motivasyon doğal kaynakların mevcudiyeti olmuştur. 19. yüzyılda Avrupa, ABD ve Japonya gibi sanayileşen ülke firmalarının DYY faaliyetlerinin çoğu ihtiyaç duydukları ekonomik ve güvenilir bir maden kaynağına erişim sağlama motivasyonuna dayanmıştır. Nitekim doğal kaynak arayışına yönelik gerçekleştirilen DYY'nin birikmiş DYY içerisindeki payı, İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaklaşık beşte üç şeklindeydi (Dunning ve Lundan, 2008: 68-69). Ancak savaştan sonra, özellikle 1960'lardan itibaren ev sahibi ülke DYY belirleyicisi olarak doğal kaynakların göreceli önemi azalmıştır. Başlıca ülkeler söz konusu olduğunda, doğal kaynakların göreceli önemindeki azalmaya bağlı olarak birincil sektörün dış DYY stoku² içerisindeki payı, 1970'te yaklaşık yüzde 25 iken, 1990'da bu oran yüzde 11'e düşmüştür (UNCTAD, 1993: 62).

Göreceli önemi azalmakla birlikte doğal kaynaklar 2000'lerin ortalarına gelindiğinde dahi DYY'nin önemli motivasyonlarından biri olmayı sürdürmüştür. Nitekim Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development- UNCTAD)'ın 2006 yılındaki küresel anketinde kaynak arayan DYY'nin orta derecede öneme sahip olarak derecelendirilmiş olması bu duruma işaret eden önemli bir göstergedir. Yapılan ankette yurt dışına yatırım yapmak için doğal kaynakların önemli bir neden olduğu vurgulayanların oranı %13 olarak belirlenmiştir (UNCTAD, 2006: 161). Günümüzdeki veriler dikkate alındığında da Asya ve Afrika gibi doğal kaynak yönünden zengin bölgelere yönelik DYY akımlarında³ doğal kaynakların önemli bir rol oynamaya devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 2019 yılında Afrika'ya gerçekleştirilen DYY'nin büyük bir kısmının doğal kaynak arayışı içerisinde olduğu ve tüm sıfırdan proje duyurularının %40'ının doğrudan doğal kaynaklarla bağlantılı endüstrileri hedef aldığı görülmektedir (UNCTAD, 2020a: 31).

---

² DYY stoku: Doğrudan Yabancı Yatırımların, zamanın belirli bir noktasında ölçülen toplam değerini ifade etmektedir (OECD, 2021).

³ DYY akımı: Doğrudan yatırımlarla ilgili sınır ötesi işlemlerin genellikle bir çeyrek veya bir yıl gibi belirli bir zaman dilimi için ölçülen değerini ifade etmektedir (OECD, 2021).

Bununla birlikte, doğal kaynakların çokuluslu şirketler için en önemli motivasyon olduğu dönemlerde dahi DYY faaliyetlerinin gerçekleşmesinde tek başına yeterli olmadığını belirtmek gerekmektedir. DYY, özellikle kaynak bolluğu olan ülkelerin kaynak çıkarmak ve satmak için gerekli teknik becerilere sahip olmadığı veya gereken miktarda sermayeden yoksun olduğu durumlarda gerçekleşmiştir. Bu durum, birincil sektörün dünya üretimindeki göreceli öneminin azalması ve gelişmekte olan ev sahibi ülkeler ile doğal kaynak arayan çokuluslu şirketler arasındaki ilişkiyi belirleyen şartların değişmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Gelişmekte olan birçok ülkede ham veya işlenmiş ürünlerin üretimi ve dağıtımını yapabilecek yeterli sermaye ve teknik becerilere sahip genellikle devlete ait büyük yerli işletmelerin ortaya çıkması bu durum üzerinde son derece etkili olmuştur. Ev sahibi ülkelerin birçoğunun karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı ticarete geri dönebileceği anlamına gelen söz konusu yeni ortam, kaynak arayan DYY'nin toplam DYY içindeki oranının zamanla önemli ölçüde azalmasını beraberinde getirmiştir (UNCTAD, 1998: 106-107).

1.1.2.3.2. Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Pazar arayan DYY, mevcut pazarları sürdürmek veya korumak ya da yeni pazarları kullanmak veya teşvik etmek için yapılabilmektedir. Pazar arayışındaki çokuluslu şirketler belirli bir ülke veya bölgedeki pazarlara mal veya hizmet sağlamak için yatırım yapan işletmelerdir. Çoğu durumda bu pazarların bir kısmı veya tamamı, ev sahibi ülkeler tarafından getirilen maliyet artırıcı engeller nedeniyle ya da pazarların büyüklüğü artık yerel üretimi gerekli kıldığı için, ihracat yerine DYY seçeneğine başvurulmaktadır. Ancak bazen bir işletme, üçüncü bir ülkeye DYY götürerek bu pazarlara ihracat ile hizmet vermeyi de sürdürebilmektedir (Dunning ve Lundan, 2008: 69-70).

DYY'nin geleneksel ekonomik belirleyicilerinin önemli bir grubu, çokuluslu şirketlerin yurtiçi ve yurt dışında yeni pazarlara erişim sağlama ve/veya mevcut pazar paylarını artırarak büyüme ve/veya rekabet gücünü koruma ihtiyacına karşılık gelmektedir. Ev sahibi ülke bakış açısından pazar büyüklüğü, kişi başına gelir ve büyüme, pazar arayışındaki DYY'yi çekmek için oldukça önemlidir. Büyüme, firmalar için bir miktatsız olduğundan, ev sahibi bir ülkedeki yüksek büyüme oranı hem yerli hem de yabancı üreticiler tarafından gelecek yatırımları canlandırma eğilimindedir. Büyük pazarlar hem yerli hem de yabancı daha fazla firmayı barındırabilmekte ve ticarete konu olan ürünler üreten firmaların ölçek ekonomileri elde etmelerine yardımcı olabilmektedir (UNCTAD, 1998: 107).

Pazar büyüklüğünden ve pazarın büyümesi ihtimalinden ayrı olarak, firmaları pazar arayışına yönelmeye sevk edebilecek dört ana neden bulunmaktadır. Birincisi, firmanın ana tedarikçilerinin veya müşterilerinin yabancı üretim tesisleri kurmuş olmaları ve işlerini sürdürmek için onları yurt dışında takip etme gerekliliğidir. Pazar odaklı DYY'nin ikinci nedeni, ürünlerin yerel zevklere veya ihtiyaçlara, kültürel geleneklere ve yerli kaynaklara ve yeteneklere göre uyarlanmasına duyulan ihtiyaçtır. Yerel bir pazara yakın bir tesisten hizmet vermenin üçüncü nedeni, bunu yapmanın üretim ve işlem maliyetlerinin uzaktan tedarik sağlamaktan daha az olmasıdır. Pazar arayışındaki yatırımın

dördüncü ve giderek daha önemli hale gelen nedeni ise çokuluslu bir şirketin küresel üretim ve pazarlama stratejisinin bir parçası olarak, rakiplerinin hizmet verdiği önde gelen pazarlarda fiziksel bir varlığa sahip olmayı gerekli görmesidir (Dunning ve Lundan, 2008: 70-71).

Gerçek ve potansiyel müşterilerinin özel zevk ve ihtiyaçlarındaki değişimi daha yakından takip ederek bunlara daha iyi karşılık verebilmek ve/veya satış sonrası hizmetleri daha sorunsuz sunabilmek çokuluslu şirketler için son derece önemlidir. Bununla birlikte, veri madenciliği vb. analiz tekniklerinden yeterince yararlanabilen çokuluslu şirketler (özellikle bilgi yoğun endüstrilerde faaliyet gösterenler) için DYY'ye ihtiyaç duymadan da müşteri davranış kalıplarını ve tercihlerini doğru şekilde anlamak her geçen gün daha kolay hale gelmektedir. Diğer yandan, bu şirketler bilgi yoğun olan satış sonrası birçok hizmeti çağrı merkezi ya da internet aracılığıyla uzaktan da sağlayarak müşteriye yakınlık ihtiyacını büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla teknolojik gelişmelere paralel olarak özellikle teknoloji yoğun alanlarda faaliyet yürüten çokuluslu şirketler için tüketici tercihlerinin pazar arayışında önemini yitiren bir motivasyon haline geldiğini söylemek mümkündür (Zaheer ve Manrakhan, 2001: 674-675).

Pazar arayan çokuluslu şirketler, hizmet ve üretim sektöründe yeni ürün ve hizmetler sunarak ev sahibi ülkede yerel üretimi ve pazarlamayı modernleştirmeye yardımcı olabilmektedir. Diğer yandan, ev sahibi ülke ekonomisindeki rekabet seviyesini artırarak tüketicilerin düşük fiyatlardan mal ve hizmet satın almalarına olanak sağlayabilmektedir. Ancak çokuluslu şirketler üstün pazar gücüne sahip olduğunda yerel firmalara rekabet üstünlüğü sağlayarak bunlardan bazılarının piyasa dışına çıkmasına neden olup tüketiciler açısından olumsuz bir piyasa yapısına da yol açabilmektedir (Kurtishi-Kastrati, 2013: 32-33).

1.1.2.3.3. Verimlilik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Verimlilik arayan çokuluslu şirketin amacı, birden fazla pazara ürün tedariki sağlamak için üretimi sınırlı sayıda yerde yoğunlaştırarak farklı faktör donatımlarından, kültürlerden, kurumsal düzenlemelerden, talep modellerinden, ekonomik politikalarından ve piyasa yapılarından yararlanmaktır. Verimlilik arayanlar genellikle, oldukça standartlaştırılmış ürünler üreten ve uluslararası kabul görmüş üretim süreçlerine katılan deneyimli, büyük ve çeşitlendirilmiş çokuluslu şirketlerdir (Dunning ve Lundan, 2008: 72).

Üretim maliyetlerini en aza indirmek amacıyla üretim sürecinin farklı aşamalarını coğrafi konumlar arasında bölen çokuluslu şirketlerin DYY gerçekleştirdiği ev sahibi ülke seçiminde verimlilik arayışı önemli bir motivasyondur. Bu doğrultuda çokuluslu şirketler vasıfsız işgücü kullanımına ihtiyaç duydukları bir üretim aşaması için vasıfsız işgücünün yoğun bulunduğu ve dolayısıyla emek maliyetini olabildiğince azaltma imkânı sağlayan ülkelere odaklanmaktadır. (Johnson, 2006: 20). Bu durum, verimlilik arayan DYY'nin maliyet yapılarını ve üretkenliklerini

doğrudan etkileyen faktörleri en fazla sağlayan ev sahibi ülkelerde kümelenme eğiliminde olmasını beraberinde getirmektedir. Böyle bir kümelenme modeli çokuluslu şirketlerin değer zincirlerini maliyet avantajı stratejisine göre organize etmeleri ile tutarlıdır (World Bank, 2018: 82).

Verimlilik arayan DYY'nin iki ana türü vardır. Birincisi, farklı ülkelerdeki geleneksel faktör donatılarının mevcudiyeti ve göreceli maliyetindeki farklılıklardan yararlanmak için tasarlanmış olandır. Bu türdeki DYY'ler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde üretim yapan çokuluslu şirketlerdeki iş bölümünün çoğunu açıklamaktadır. Sermaye, teknoloji ve bilgi yoğun katma değerli faaliyetler gelişmiş ülkelerde yoğunlaşırken, emek ve doğal kaynak yoğun faaliyetler gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Genel olarak benzer ekonomik yapıya ve gelir seviyelerine sahip ülkelere yönelik gerçekleştirilen ikinci tür DYY ise ölçek ekonomilerinden, tüketici zevkleri ve tedarik yeteneklerindeki farklılıklardan yararlanmak üzere tasarlanmıştır. Burada, geleneksel faktör donatıları, DYY'yi etkilemede daha az önemliyken “yaratılmış” yeterlilikler ve yetenekler, teşvik yapıları ve destekleyici kurumların mevcudiyeti ve kalitesi, yerel rekabetin özellikleri, tüketici talebinin doğası ve makro- mikro hükümet politikaları daha önemli bir rol oynamaktadır (Dunning ve Lundan, 2008: 72).

Genellikle ihracata yönelik ve dolayısıyla döviz üretici olması ve aynı nedenle yerli özel sektörü dışarıda bırakma riskinin düşük olması verimlilik arayan DYY'yi ülkeler tarafından en çok arzu edilen yatırım türü kılmaktadır. Ayrıca yeni tesisler kurarak istihdamı artırması ve girdiği sektördeki işgücünün nitelikli hale gelmesindeki katkıları verimlilik arayan DYY'yi cazip kılan diğer yönleridir. Çoğu ülke bu yatırımları çekmek amacıyla şiddetle rekabet ettiği için verimlilik arayan DYY, elde edilmesi en zor olan yatırım tipi olarak ifade edilebilir. Kaynak arayışındaki DYY için doğal kaynakların varlığı veya pazar arayışındaki DYY için pazar büyüklüğü, yatırımları çekme konusunda ülkeleri daha avantajlı hale getirirken bu durum verimlilik arayan DYY için çok daha zordur (World Bank, 2017: 10).

Verimlilik arayışının ağırlıklı olduğu bilgi teknolojileri ve elektronik, makine ve teçhizat, otomotiv, hava ve uzay araçları, biyoteknoloji gibi sektörlerde daha fazla DYY çekebilmek için özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında yoğun rekabet yaşanmaktadır. Bu durum, bazı gelişmekte olan ülkelerin verimlilik arayışının ağırlıklı olduğu söz konusu sektörlerdeki DYY'ye yüksek teşvikler sunmalarına yol açmaktadır. Ancak, bu sektörlerdeki DYY'nin sınırlı sayıda noktada yoğunlaşmış olması teşviklerin yatırımcı kararları üzerinde etkili ancak tek başına yeterli bir koşul olmadığını göstermektedir (World Bank, 2018: 83).

1.1.2.3.4. Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

“Stratejik niyet”, küresel bir liderlik için kısa vadeli stratejik planların ötesinde uzun vadeli hedefler belirleme ve gelecekteki fırsatlara odaklanma anlayışını ifade etmektedir. Böylesi bir stratejik niyete sahip bulunma özellikle küresel rekabette geride olan firmaların rekabet avantajlarını dönüştürmeleri ve mevcut küresel liderleri yakalamaları ve hatta geçmeleri için kritik önem taşımaktadır (Hamel ve Prahalad, 2010). Firmalar için bunu başarmanın etkili yollarından bir tanesi yurt dışında stratejik varlıklar edinmektir.

Stratejik varlıklar, değerli, nadir, kusursuz biçimde taklit edilememesi ve ikamesi mümkün olmama özelliklerini aynı anda bulduran kaynakları ifade etmektedir. Bir kaynak, firmanın pazardaki fırsatlardan yararlanmasına veya rekabetçi tehditleri engellemesine izin veriyorsa değerlidir. Bir kaynağın nadir olması, rekabet ortamında bir kaynağa sahip olan firma sayısı ile yakından ilişkilidir. Çünkü rekabet arenasında daha fazla firma belirli bir varlığa sahip olduğunda, varlığın daha yüksek rant elde etme yeteneği azalmaktadır. Değerli ve nadir kaynaklar, ilk hareket edenin avantajlarını elde etmesi için fırsatlar sağlamaktadır. Bir kaynağın stratejik eşdeğerinin olmayışı bu kaynağı ikamesi mümkün olmayan stratejik varlık haline getirir. Taklit edilemezlik ise kaynak temelli avantajın altında yatan kaynakların nadirliği ve stratejik ikamelerinin olmayışına bağlı bir stratejik varlık özelliğidir. Stratejik varlıklar, şirket itibarı, ürün itibarı, çalışan becerisi, organizasyon kültürü vb. soyut varlıkları ve iletişim altyapısı veya pazarlama ağları vb. finansal ve fiziksel varlıkların stoğu şeklindeki somut varlıkları kapsamaktadır (Michalisin vd., 1997: 360-363).

Stratejik varlık arayışı, çokuluslu şirketlerin uzun vadeli stratejik hedeflerini özellikle de küresel rekabet güçlerini sürdürmek veya ilerletmek için genellikle yabancı şirketlerin varlıklarını satın almaları şeklindeki DYY faaliyetlerini kapsamaktadır. İlgili yatırım firmaları arasında hem entegre bir küresel veya bölgesel strateji izleyen yerleşik çokuluslu şirketler hem de yabancı bir pazarda bir tür rekabet gücüne erişmek için ilk kez doğrudan yatırımcı olan şirketler bulunmaktadır (Dunning ve Lundan, 2008: 72). Stratejik varlık arayışı, DYY faaliyetlerini motive eden önemli bir stratejik amaç haline gelmiştir.

Stratejik varlık arayan DYY'nin öncelikli nedeni, şirketlerin rakiplerine göre belirli maliyet veya pazarlama avantajlarından yararlanmak istemesi değildir. Bunun yerine mülkiyete özgü avantajlarını koruyacağını veya güçlendireceğini ya da rakiplerinin avantajlarını zayıflatacağını düşündükleri fiziksel varlık ve insan yeterlilikleri portföyünü genişletmektir. DYY faaliyetlerinde genellikle stratejik ve ekonomik duyarlılıklar birlikte bulunmaktadır. Ancak aşağıda yer verilen belirli durumlar ve belirli amaçlar bir şirketin stratejik varlık arayan DYY gerçekleştirilmesi için baskın nedenler olabilmektedir (Dunning ve Lundan, 2008: 72-73):

- Bir rakibi engellemek için başka bir şirket ile işbirliğine dayalı bir ittifak kurabilir veya böyle bir ittifaka dâhil olabilir.
- Daha güçlü bir rakip karşısında ortak yeteneklerini güçlendirmek için yabancı rakiplerinden biriyle birleşebilir.
- Belirli bir hammadde pazarını köşeye sıkıştırmak için bir grup tedarikçiyi satın alabilir.
- Kendisine ait markalı ürünleri daha iyi tanıtmak için dağıtım noktaları üzerinden erişim sağlamaya çalışabilir.
- Müşterilerine daha fazla çeşit içeren bir ürün yelpazesi sunabilmek için tamamlayıcı bir ürün veya hizmet yelpazesi üreten bir firmayı satın alabilir.
- Ev sahibi hükümetle sözleşmeleri güvence altına almak için daha iyi bir konumda olduğu inancıyla yerel bir firma ile güçlerini birleştirebilir.

DYY aracılığıyla avantaj sağlamayı amaçlayan firmalar, ihtiyaç duydukları stratejik varlıkların mevcut olduğu ev sahibi ülkeye yatırım yapma fırsatlarını aramak için doğal bir teşvike sahiptir. Gelişmiş ekonomiler, özellikle gelişmekte olan ekonomilere ait firmalar için yüksek değerli ürün ve hizmetlerin üretiminde avantajlar sağlayacak birçok doğal teşvik sunmaktadır. Gelişmekte olan ülke firmaları gelişmiş ekonomilerde teknolojiler, beceriler, Ar-Ge tesisleri, marka isimleri ve dağıtım ağları gibi stratejik varlıklar edinerek rekabet edebilirliklerini hızlı biçimde artırma imkânına sahip olmaktadır. Ayrıca bu yolla söz konusu firmaların değer zincirlerini (üretimden Ar-Ge'ye, markalaşmaya ve dağıtım) geliştirmeleri ve uluslararası pazarlarda tanınırlıklarını arttırmaları çok daha kolay bir şekilde gerçekleşmektedir (UNCTAD, 2006: 173).

Stratejik varlık arayışındaki DYY'nin, gelişmekte olan ekonomilerdeki çokuluslu şirketler tarafından giderek daha fazla üstlenildiği görülmektedir (Luo ve Tung, 2007; Rui ve Yip, 2008; Xu ve Meyer, 2013). Başta Çin ve Hindistan olmak üzere gelişmekte olan ekonomilere ait çokuluslu şirketlerin teknolojiyi yakalamak ve yeteneklerini geliştirmek amacıyla stratejik varlıklar edinme motivasyonu ile DYY gerçekleştirdiklerini gösteren örneklerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Örneğin, Hindistan'ın Tata Grubu, Birleşik Krallık'ta Corus Steel, Tetley Tea ve Jaguar Land Rover gibi teknolojik açıdan gelişmiş ancak mali açıdan zor durumdaki işletmeleri satın almıştır. Bu DYY üç geleneksel motivasyon ile de açıklanmayacak bazı özellikler taşımaktadır. Çünkü bu şirketin birincil amacının ne Avrupa'da Hint ürünleri satmak ya da mevcut işlemlerin maliyetlerini azaltmak ne de doğal kaynakları sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu satın almalarda öncelikli olarak Tata'nın

uluslararası satın alma süreçlerini ve lüks markaları yönetme becerisini geliştirme motivasyonunun belirleyici olduğu görülmektedir (Bajaj, 2012; Gribben, 2015).

Çin'in Jiangsu eyaletinden özel bir otomobil üreticisi olan Geely'nin, İsveçli otomobil üreticisi Volvo'nun yanı sıra Londra taksileri yapmakta uzmanlaşmış ünlü İngiliz Mangan Bronzunu satın alması stratejik varlık arayan DYY'e verilebilecek bir başka örnektir. Bu satın almaların temel nedenlerinin de Avrupa pazarları, verimlilik iyileştirmeleri veya kaynaklara erişim ile ilgili olmadığı dikkat çekmektedir. Geely'nin öncelikli amacının edindiği markaları ve teknolojileri kullanarak Çin'deki konumunu güçlendirmek şeklinde ifade edilmesi mümkündür. Stratejik varlık arayışı motivasyonu ile hareket ettiği görülen Geely'nin ilk adım olarak edindiği işletmelerin marka değerinden ve teknolojisinden yararlanmak istediği ancak asıl amacının uzun dönemde kendi markalarının teknolojik kapasitesini artırmak olduğu anlaşılmaktadır (Shirouzu, 2013; Waldmair, 2013).

1.2. Teorik Çerçeve

1.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklayan Teoriler

DYY konusunu inceleyen birçok teorik çalışma mevcuttur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ekonomi açısından önemli bir rol üstlenmeye başlayan DYY'yi açıklamaya yönelik teorik çalışmalar hem mikro hem de makro düzeyde ekonomik mekanizma ve birimlerin davranışlarının daha iyi anlaşılmasına olanak tanımıştır. DYY olgusunu açıklamak için geliştirilen birçok teori bulunmasına rağmen, bunlar içerisinden herhangi birinin genel kabul gördüğü söylenemez (Denisia, 2010: 54). Bununla birlikte, Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi, İçselleştirme Teorisi ve Eklektik Paradigma, DYY'nin altında yatan motivasyonlara ilişkin başlıca teoriler olarak ön plana çıkmaktadır.

1.2.1.1. Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de üretilen ürünlerin imalatına ilişkin talep artışı yaşanmıştır. Bu durum, uluslararası rakiplere karşı teknoloji avantajına sahip Amerikan firmalarının Avrupa'ya yönelik ihracatını artırmıştır. Avrupalı firmalar zaman içinde, ABD firmalarının Avrupa ülkelerine ihraç ettiği Amerikan ürünlerini taklit etmeye başlamıştır. Söz konusu gelişme, ABD şirketlerinin bu ekonomilerdeki pazar paylarını korumak amacıyla yerel pazarlarda üretim tesisleri kurmaya yönelik adımları beraberinde getirmiştir (Denisia, 2010: 55).

ABD firmalarının 1950 ile 1970 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerine yaptıkları yatırımların (ihracattan DYY'ye geçişin) ortaya çıkışı ve eğilimi, Vernon (1966) tarafından geliştirilen Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi'nin temel

ilkeleri, teknolojik yenilik ve pazar genişlemesidir. Buna göre, teknoloji yeni ürünün geliştirilmesini ve bir çerçeveye oturtulmasını sağlarken, pazar büyüklüğü uluslararası ticaretin kapsamını ve türünü etkilemiştir. Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi'ne göre, firmalar dört üretim döngüsünden geçmektedir. Bunlar: Yenilik, Büyüme, Olgunluk ve Düşüş döngüleridir (Makoni, 2015: 78).

İlk aşama olan yenilik aşamasında yeni ürünler icat edilmekte, üretilmekte ve iç pazarlarda satılmaktadır. Teori çerçevesinde, yeni ürünlerin en yüksek gelir ve beceriye sahip ülkelerde icat edileceği, üretileceği ve satılacağı ileri sürülmektedir. Yenilik aşamasında, ürün zengin bir pazarda tüketici ile başarılı bir şekilde buluşursa üretim artar, yeni pazarlar keşfedilir ve ihracat gelişir ki bu da olgunluk olarak ifade edilen büyümeden sonraki aşamanın başlangıcına işaret etmektedir. Ürüne olan talebin fiyat esnekliğinin nispeten düşük olduğu olgunluk aşamasında, dış pazarda ürüne olan talep artmakta ve rakipler ortaya çıkmaktadır. Orijinal üretici, artan dış talebi karşılamak ve rakiplerle rekabet etmek için yabancı ülkede bir üretim birimi kurmaktadır. Dolayısıyla firmanın uluslararası hale gelmesi olgunlaşma aşamasında gerçekleşmektedir. Son aşamada ise üretim tekniği bilinir hale gelmekte ve zirve noktaya ulaşmaktadır. Daha sonra ürün, başka bir ürünün yeniliğini desteklemek için ürünün üretimini aşamalı olarak kaldıran orijinal inovasyon ülkesine ihraç edilir hale gelmektedir. Dolayısıyla teoriye göre, ihracatçı, üretimin bu son aşamasında ithalatçı konumuna geçmektedir (Nayak ve Choudhury, 2014: 14-15).

1.2.1.2. İçselleştirme Teorisi

Çokuluslu şirketlerin büyümesini ve DYY gerçekleştirme motivasyonlarını açıklamaya çalışan İçselleştirme Teorisi, Hymer (1968), Mcmanus (1972), Buckley ve Casson (1976) ve Hennart (1982)'in katkıları ile geliştirilmiştir. İçselleştirme Teorisi'nin kökenleri, firmanın bir kurum olarak varlığını ve neden pazarın yerini almaya geldiğini açıklamayı amaçlayan Coase (1937)'nin çalışmasına dayanmaktadır. Coase (1937), piyasa aracılığıyla değişimleri etkilemede işlem maliyetlerinin bulunduğunu ve bu değişimleri bir şirket içinde organize etmenin maliyetlerinin daha düşük olabilmesi durumunda, bağlı firmaların ortaya çıkacağını söylemektedir. İçselleştirme teorisi söz konusu argümanları çokuluslu şirketlere genişleterek bir firmanın yönetiminin ekonomik faaliyetleri ulusal sınırlar boyunca doğrudan koordine etmesinin göreceli faydalarını vurgulamaktadır (Buckley ve Strange, 2011: 461).

İçselleştirme teorisi, çokuluslu şirketlerin davranışlarının analizine yönelik karşılaştırmalı bir kurumsal yaklaşımdır. Bu teori, ekonomik olarak karşılıklı bağımlılıkları yönetmek için alternatif yönetim mekanizmalarının göreceli verimliliğini ve geçerliliğini değerlendirmeye olanak tanımaktadır (Rugman ve Verbeke, 2008: 5). İçselleştirme Teorisi, üç ana varsayıma dayanmaktadır. Bunlar şunlardır: a) Firmalar tam rekabet koşullarının geçerli olmadığı bir piyasada karlarını maksimize ederler b) Ara ürün piyasalarında tam rekabetin olmadığı durumda bunları baypas edecek

iç pazarlar oluşturmak için teşvikler bulunur c) Dünya çapında piyasaların içselleştirilmesi çokuluslu şirketlere yol açar (Nayak ve Choudhury, 2014: 6-7).

Buckley ve Casson (1976), çoğu mal ve/veya hizmetin üretiminin, ara ürün akışlarıyla bağlantılı bir dizi faaliyeti içerdiğine işaret etmektedir. Bu ara ürünler, yalnızca bir sektörden diğerine geçen yarı işlenmiş malzemeleri değil, aynı zamanda insan sermayesi, patentler ve diğer maddi olmayan varlıklarda bulunan çeşitli bilgi ve uzmanlık türlerini de içermektedir. Bu faaliyetlerin etkin koordinasyonu, ara ürünlerde çok sayıda alıcı ve satıcının dâhil olduğu, bilgi asimetrisi ve dışsallık içermeyen tam rekabet piyasası koşullarının geçerli olmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte, birçok ara ürün için dış pazarlar, çeşitli kusurlar taşımaktadır. Bu kusurlar tipik olarak şunları içermektedir: a) Önemli zaman gecikmeleri içeren faaliyetlerin koordinasyonu için vadeli işlem piyasalarının eksikliği, b) Pazar gücünden etkin bir şekilde yararlanmak için ayırt edici fiyatlandırmanın uygulanamayışı, c) Pazar gücünün iki taraflı yoğunlaşmasından kaynaklanan belirsiz pazarlık durumları, d) Ara ürünün niteliği ve kalitesiyle ilgili alıcı kararsızlığı ve tarifeler, e) Vergiler ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar gibi hükümet müdahaleleri (Buckley ve Strange, 2011: 461).

Teoriye göre, araştırma ve geliştirmeye uğraşan bir firmanın geliştirdiği yeni bir teknoloji veya girdiyi diğer firmalara satması zor olabilmektedir. Bu, ilgili firmaların işlem maliyetlerini bazı durumlarda çok yüksek bulabilmesi ile yakından ilişkilidir. Söz konusu durumla karşı karşıya kalan bir firma, geriye ve ileriye dönük entegrasyonu kullanarak içselleştirmeyi seçebilmektedir. Dolayısıyla bir iştirakin çıktısı bir diğerinin üretiminin girdisi olmakta veya bir iştirak tarafından geliştirilen teknoloji diğerlerinde kullanılabilir. İçselleştirmenin farklı ülkelerdeki operasyonları içermesi ise DYY anlamına gelmektedir (Nayak ve Choudhury, 2014: 7).

1.2.1.3. Eklektik Paradigma

Eklektik Paradigma, Dunning (1980, 1981, 1988, 1992) tarafından bir dizi çalışma sonucunda geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, çokuluslu işletmelerin uluslararası faaliyetlerini belirleyen üç faktör bulunmaktadır. Bunlar Mülkiyet (Ownership), Konum (Location) ve İçselleştirme (Internalization) avantajlarıdır. Bu nedenle, Dunning'in Eklektik Paradigma'sı, OLI Paradigması olarak da bilinmektedir. Dışarıya yönelik doğrudan yatırımları açıklayan OLI Paradigması, çokuluslu şirketlerin kendi ülkelerinde rekabetçi mülkiyet avantajları geliştirdiklerini, daha sonra bunları DYY yoluyla konum avantajlarına bağlı olarak belirli ülkelere transfer ettiklerini ve bunun da çokuluslu şirketlerin mülkiyet avantajlarını içselleştirmesine izin verdiğini öne sürmektedir (Rugman, 2010: 2).

Eklektik Paradigma'ya göre, mülkiyet, konum ve içselleştirme avantajları birbirleriyle sıkı şekilde ilişkilidir. Örneğin, bir firma sahip olmadığı avantajları içselleştiremeyeceği gibi, ülkelerin

de DYY gelişini sağlayan kaynaklar bakımından karşılaştırmalı konumsal avantajları bulunması gerekmektedir. DYY tarafından finanse edilen ve çokuluslu şirketler tarafından üstlenilen uluslararası üretimin kapsamı ve şeklinin OLI bileşenlerinin birbirleri ile etkileşimi tarafından belirlendiğini iddia eden Eklektik Paradigma'ya göre mülkiyet, konum ve içselleştirme avantajlarını aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür (Dunning, 1980; 1988; 2000; 2001):

Mülkiyet Avantajları: DYY faaliyeti gerçekleştirmek veya mevcut DYY'lerini artırmak isteyen işletmelerin mülkiyetine özgü olan rekabet avantajlarını ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile bir ülke firmasının belirli bir pazara veya pazarlara tedarik sağlamada, başka bir ülkeden olanlara göre sahip oldukları (net) rekabet avantajlarıdır. Bu avantajlar, firmanın bir dizi gelir getirici varlığa imtiyazlı sahipliğinden veya bunlara erişiminden veya bu varlıkları rakiplerine göre kendilerine fayda sağlayacak şekilde ulusal sınırların ötesindeki diğer varlıklarla koordine etme kabiliyetlerinden kaynaklanabilmektedir. Bu alt paradigmaya göre, yatırım yapan firmaların diğer firmalara ve özellikle de yatırım yapmayı planladıkları ülkede ikamet edenlere göre rekabet avantajları ne kadar büyük olursa, yabancı üretimlerini devreye sokma veya artırma olasılıkları o kadar fazla olmaktadır.

Konum Avantajları: Çokuluslu şirketlerin DYY faaliyetleri için farklı ülkeler içinden hangisinin ev sahibi ülke olacağını belirlemede etkili olan konum faktörlerini ifade etmektedir. Bu alt paradigma, firmaların kendi rekabet avantajları ile birlikte kullanmak zorunda oldukları hareketsiz, doğal veya yaratılmış kaynakların ülke sınırları dışında mevcut olması durumunda mülkiyet avantajlarından yararlanmak veya bu avantajlarını daha da artırmak amacıyla DYY gerçekleştirdiğini iddia etmektedir. Ayrıca bu paradigmaya göre, işletmeler yurt içinde ürettikleri mekânsal olarak aktarılabilir ara ürünleri ile başka ülkelerdeki diğer ara ürünleri veya bazı hareketsiz faktör donatılarını birleştirmenin kendi çıkarları için en iyisi olduğunu algıladıklarında yabancı üretim yapacaklardır. Diğer yandan, tarihsel olarak ticaret engellerinin dayatılmasının çokuluslu şirketlerin çok sayıda yabancı imalat yatırımına yol açtığı dikkate alınarak konum seçiminin, mekânsal piyasa başarısızlıklarından kaynaklanabildiğine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda, nakliye maliyetlerindeki azalmanın ve gümrük birlikleri veya bölgesel ticaret bloklarının oluşturulmasının çokuluslu şirketlerin daha fazla bölgesel üretim uzmanlaşmasına gitmesine yol açtığına işaret etmektedir.

İçselleştirme Avantajları: Firmaların, farklı ülke veya bölgelerin yerel cazibe merkezlerini göz önüne alarak temel yetkinliklerinin yaratılmasını ve kullanılmasını organize edebildikleri alternatif yolların değerlendirilmesi için bir çerçeve sunan alt paradigmadır. Bu alternatif yollar, açık piyasada mal ve hizmet alım satımından, çeşitli şirketler arası öz sermaye dışı anlaşmalar yoluyla ara ürün pazarlarının entegrasyonuna ve yabancı bir şirketin doğrudan satın alınmasına kadar uzanmaktadır. İçselleştirme teorisine (Buckley ve Casson, 1976; 1985; 1998; Hennart, 1982; Rugman, 1982; 1996) benzer şekilde Eklektik Paradigma'ya göre de, sınır ötesi ara ürün pazarlarını içselleştirmenin net faydaları ne kadar büyükse, bir firmanın kendi başına yabancı üretim yapmayı

tercih etme olasılığı o kadar yüksektir. Dolayısıyla bu alt paradigma, içselleştirmenin faydalarına bağlı olarak bir firmanın üretim yapma hakkını, teknik servis veya franchise sözleşmesi vb. ile yabancı bir firmaya lisanslamak yerine DYY gerçekleştirmesinin öncelikli seçenek olduğunu ileri sürmektedir.

Dunning (2001)'e göre, mülkiyet, konum ve içselleştirme avantajlarından her birinin önemi ve aralarındaki şekillenme konuya özgüdür. Bu şekillenmenin özellikle endüstriler veya katma değerli faaliyet türleri, bölgeler veya ülkeler (coğrafi boyut) ve firmalar arasında değişiklik gösterme olasılığı yüksektir. Bu nedenle, örneğin Koreli firmaların sahiplik avantajlarında Kanadalı firmalara kıyasla ülkeye özgü farklılıklar olması muhtemeldir. Teknoloji pazarının içselleştirilip içselleştirilmediğini etkileyen piyasa başarısızlığının kapsamı, örneğin odun ve kâğıt hamuru endüstrisi ile yarı iletken endüstrisi arasında muhtemelen farklılık göstermektedir. Benzer şekilde motorlu taşıtlar için bir üretim üssü olarak Tayland ve Tayvan'ın karşılaştırmalı konumsal avantajları, örneğin Toyota ve Honda Corporation tarafından farklı bir şekilde değerlendirilmektedir (Dunning, 2001: 176).

Mülkiyet avantajlarına sahip olmak, yabancı katılım için gerekli bir ön koşuldur. Aynı zamanda içselleştirme avantajlarının varlığı, sözleşmeye dayalı (örneğin, lisanslama) kaynak değişimleri yerine DYY yoluyla mülkiyet avantajlarının kullanılmasını sağlamaktadır. Mülkiyet ve içselleştirme avantajlarının birlikte varlığının yanı sıra işletmenin bunları evinin dışında en azından bazı faktör girdileriyle (doğal kaynaklar dâhil) birlikte kullanmasının karlı olması da gerekmektedir. Böylece ihracattan ziyade DYY, yerel avantajların yerli üretim üssü yerine yabancı bir üretim üssü lehine olduğu durumlarda seçilebilmektedir. Bu nedenle, DYY seçeneğinin geçerli olabilmesi, mülkiyet, içselleştirme ve konum avantajlarının birlikte mevcut olmasını gerektirmektedir (Dunning, 1981: 32).

Eklektik Paradigma, herhangi bir firmanın karşılaştığı OLI parametrelerinin kesin şekillenimi ve firmanın bu şekillenmeye cevabının konuya özgü olduğunu ileri sürmektedir. OLI parametrelerinin şekillenimi özellikle, ev sahibi ve kaynak ülkenin ekonomik ve politik özelliklerini, firmaların dâhil olduğu sektör ve katma değerli faaliyetin niteliğini, yatırım yapan firmanın hedeflerini ve bunlara ulaşma stratejilerinin de içinde olduğu kendine has özelliklerini ve DYY'nin varlık sebeplerini yansıtmaktadır (Dunning, 2000: 164).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇİN KAYNAKLI DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Çin'in Ekonomik Kalkınma Sürecine Genel Bir Bakış

Çin Halk Cumhuriyeti, uzun yıllar süren iç savaş sonrası 1949 yılında kurulmuş bir devlettir. Kalabalık nüfusa sahip ve fakir bir ülke olarak kurulan Çin devleti, ilk andan itibaren hızlı biçimde merkezi planlamaya dayalı ekonomik kalkınma politikaları uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda, ağır sanayiye ağırlık veren bir kalkınma stratejisi benimseyen Çin Hükümeti, kaynakların büyük bir kısmını metal, makine ve kimyasallar üreten sermaye yoğun fabrikaların kurulması için seferber etmiştir.

Yaklaşık 30 yıl boyunca katı bir merkezi planlama ile üretim hedeflerinin belirlenmesi, fiyatların kontrolü ve ekonominin çoğunda kaynakların tahsisi, doğrudan hükümet tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu süreçte, özel girişimler ve yabancı sermayeli firmalar ekonomi içerisinde çok küçük bir paya sahip olabilmıştır. Ayrıca bu süre zarfında genellikle Çin'de üretilmeyen veya elde edilemeyen mallara ulaşmaya yönelik daha çok Sovyet Bloğu ülkeleriyle sınırlı bir dış ticaret politikası takip edilmiştir (Morrison, 2019: 2).

Çin'in rekabet ortamına olanak tanımayan dışa kapalı merkezi planlama modeli, hedeflenen kalkınmayı sağlamaktan uzak, verimsiz bir ekonomik yapı ortaya çıkarmıştır. Ekonomik yapıdaki bozulmaların net bir biçimde anlaşılması üzerine 1970'lerin sonundan itibaren önemli reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1978'den başlayarak Çin, tarım başta olmak üzere birçok ekonomik reformu sırasıyla uygulamaya koymuştur. Nitekim 1978 yılında Çin, ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ülke durumundaydı. Devletin tüm fiyatları sabitlediği ve köylülerden plana uygun olarak hükümete zorunlu miktarlarda tahıl teslim etmelerini istediği bir ekonomik yapı söz konusuydu. Çiftçiler komünler halinde örgütlendirilmişti ve ürünlerini özel pazarlarda satmaları yasaktı. Hükümetin kırsal kesimden bu şekilde topladığı gıdalar daha sonra şehirlerdeki işçilere karneyle dağıtılmaktaydı. Bu Sistemle, işçilerin hükümet bütçesine hiçbir maliyet getirmeden beslenmesi sağlanmaktaydı. Bu sistemin olumsuz tarafı, çiftçilerin üretimi artırmak veya araziyi daha verimli kullanmak için çok az teşvik edilmesiydi. Reformların erken döneminde karşılaşılan kilit sorunlardan biri, fiyatların ve miktarların hâlâ merkezi planlama tarafından belirlendiği böylesi bir ortamda çiftçileri nasıl harekete geçireceğiydi. Çin çözüm olarak, komünleri kaldırmış ve

toprakların devlete ait olmayı sürdürmesi kaydıyla aile çiftçiliğini yeniden başlatmıştır. Diğer yandan, kontrollü fiyatlarla zorunlu tahıl teslimatlarına yönelik uygulamaya devam edilmiştir. Fakat yeni durumda, çiftçiler devlet kotalarını doldurduktan sonra artık ürün fazlasını piyasada belirlenen fiyatlarla satmakta özgür bırakılmıştır (Rodrik, 2011: 149-151).

Kırsal politikada geniş çaplı değişikliklere başvuran hükümet, başlıca ürünler için uzun süredir baskılanmış olan devlet tedarik fiyatlarını yükselterek ve tarımsal yatırımlara yönelik bütçe harcamalarını artırarak tarımsal üretimi iyileştirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda tedarik yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde satılan mahsullere uygulanan kota fiyatlarında ve zorunluluğun üzerinde satılan mahsullere uygulanan kota üstü fiyatlarında değişiklikler yapılmıştır. 1979'dan itibaren geçerli olmak üzere, tahıl, yağ mahsulleri, pamuk, şeker mahsulleri ve domuz eti için kota fiyatları ortalama %17,1 artırılmıştır. Buna ek olarak, kota üstü tahıl ve yağ mahsullerinin teslimi için ödenen prim, kota fiyatlarının %30'undan %50'sine yükseltilmiş ve kota üstü pamuk teslimi için %30'luk bir ikramiye uygulanmıştır. Böylelikle reformlar öncesinde Devletin tahıl tedarik fiyatlarının hâkim piyasa fiyatlarından daha düşük seviyelere gerilemiş olması nedeniyle tarımsal üretim gerçekleştirmede isteksiz davranan halkın daha fazla teşvik edilmesi sağlanmıştır. (Lin, 1992: 34-39).

Tarımda kolektif sistemden hane halkı temelli tarım sistemine geçiş ve beraberinde atılan diğer adımlar halka daha fazla teşvik sunmuştur. Böylelikle Çin'de tarımsal üretkenlik, keskin bir şekilde yükselerek Çin'in 1978 sonrası büyümesinin ilk aşamasını başlatmıştır (Rodrik, 2011: 151). Çin'in, tarımsal üretiminde 1978 sonrası yaşanan büyük oranlı artışın, sonraki yıllarda hem kırsal hem de kentsel sektörlerde yapılması planlanan reformları daha kararlı bir biçimde uygulama konusunda hükümeti cesaretlendirdiğini söylemek mümkündür.

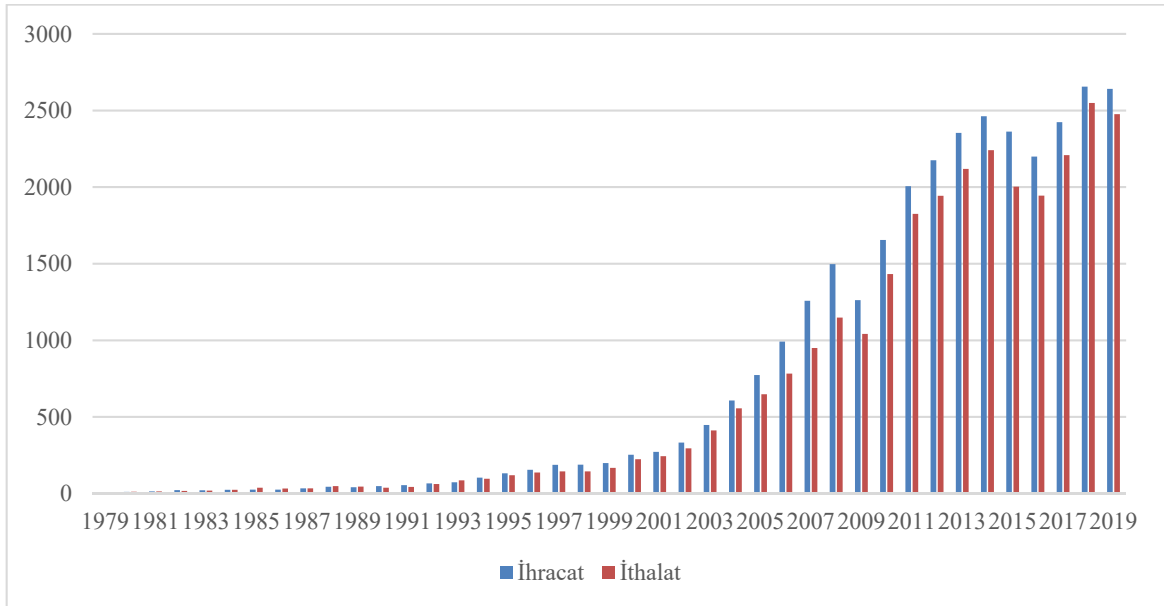
Aşamalı olarak uygulanan ek reformlar ile başta ticaret olmak üzere çeşitli sektörlerde âdemi merkeziyetçi bir ekonomik yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda DYY çekmek, ihracatı artırmak ve yüksek teknoloji ürünleri ithal etmek amacıyla kıyı boyunca dört özel ekonomik bölge kurulmuştur. Birçok işletmenin ekonomik kontrolü, devlet planlamasının yönlendirmesi ve rehberliği yerine, genellikle serbest piyasa ilkelerine göre faaliyet göstermelerine izin veren yerel yönetimlere bırakılmıştır. Bununla birlikte vatandaşlar, girişimci olmaya teşvik edilmiştir. Ayrıca, geniş bir ürün yelpazesi üzerindeki devlet fiyat kontrolleri kademeli olarak kaldırılmıştır. Ticaret engellerinin kaldırılması daha fazla rekabeti teşvik etmiş ve Çin'e yönelik DYY akışlarını artırmıştır (Morrison, 2009: 3-5). Diğer bir ifade ile gerçekleştirdiği söz konusu reformlar neticesinde Çin, kademeli şekilde serbest piyasa modeline yakınsayan, tarımsal verimliliği, dış ticaret hacmi ve çektiği DYY miktarı büyük oranlı artışlar gösteren bir ekonomi halini almaya başlamıştır.

Çin yönetiminin reform yapmaya ve ekonomiyi dışa açmaya karar vermesinde, Hong Kong, Tayvan, Kore ve Singapur'un erken dönemlerinde uyguladıkları hafif tüketime dayalı sektörlerden

teknolojik ürün ağırlıklı imalata yumuşak bir geçiş yapmaları ve 1960'larda ve 1970'lerde bu ekonomilerin dördünde de ekonomik büyümenin hızlanması önemli rol oynamıştır. Nihayet büyük ileri atılım stratejisinden vazgeçip kalkınma politikasını yeniden biçimlendiren Çin'in hafif üretim ve ihracat pazarlarında yararlanılmamış birçok fırsat olduğunu keşfetmesi uzun sürmemiştir. Çin firmaları, 1980'lerin başından itibaren başta Hong Kong ve Tayvan olmak üzere birçok ülkeden firma ile yoğun iş birliğine girerek uzun yıllar ihmal edilen bu fırsatları değerlendirmeye başlamışlardır (Naughton, 2006: 57-59).

Çin'in küresel ekonomiyle bütünleşme gayretleri çok geçmeden bu ülkenin, uluslararası ticaretin en önemli oyuncularından birisi haline gelmesini sağlamıştır. Çin'in uluslararası ticareti, yaygın ve karmaşık ithalat ve ihracat kontrollerinin 1979'dan itibaren gevşemeye başlaması ile istikrarlı bir şekilde genişlemiştir. Bununla birlikte, dış ticaret hacmindeki dikkate değer genişleme 1990'larda önemli tarife indirimlerinin de dâhil olduğu daha geniş ticaret reformlarının uygulanması sonucu yaşanmıştır. 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne katılım anlaşmasını imzalayan Çin devletinin, taahhütleri doğrultusunda ticaret reformlarına kararlı biçimde devam etmesi ise küresel ticaret sistemiyle entegrasyonunu daha kalıcı hale getirmiştir (Wang, 2008: 196-198). Böylelikle Çin bölge ülkeleri ile başlattığı yoğun ticari ilişkilerini geniş bir coğrafyaya yayarak birçok ülke için en önemli ticari ortak haline gelmeyi başarmıştır. Söz konusu gelişmelerin bir sonucu olarak Çin'in dış ticaret hacmi, Grafik 1'den de görülebildiği gibi yıllar içerisinde sürekli biçimde artış göstererek 2019 yılına gelindiğinde 5 trilyon dolar düzeyine ulaşmıştır.

Grafik 1: Çin'in İhracat ve İthalat Değerleri (Milyar Dolar)

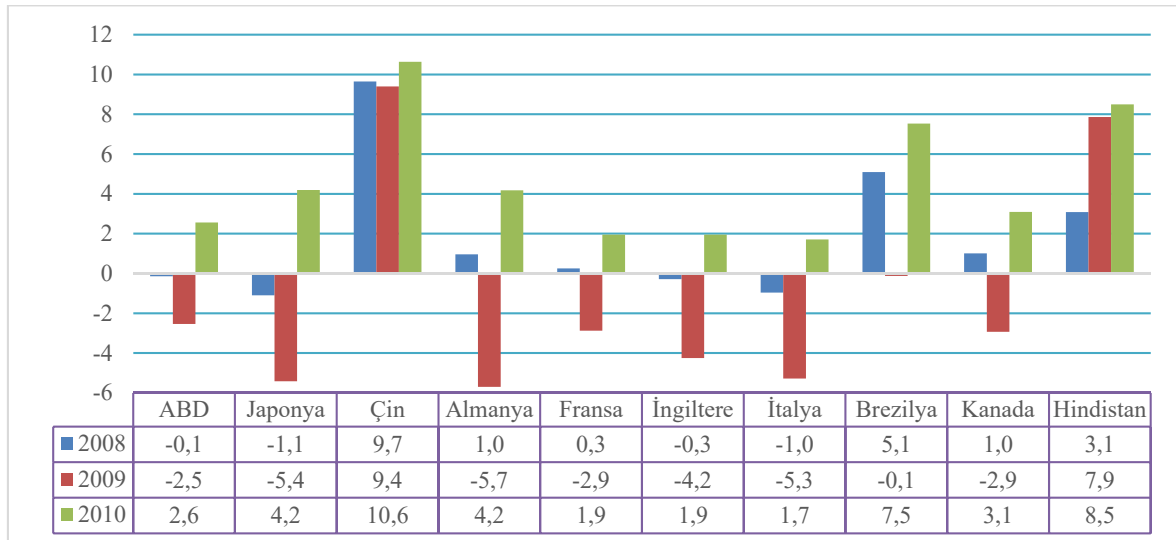

Kaynak: World Development Indicators (WDI), 2020.

Çin'in yatırım mallarına yönelik talebindeki artışın etkisiyle özellikle sanayileşmiş ekonomilerden olan ithalatı hızla artmıştır. Benzer şekilde ihracatı da ürün çeşitliliği ve hacim bakımından yıllar içerisinde büyük artış göstermiştir. 1990'ların başında Çin ihracatı, ayakkabı, giysi, oyuncak vb. hafif üretim malları, küçük elektronik aletler ve makineler şeklinde dar bir çeşitliliğe sahip olmuştur. Zamanla ihracatta ofis makineleri ve otomatik veri işleme ekipmanları, telekomünikasyon ve ses ekipmanları, elektrikli makineler, mobilya, seyahat malzemeleri ve endüstriyel malzemelerin dâhil olduğu geniş bir ürün yelpazesine ulaşılmıştır (Prasad, 2004: 5-7).

Benzeri çok az görülen bir dinamizme sahip Çin ekonomisinin, 1980'lerin başından itibaren en hızlı büyüyen ekonomi haline gelmesinde reformların çok büyük paya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Reformlar öncesi, 1960-1978 döneminde yıllık ortalama %5 oranında büyüyen Çin'in 1979-2017 döneminde yakaladığı %9,9'luk yıllık ortalama büyüme oranı serbest piyasa uygulamalarının açık bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Asya mali krizinin birçok Asya ekonomisine ciddi zararlar verdiği bir ortamda, 1997'deki büyüme oranı %9,2 olan Çin, 1998'de de %7,8 büyüyerek krizden çok az etkilenen ekonomilerden biri olmayı başarmıştır. Çin devletinin kurduğu ekonomik yapının ne denli güçlü olduğu 2008 küresel krizinin ardından daha net biçimde anlaşılmıştır. Grafik 2'de görüldüğü üzere Çin, krizin büyüme oranları üzerindeki olumsuz etkilerinin hissedilmeye devam edildiği 2009 ve 2010 yıllarında sırasıyla %9,4 ve %10,7 gibi yüksek oranlarla büyüyerek süreci ekonomik anlamda en iyi yöneten ülkelerin başında gelmiştir (World Bank, 2020).

Grafik 2: En Büyük 10 Ekonominin 2008 Küresel Krizi ve Sonrasındaki Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) Büyüme Oranları

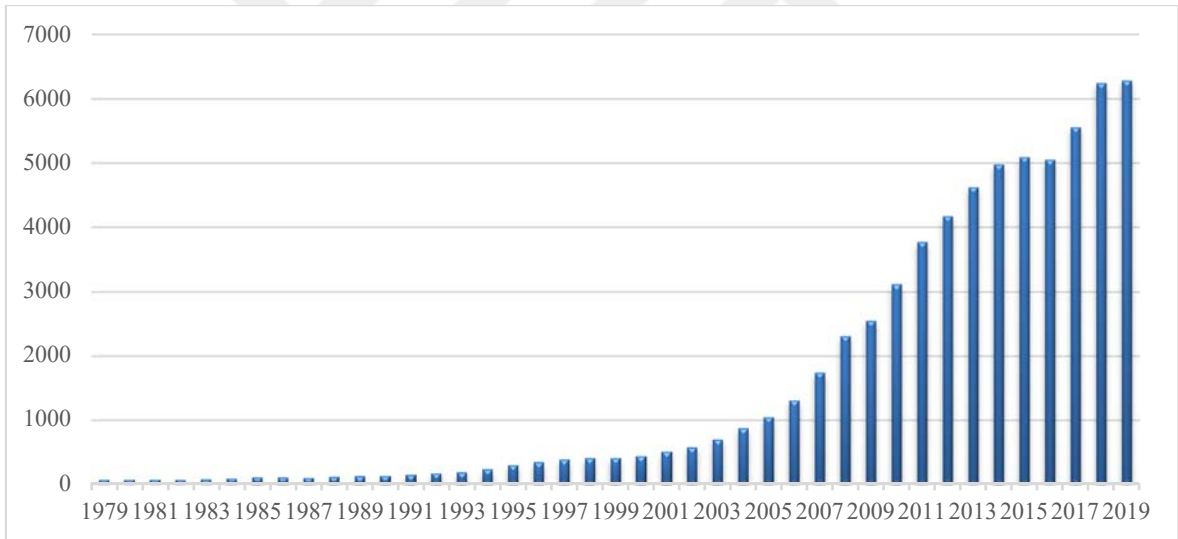
Kaynak: WDI, 2020.

Ekonomistler, Çin'in uzun yıllardır sürdürdüğü yüksek ekonomik büyümenin büyük oranda iki ana faktöre bağlı olduğuna vurgu yapmaktadır. Ekonomik reformların sağladığı daha yüksek

verimliliğin üretim artışına yol açması ilk faktör olarak ifade edilmektedir. Üretkenlikteki iyileşmeler, büyük ölçüde daha önce merkezi hükümet tarafından yoğun bir şekilde kontrol edilen tarım, ticaret ve hizmetler gibi sektörlerde devlet dışı işletmelerin daha fazla yer alması sonucu kaynakların daha üretken kullanımlara yeniden tahsis edilmesinden kaynaklanmıştır. Yerel tasarruflar ve yabancı yatırımlar ile finanse edilen büyük ölçekli sermaye yatırımları, yüksek ekonomik büyümeyi tetikleyen ikinci faktör olarak gösterilmektedir. Çin aslında reformların başladığı 1979'da GSYİH'nin %32'si gibi yüksek oranda yurtiçi tasarruflara sahip bir ülke durumundaydı. Ancak bu dönemdeki Çin tasarruflarının çoğu, Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) kârlarından oluşmakta ve merkezi hükümet tarafından yerel yatırımlar için kullanılmaktaydı. Ekonomik üretimin âdemi merkezîyetçi bir yapıya dönüşmeye başlaması ile hem kurumsal tasarruflar hem de Çin hane halkı tasarrufları önceye nazaran önemli ölçüde yükselmiştir. Grafik 3'ten takip edilebildiği gibi Çin'de tasarruflar 1979-2019 döneminde ciddi artış kaydederek 2019 yılında 6 trilyon doların üzerine çıkmıştır. Bu durum, çok daha fazla ve etkin biçimde yerel yatırım yapılmasına olanak tanıyarak ekonomik büyümeyi ivmelendirmiştir (Morrison, 2019: 5-7).

Grafik 3: Çin'in Yıllara Göre Gayri Safi Yurtiçi Tasarruf Tutarı (Milyar Dolar)

Kaynak: WDI, 2020.

DYY'ler, Çin'in uzun yıllardır sürdürdüğü ekonomik büyümede yerel tasarruflara benzer şekilde önemli bir rol oynamıştır. Çin devleti, 1980'lerin başlarında özel ekonomik bölgeler oluşturma ve yabancı yatırımcılar ile yerel yatırımcılar arasında ortak girişimlere izin vermeye yönelik DYY akımlarını sınırlayan bir politika takip etmiştir. Dolayısıyla bu dönemde DYY girişleri son derece düşük seyretmiştir. Çin'in 1986'dan itibaren daha fazla DYY girişini teşvik etmek için daha uygun politikalar benimsemesi ile söz konusu durum değişmeye başlamıştır. Yabancı yatırımcılara yönelik ayrıcalıklı vergi uygulamaları, girdi ithal etme özgürlüğü ve işletme ruhsatı edinmede kolaylık tanınması atılan adımlardan bazılarıdır. Çin Hükümeti 1990'larda ise, DYY'nin yeni bir giriş biçimi olarak tamamen yabancılar için teşebbüslere izin vermiştir. Bütün bu

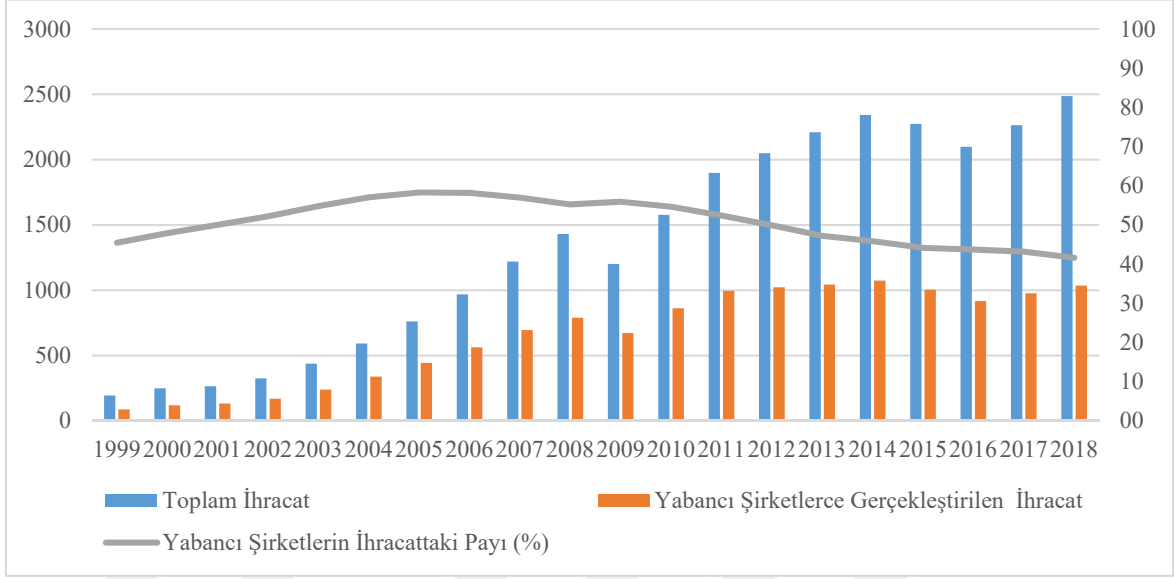
adımlar ülkeye giriş yapan DYY miktarında gözle görülür artışlar yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Çin'in DYY politikalarının en belirgin özeliği, çokuluslu şirketlerden Çin'e teknoloji transferini teşvik etmeye odaklanmış olmasıdır. 1990'ların ortalarından itibaren, elektronik, biyomühendislik ve havacılık gibi en son teknoloji odaklı endüstrilere akan ve yerel Ar-Ge merkezleri kurmak üzere giriş yapan DYY'yi çekmek Çin'in öncelikli hedefi olmuştur (Lin vd., 2009: 680-681).

Yabancı yatırımcıların Çin'e yoğun biçimde DYY getirmeye başlamalarında gerçekleştirilen reformlar tek başına yeterli olmamıştır. DYY'nin Çin'i ev sahibi ülke olarak seçmesinde mikro ve makro olarak ifade edilebilecek başka faktörler de belirleyici rol oynamıştır. Yüksek büyüme oranları ve iç pazar büyüklüğü, DYY'nin Çin'i seçme kararı üzerinde etkili olan başlıca makro faktörlerdir. Firmalara ciddi maliyet avantajı sağlayan ucuz emek ise en önemli mikro faktör olarak dikkat çekmiştir. Özellikle otomobil montajı ve telekomünikasyon ekipmanı gibi imalat endüstrilerindeki düşük iş gücü maliyeti, Çin'i tercih eden yabancı yatırımcılar için önemini koruyan bir mikro faktör olmaya devam etmektedir (Ali ve Guo, 2005: 24-25).

Çokuluslu şirketler DYY faaliyetleriyle, Çin gibi yerel tasarruf oranı yüksek bir ülkeye sermaye kaynağı oluşturmanın çok ötesinde fırsatlar sunmuştur. Çin'e DYY gerçekleştiren yabancı şirketlerin asıl rolü, beraberlerinde yönetim becerilerini ve yüksek teknoloji kapasitelerini getirmek suretiyle ülkenin teknolojik dönüşümünü kolaylaştırmaları olmuştur. Bununla birlikte, yabancı şirketlerin doğrudan kontrol edilen devlet şirketlerinininkinden %90 daha fazla olan genel verimlilik seviyelerinin üretime etkisi ve ihracat içerisindeki payları, söz konusu şirketlerin Çin ekonomisi açısından önemlerini sağlayan diğer yönler olmuştur (OECD, 2005: 35-36).

Bilindiği üzere 1980'lerin başında Çin'de bulunan az miktardaki DYY'nin, toplam ihracat içerisindeki payı ihmal edilebilir bir düzeydeydi. Yıllar itibariyle giriş yapan DYY miktarında yaşanan artış toplam ihracatın yabancı şirketlerce yapılan kısmının hızla yükselmesini beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, reformlar kapsamında Çin'in yabancı yatırım yasasının yürürlüğe girmesinden 6 yıl, özel ekonomik bölgelerin kurulmasından 5 yıl sonra dahi, yabancı şirketlerin Çin ihracatı içindeki payı ancak %1'in biraz üzerinde (yalnızca 297 milyon dolar) gerçekleşmiştir. Ancak yabancı şirketlerin Çin ihracatına katkıları bu mütevazı tabandan, büyük oranlı bir şekilde genişleyerek, 1995'te toplam ihracatın %32'sini ifade eden yaklaşık 47 milyar dolara yükselmiştir. 1999'da ise yaklaşık 89 milyar dolar ile toplam ihracatın yaklaşık %46'sına ulaşmıştır (Zhang ve Song, 2001: 387-388). Grafik 4'te sunulan 1999-2018 dönemi verileri dikkate alındığında, yabancı şirketlerin Çin ihracatı içerisindeki payının artışını sürdürerek 2005 yılında en yüksek değer olan %58,3 düzeyine kadar ulaştığı görülmektedir. Ancak sonraki yıllarda azalma trendine geçilmiş ve 2018 yılında bu oran %41,6'ya gerilemiştir.

Grafik 4: Yabancı Sermayeli Şirketlerin Çin İhracatı İçerisindeki Payı (%)

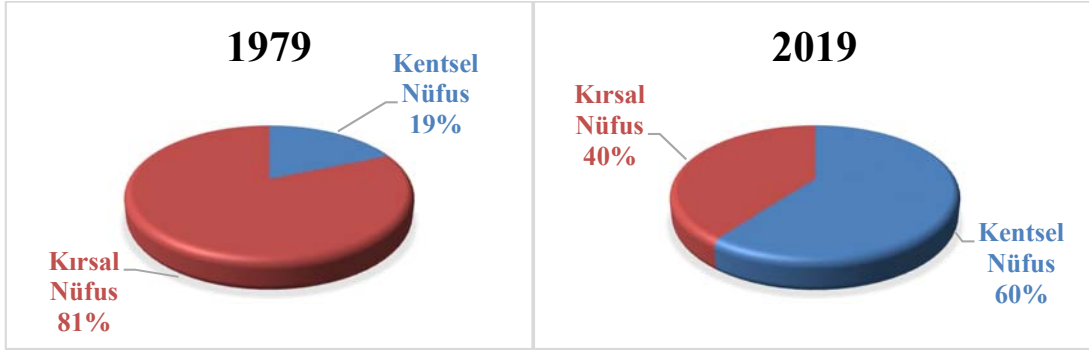

Kaynak: National Bureau of Statistics of China, 2020.

1978 sonrası uygulanmaya başlanan ekonomik reformlar, Çin hükümetinin karar alma mekanizmasının âdemi merkeziyetçi yapıya kavuşturulmasına ve piyasa ekonomisinin geliştirilmesine büyük katkılar sunmuştur. Çin ekonomisinin yıllar içerisinde gösterdiği gelişim ve kat ettiği mesafe büyüme, dış ticaret, DYY verilerine bakıldığında açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, var olan ya da ortaya çıkan sosyoekonomik sorunlara yeterince eğilmeyen, öncelikli gündemi hızlı büyüme olan dengesiz bir kalkınma stratejisi ile hareket edilmiştir.

Doğu Çin merkezli bir ekonomik kalkınmaya öncelik veren kalkınma stratejisinin yarattığı yoğun kentleşme, Çin'in sorunlarının başında gelmektedir. Her yıl 15 milyondan fazla yeni gelenle birlikte kentleşme inanılmaz bir hızla ilerlemektedir. Grafik 5'ten görülebildiği gibi 1979'da kentli nüfusun toplam nüfus içindeki payı sadece %19 iken bu oran 2019'da %60'a ulaşmıştır. Mevcut trendin devam etmesi halinde ise kentli nüfusun 2030 yılında bir milyara ulaşması beklenmektedir. Ayrıca çoğunluğu itibarıyla şehir sakinleri gibi resmi kayıt statüsüne sahip olmayan ve bu nedenle kayıtlı kent sakinlerine sağlanan tüm hizmetlere erişemeyen ancak kentlerde çalışmakta olan yaklaşık 250 milyon kırsal göçmen bulunmaktadır. Tüm bu gelişmeler, işgücü piyasası arz talep dengesini bozarak en hızlı büyüyen ekonomi olan Çin'i bile kentlere gelenleri istihdam etme hususunda zorlamaktadır. Çünkü hem yerel işgücü piyasasına girenleri hem de kırsaldan gelen göçmenleri absorbe etmek için yılda yaklaşık 20 milyon iş yaratılması gerekmektedir (Peng, 2011: 581-586).

Grafik 5: Çin'in Kentsel-Kırsal Nüfus Oranlarındaki Değişim

Kaynak: WDI, 2020.

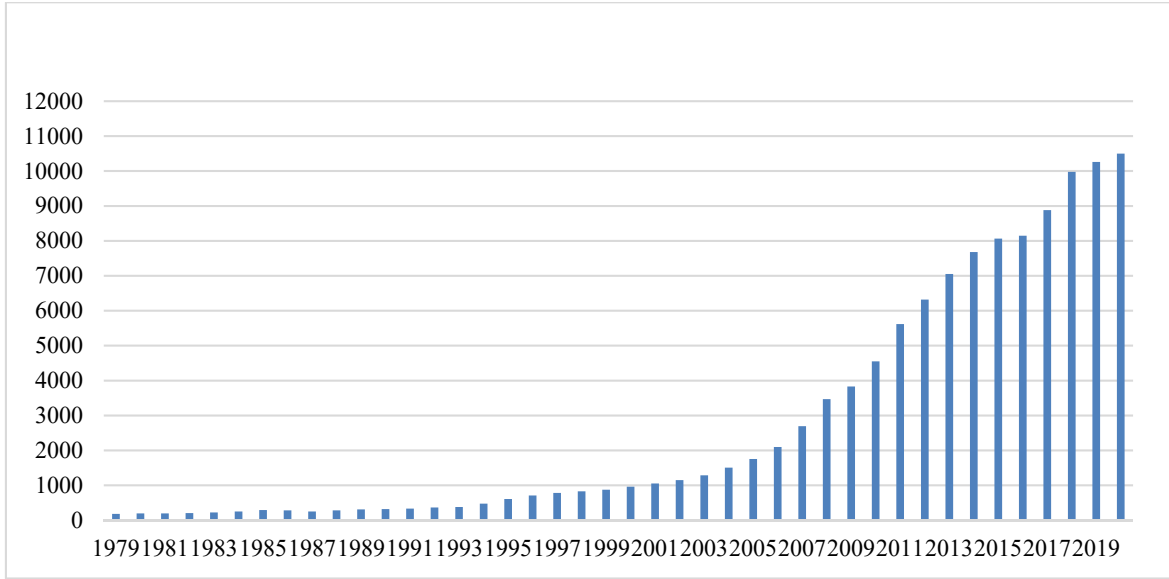
Çin'de yöneticilerin performansını değerlendirmede temel kriterin GSYİH büyüme oranı olması, yerel yönetimleri, yüksek büyümeyi sağlayan endüstrileri desteklemek için giderek daha hızlı kentleşmeye itmiştir. Vergi paylaşım sisteminin revize edilmesi ve 1994 yılında uygulanan mali reformlar nedeniyle geçmişe göre daha az vergi geliri elde etmeye başlayan yerel yönetimlerin alternatif gelir kaynakları ararken başvurduğu seçenekler ise kentleşmeyi daha fazla soruna yol açan bir olgu haline getirmiştir. Yerel yönetimler için arazi satışı, ihtiyaç duyulan fonları elde etmenin en kolay yolu olmuştur. Bu durum, ekilebilir arazilerin korunmasına ilişkin merkezi katı kurallara rağmen birçok bölgede büyük miktarda tarım arazisinin kentsel araziye dönüştürülmesiyle sonuçlanmıştır (Cao vd., 2014: 412-413).

Tarımsal arazi genel olarak, sanayi arazisi ve konut arazisi ihtiyaçlarını karşılama amacıyla kullanılmıştır. Ekilebilir arazi miktarındaki büyük oranlı azalma, Çin gibi kalabalık nüfusa sahip bir ülke için nispeten az ekilebilir araziye sahip olma çelişmesini belirginleştirmiştir. Ayrıca kırsaldaki emekçilerin tarım dışı sektörlere büyük ölçekli transferi, terk edilmiş kırsal yerleşim alanları sorununa ve tarımsal üretimde azalmaya neden olarak bu çelişkiyi daha da derinleştirmiştir. Çin yönetimi, 1998 yılında ekilebilir arazi miktarındaki azalmayı durdurmak amacıyla "Arazi Yönetimi Yasası"nı çıkararak tarım dışı kullanım için ekilebilir araziye işgal eden birimlerin aynı miktarda ve kalitede ekilebilir araziye geri kazandırmasını zorunlu hale getirmiştir. Fakat sonraki yıllarda yasayı destekleyici merkezi kararlar da alınmasına rağmen, hedeflenen ölçüde bir çözüme ulaşılamamıştır. Yerel yönetimlerin yasa tarafından zorunlu kılınan geri kazanmayı, orman arazilerinden, nehir yataklarından ya da verimsiz arazilerden sağlamaya çalışmaları çözümden uzaklaşılmasında son derece etkili olmuştur (Liu vd., 2014: 7-9).

Yüksek büyüme oranlarının yakalanmasında hızlı kentleşmeden yararlanmış olan Çin devletinin, bunun ortaya çıkardığı riskleri bertaraf etme ve yeni duruma uyum sağlama hususunda daha etkili politikalar takip etmesi zorunluluk olarak gözükmektedir. Çin devletinin kapsamlı bir kalkınma gerçekleştirdiğinden bahsedilebilmesi için çözülmesi gereken konulardan bir diğeri de gelir eşitsizliği sorunudur. 1978 öncesi duruma nazaran Çin halkının büyük çoğunluğunun gelir düzeyinde

ve refahında zaman içerisinde gözle görülür bir iyileşme yaşanmıştır. Nitekim 1979-2019 döneminde Çin’de kişi başına düşen GSYİH miktarı yıllık ortalama %11 düzeyinde artış kaydetmiştir. Bu oran, Çin’in kişi başına düşen GSYİH’sinin yaklaşık altı yılda bir ikiye katlandığı anlamına gelmektedir (World Bank, 2020). 1979-2019 dönemine ilişkin yıllık verileri yansıtan Grafik 6’dan görülebildiği gibi Çin’in kişi başına düşen GSYİH’sı 2019 yılına gelindiğinde ise 10 bin doların üzerinde gerçekleşmiştir.

Grafik 6: Çin’in Kişi Başına Düşen GSYİH Değerleri (Dolar)

Kaynak: WDI, 2020.

Hızlı ekonomik büyüme sayesinde kişi başı GSYİH’de görülen büyük oranlı artışın önemli bir sonucu olarak milyonlarca Çin vatandaşı yoksulluktan kurtulmuştur. Ancak, Çin’deki ekonomik ilerleme, nüfusun tüm kesimlerine eşit veya aynı oranda fayda sağlamamış, bu da gelir boşluklarının genişlemesine ve gelir eşitsizliğinde önemli bir artışa neden olmuştur. Veri kaynaklarına, anketin coğrafi kapsamına ve incelenen zaman periyotlarına bağlı olarak büyük ölçüde değişkenlik göstermekle birlikte Gini katsayısı⁴ tahminleri, Çin’in gelir eşitsizliğinin yıllar içerisinde önemli ölçüde arttığı bir ülke olduğuna işaret etmektedir. 1980’lerin başından bu yana, gelir eşitsizliği çarpıcı biçimde artmış ve Çin’i dünyanın en eşitsiz ülkelerinden biri haline getirmiştir (Jain-Chandra vd., 2018: 1-4). 1981 yılında yaklaşık 31 puanın biraz üzerinde olan Gini katsayısı, 2015 yılı itibarıyla yaklaşık 46 puan düzeyinde hesaplanmıştır. Bu veri, Çin’deki gelir eşitsizliğinin 35 yıllık sürecin sonunda yaklaşık %50’lik bir oranda artış kaydettiğini göstermektedir (Zhaung ve Shi, 2016: 2-3).

⁴ Gini katsayısı, 0 ile 100 arasında değişen bir eşitsizlik ölçüsüdür; burada 0, herkesin aynı gelire sahip olduğunu (çok eşit dağılım) ve 100, en zengin kişi veya hanenin tüm gelire sahip olduğunu (çok eşit olmayan dağılım) gösterir (Jain-Chandra vd., 2018: 4).

Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki farklılıklar, Çin'de artan gelir eşitsizliğinin temel itici gücü ve eşitsizlik düzeyinin en önemli belirleyicisi olmuştur (Jain-Chandra vd., 2018: 9). 1978'de ortalama kentsel gelir, ortalama kırsal gelirin yaklaşık olarak 2,5 katı iken tarım alanındaki başarılı reformların etkisiyle bu oran 1984'te 1,8'e kadar gerilemiştir. Tarım ve kırsal alanlar yerine sanayiye ve kentsel alanlara daha fazla odaklanan reformların devreye girmesiyle birlikte, kentsel ve kırsal nüfus arasındaki gelir açığı yeniden artmaya başlamıştır. Kentsel-kırsal kişi başına düşen gelir oranı, 1994'te 2,8'e yükselmiştir. 1994'ten 1997'ye gelir eşitsizliği bir miktar gerilediyse de sonraki on yılda artışını sürdürerek 2007'de 3,3'e yükselmiştir. Başka bir perspektiften bakıldığında, kentsel ve kırsal nüfus arasındaki mutlak gelir farkı, 1978'de kişi başına 200 Yuan'ın altındayken 2007'de kişi başına 9000 Yuan'ın üzerine çıkmıştır (Sutherland ve Yao, 2011: 92-93). Bununla birlikte, kentsel-kırsal kişi başına gelir oranı, 2007'de gördüğü zirveden sonra düşüş trendine girmiş ve 2018 yılı itibariyle yaklaşık 2,7 olarak hesaplanmıştır. Ancak kentsel ve kırsal nüfus arasındaki gelir farkı, yıllar içerisinde artmaya devam etmiştir. 2018 verisi dikkate alındığında bu fark, 24633 yuana yükselmiştir (National Bureau of Statistics of China, 2020).

Çin'in karşı karşıya bulunduğu gelir eşitsizliğini, nüfusun daha geniş bir kesimi için daha fazla fırsat yaratarak ve maliye politikasından daha fazla yararlanarak azaltmaya yönelik çabalarını sürdürmesi sorunla mücadelede kritik önemdedir. Bu noktada Çin'in fırsatlara erişimi eşitlemek adına özellikle kırsal nüfus için eğitim, sağlık ve sosyal korumaya daha fazla kamu harcaması gerçekleştirmesi ve kişisel gelir vergisini daha etkili ve daha adil bir hale getirmesi gerekmektedir. Nitekim Çin Hükümeti kişisel gelir vergisi reformunun 2016-2020 döneminde 13. Beş Yıllık Plan kapsamında bir öncelik olduğunu belirtmiştir (Zhaung ve Shi, 2016).

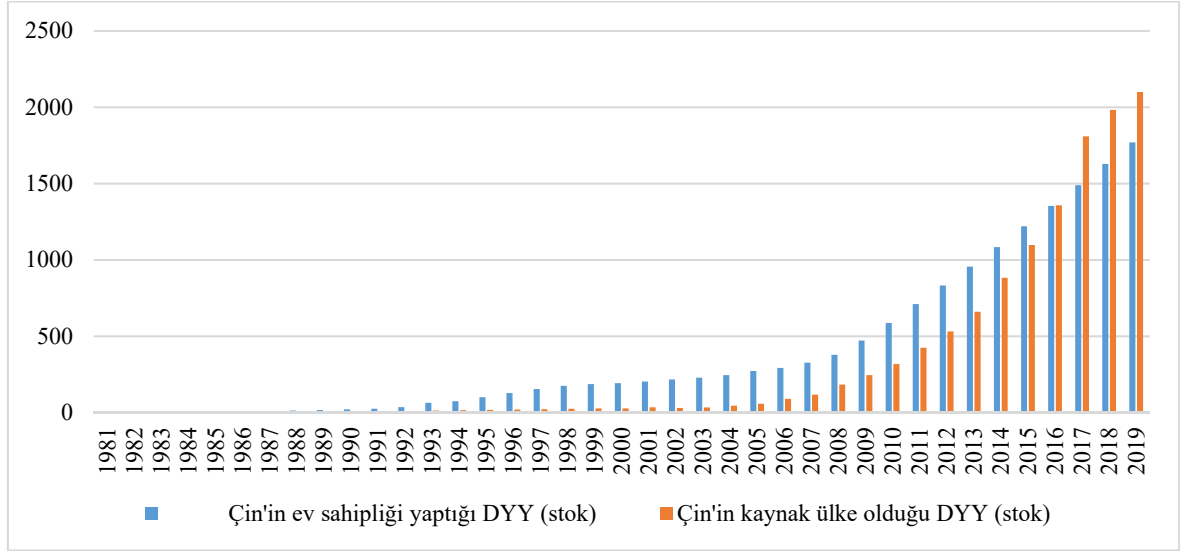
2.2. Kaynak Ülke Olarak Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırım Görünümü

Tüm ülkelere giden toplam DYY miktarı, 1980 yılında 54 milyar dolarken bu rakam 1990'da yaklaşık 4 katına çıkarak 204 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki küresel DYY akımlarından Çin'in payına ise son derece küçük bir miktar düşmüştür. 1990 yılında Çin'in ev sahipliği yaptığı DYY akımları, 3,487 milyar dolardı ve bu rakam dünyadaki DYY akımlarının yaklaşık %1,7'sine tekabül etmekteydi. Çin devleti, 2000 yılına gelindiğinde ise DYY akımlarının 40,7 milyar dolarlık kısmını çekmeyi başaran bir ekonomi haline gelmiştir. Çektiği DYY akım miktarı sürekli artış gösteren Çin'deki DYY stoku, 2019 itibariyle yaklaşık 1,770 trilyon dolar olarak hesaplanmıştır (UNCTADSTAT, 2020a).

Çin yönetimi, özellikle 1990'lardan itibaren bir yandan yabancı yatırımcıyı daha fazla teşvik edici politikasıyla gelen DYY'nin teknolojisinden ve yönetim deneyiminden yararlanmış, diğer yandan başka ülkelere yüksek miktarda DYY gerçekleştiren konumunu giderek güçlendirmiştir. Böylelikle Çin, Grafik 7'den görüldüğü üzere yıllar içerisinde hem çektiği hem de kaynaklık ettiği DYY miktarı sürekli olarak artan bir ülke olmuştur. Zira Çin, 1981'de yalnızca 39 milyon dolarlık

DYY stoku ile 40'ıncı sırada yer alan bir kaynak ülke konumunda iken ekonomik açıdan elde ettiği gücün ve ilerlemenin bir göstergesi olarak 2019'da ABD ve Hollanda'nın ardından yaklaşık 2,100 trilyon dolar ile en fazla DYY stoku bulunan cnc kaynak ülke olmuştur (UNCTADSTAT, 2020a).

Grafik 7: Çin'in DYY Açısından Ev Sahibi ve Kaynak lke Görünümü (Milyar Dolar)

Kaynak: UNCTADSTAT, 2020.

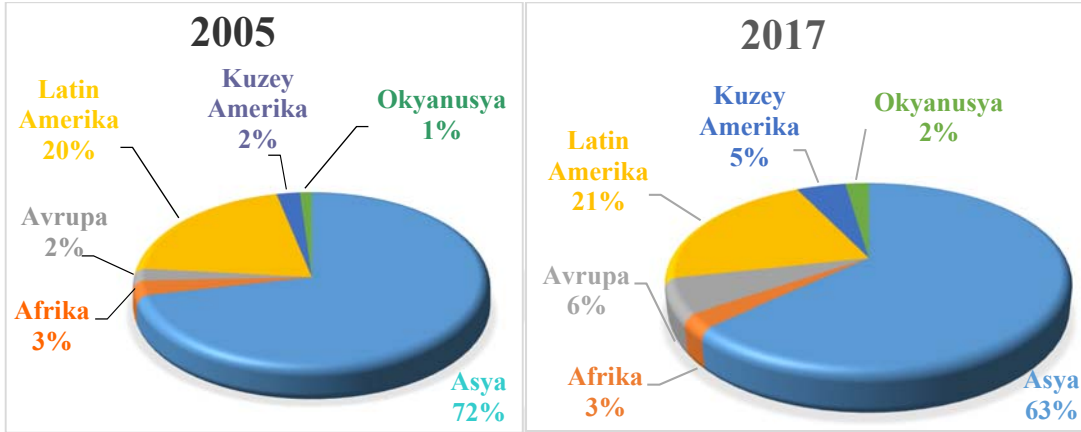
Kırk yıl öncesine kadar ekonomik ve sosyal açılardan geri kalmış bir tarım ülkesi olarak tarif edilen Çin, hızlı bir şekilde dünyanın en gcl çokuluslu şirketlerinden bazılarında sahip önemli bir DYY kaynağı ülke halini almıştır. 1990 yılında çoğunluğu ABD, Fransa, Almanya, Japonya vb. gelişmiş ekonomilerden olmak üzere piyasa değerleri toplamı 3,2 trilyona ulaşmış en büyük 100 çokuluslu şirket içerisinde Çin'den hiçbir şirket yer alamamıştır. Çin'den bir şirketin listeye girebilmesi ancak 2007'de mümkün olabilmıştir (UNCTAD, 2008).

2019 yılına gelindiğinde ise toplam değerleri yaklaşık 500 milyar dolar olan Çin merkezli China Ocean Shipping Corporation, China National Offshore Oil Corporation, Tencent Holdings Limited ve Hainan Airlines Group şirketleri en büyük 100 çokuluslu şirket arasında yerini almıştır. Çin merkezli çokuluslu şirket sayısı listede yer alanlar ile sınırlı değildir. Hlihazırda birçok bölgeye ve ülkeye DYY götüren çeşitli sektörlerden çok sayıda Çin okuluslu şirketi bulunmaktadır. Çin, 2018 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelere ait en büyük 100 çokuluslu şirketin 34 tanesine sahip olan bir ülke olmuştur (UNCTAD, 2020b).

Çin merkezli çokuluslu şirketlerin sayısında meydana gelen artış ile birlikte Çin'den ülkelere giden DYY'ye ilişkin stok verisinin bölgesel dağılımında da başlangıçtan bugüne farklılaşmalar yaşanmıştır. 2005 yılındaki değer 57,205 milyar dolar olan Çin kaynaklı DYY stokunun %72 gibi yüksek bir oranı Asya lkelerindeyken, geri kalan kısmı sırasıyla %20, %3, %2, %2 ve %1

oranlarıyla Latin Amerika, Afrika, Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya’da bulunmaktaydı. Grafik 8’den takip edilebildiği gibi 2017 yılında bu oranlar, %63 Asya, %3 Afrika, %6 Avrupa, %21 Latin Amerika, %5 Kuzey Amerika ve %2 Okyanusya şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 2005 ve 2017 yıllarına ait oranlar dikkate alındığında, Çin kaynaklı DYY stokunda Asya bölgesinin payının %9 düzeyinde azaldığı, buna karşılık Kuzey Amerika, Avrupa, Güney Amerika ve Okyanusya bölgelerine ilişkin payların sırasıyla, %3, %4, %1 ve %1 şeklinde arttığı gözlenmektedir.

Grafik 8: Çin Kaynaklı DYY’nin Coğrafi Dağılımı (Stok)

Kaynak: CNKI, 2020.

Çin kaynaklı DYY akımlarına ev sahipliği yapan ülkelere ilişkin verilere bakıldığında ise Asya ülkeleri içerisinde Singapur’un rakipsiz konumda olduğu görülmektedir. 2005-2017 döneminde, Çin’in bu ülkeye yönelik DYY akımları yıllık ortalama 3,3 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda 2005 yılında yaklaşık 325 milyon dolar olan Singapur’daki Çin kaynaklı DYY stoku 2017 yılına gelindiğinde yaklaşık 44,5 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır.

2017 yılına ait Çin kaynaklı DYY stok verisi dikkate alındığında, 387 milyar dolarla en fazla yatırımın bulunduğu ikinci bölge olma özelliği taşıyan Latin Amerika’da ise DYY stokunun yaklaşık 372 milyar dolarlık kısmı “vergi cenneti” (Ramasamy vd., 2012: 17) olarak bilinen Büyük Krallığa bağlı Cayman Adaları ve Britanya Virgin Adaları’nda bulunmaktadır. Cayman Adaları ve Britanya Virgin Adaları, 2005-2017 döneminde yıllık ortalaması 87 milyar dolar olan Çin kaynaklı DYY’nin %32’sine tekabül eden yaklaşık 27 milyar dolarlık kısmını tek başına çekmiştir.

Çin kaynaklı DYY stokunun hâlihazırda büyük miktarı Asya ve Latin Amerika bölgelerinde kümelenmiş olmakla birlikte Kuzey Amerika’ya yönelik Çin şirketlerinin artan ilgisi nedeniyle bu bölgeye giden yatırımlarda yıldan yıla gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 2005 yılındaki Çin kaynaklı DYY akımının Kuzey Amerika’yı tercih eden kısmının, toplam içerisindeki payı %2,6 iken, bu oran 2016’da %10,3 ve 2017’de %4,1 olarak hesaplanmıştır. 2017’de Kuzey Amerika’ya giden 6,498 milyar dolar değerindeki Çin kaynaklı DYY’nin ise %99 gibi tamamına yakın bir kısmı

ABD'yi seçmiştir. 2017 yılı itibariyle Çin'in ABD'deki DYY stoku yaklaşık 67 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır.

Çin yatırımlarını çekme konusunda Kuzey Amerika'dan daha başarılı bir görünüme sahip Avrupa bölgesi ise, 2005 yılında Çin kaynaklı DYY stokunun yalnızca %2'sine ev sahipliği yaparken 2017'de bu oran %6 olarak hesaplanmıştır. Avrupa bölgesi, 2005-2017 döneminde Çin'in gerçekleştirdiği DYY akımlarının yıllık ortalama yaklaşık 84 milyar dolarını çekebilmiştir. Hollanda, Lüksemburg, Almanya ve Fransa, Çin kaynaklı DYY'nin en fazla tercih ettiği Avrupa ülkeleri olmuştur. Avrupa bölgesinin Çin yatırımlarını çekme konusunda Kuzey Amerika'ya nispeten daha başarılı olduğu görülse de her iki bölgenin ekonomik büyüklüğü dikkate alındığında söz konusu oranların oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Okyanusya, 2005-2017 döneminde yıllık ortalama 3,1 milyar dolar Çin kaynaklı DYY çekmiştir. Bu bölgede yer alan Avustralya yıllık ortalama olarak bu DYY'nin 2,75 milyar dolarlık kısmına ev sahipliği yapmıştır. Afrika bölgesi ise, 2005-2017 döneminde yıllık ortalama 2,5 milyar dolar gibi oldukça düşük bir miktarda Çin yatırımı çekerek ele alınan bölgeler arasında DYY akımlarından en az payı alan bölge olmuştur. Sudan, Cezayir, Nijerya, Güney Afrika, Çin yatırımlarına ev sahipliğinde öne çıkan ülkeler olarak dikkat çekmektedir.

2.3. Çin'in Kaynaklık Ettiği Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Politikasının Temel Aşamaları

Ekonomisini 1979 yılında dışa açmaya karar veren Çin devletinde, reform hareketlerinin öncelikli hedefi, büyük ölçüde ülkeler ile dış ticaret ilişkisi geliştirmeye ve DYY çekmeye odaklanarak hızlı bir büyüme gerçekleştirmek olmuştur. Dolayısıyla asıl gündemi büyümesini destekleyecek yatırımlar çekmek ve dış ticaret hacmini arttırmak olan Çin'in başka ülkelere DYY götürmeye yönelik ciddi bir gündemi olmamıştır. Çünkü Çin'in bu dönemdeki piyasa ve sermaye koşulları da DYY kaynağı ülke olmasına büyük ölçüde olanak tanımamıştır. Bu durum, 2000 yılına kadar geçerliliğini büyük ölçüde sürdürmüştür. Ancak 2001 yılından itibaren Çin kaynaklı DYY akımları ciddi bir artış trendi yakalamıştır.

Çin Hükümeti özellikle erken dönemde DYY faaliyetlerine yoğun biçimde dâhil olmayı tercih etmiştir. Bu durum üzerinde DYY faaliyetlerinin devlet teşebbüslerince gerçekleştiriliyor olmasının yanı sıra yatırımların ülkenin uzun vadeli kalkınma stratejilerinin önemli bir parçası olarak değerlendirilmesi de etkili olmuştur. Bu doğrultuda hükümet, denizaşırı genişleme için belirli endüstrileri veya sektörleri hedeflemiş ve DYY'nin yönlendirilmesi gereken denizaşırı pazarlara karar vermiştir. Çin işletmeleri, yurt dışındaki hammaddelere ve ileri teknolojiye erişim sağlamak, döviz kazançlarını ve Çin'in ihracatını artırmak için denizaşırı yatırım yapmaya teşvik edilmiştir (Wong ve Chan, 2003: 279). Dolayısıyla Çin şirketlerinin küresel oyuncular haline gelmesinde, DYY

faaliyetlerinin sektörel ve mekânsal dağılımında ve baskın giriş modu üzerinde Çin devletinin başlangıçtan itibaren uyguladığı politikalar belirleyici bir rol oynamıştır.

Çin şirketlerinin uluslararasılaşma kararlarını ve motivasyonlarını etkileyen DYY politikaları genel itibarıyla beş aşama olarak ele alınmaktadır. Buckley vd. (2008: 723), bu aşamaları, “İhtiyatlı Uluslararasılaşma (1979-1985)”, “Devlet Teşviki (1986-1991)”, “Genişleme ve Düzenleme (1992-1998)”, “Küreselleşmeye Git Politikası (1999-2001)” ve “DTÖ’ye Üyelik Sonrası” (2001-) şeklinde ifade etmektedir. Bununla birlikte bu tez çalışması özelinde, Çin devletinin DYY politikasında 2011 sonrası dönemde yeni bir aşamaya geçildiği değerlendirilerek, altıncı bir aşama olarak “Yeni Küreselleşme Stratejisi (2012-)” aşamasına yer verilmiştir. Aşağıda alt başlıklarda ilk beş aşamaya değinildikten sonra altıncı aşama daha detaylı bir biçimde incelenmiştir.

2.3.1. İhtiyatlı Uluslararasılaşma Aşaması (1979-1985)

Çin’in neredeyse tamamı Hong Kong’da olmak üzere yurt dışındaki şirket sayısı 1979 yılında sadece 122’ydi. Fakat Pekin’deki ilgili bakanlıkların doğrudan kontrolü altındaki bu şirketler, Hong Kong ekonomisinde yer almamış ve bakanlıkların temsilcileri olarak yalnızca Çin’in uluslararası ticaretiyle ve yurt dışı ziyaretçileriyle ilgili işleri yürütmüştür (Ding, 2000: 122). Çin devletine ait firmalar, “açık kapı” politikasıyla birlikte 1979-1985 döneminde birçok ülkede ilk uluslararası operasyonlarını kurmaya başlamıştır. Bu aşamada yalnızca Dış Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanlığı (Ministry of Foreign Trade and Economic Cooperation- MOFTEC) altındaki devlete ait ticari şirketlerin ve Devlet Ekonomi ve Ticaret Komisyonu (State Economic and Trade Commission- SETC) altındaki il ve belediye “Ekonomik ve Teknolojik İşbirliği İşletmelerinin” yurt dışında yatırım yapmasına izin verilmiştir (Wong ve Chan, 2003: 279).

1979-1985 döneminde Devlet Konseyi, yatırım boyutuna bakılmaksızın, yurt dışı yatırımları inceleme ve onaylama yetkisine sahip tek yetkili makam konumunda olmuştur. Bu dönemde hükümet, aşırı sermaye akışını önlemek için teknik bilgi ve fiziksel varlıklar şeklindeki DYY’yi tercih eden ihtiyatlı bir yaklaşım benimsemiştir. Bununla birlikte, 1984’ten önce ülkelere giden Çin DYY’si ile ilgili herhangi bir düzenleme söz konusu olmamıştır. 1984 ile 1985 yılları arasında MOFTEC, yurt dışında ticari olmayan şirketlerin kurulması için tekliflerin incelenmesi ve onaylanması konusunda iki yönerge çıkarmıştır (Buckley vd., 2008: 723).

1979-1985 döneminde, toplam yatırım tutarı yaklaşık 197 milyon dolar ve ölçeği ortalama 950 bin dolar olan sadece 189 onaylı yatırım projesi kurumlar tarafından onaylanmıştır (Wong ve Chan, 2003: 279-280). Diğer yandan Çin, 1979-1985 arasında çoğu ortak girişim şeklinde olmak üzere, ticari olmayan 185 yabancı bağlı şirket kurmuştur. Bu çokuluslu işletmeler, çoğunluğunu geliştirmekte olan ekonomilerin oluşturduğu 45’in üzerinde ülkeye yayılmıştır. Çin’in bu dönemde gerçekleştirdiği DYY’nin, çok azı imalat sektöründe olmak üzere genel olarak gıda, mühendislik,

finans/sigorta ve danışmanlık gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır. Bu erken dönemdeki DYY faaliyetlerinin çoğunun büyük ölçüde ticari olmaktan çok hükümetin siyasi çıkarları tarafından motive edildiğini belirtmek gerekmektedir. Bu durum, özellikle yoğun biçimde Hong Kong'a ve daha dar kapsamlı olmakla birlikte stratejik ve/veya siyasi açıdan önemli bazı üçüncü dünya ülkelerine yönelik DYY faaliyetlerinde belirgin şekilde gözükmemektedir (Cai, 1999: 859).

2.3.2. Devlet Teşviki Aşaması (1986-1991)

İkinci aşama olarak ifade edilen 1986-1991 döneminde hükümet, kısıtlayıcı politikaları serbestleştirmiş ve yeterli sermayeye, teknik ve operasyonel bilgi birikimine ve uygun bir girişim ortağına sahip olmaları koşuluyla, daha fazla işletmenin yabancı iştirakler kurmasına izin vermiştir. Dolayısıyla bu dönemde proje sayısı ve ölçeklerinde kayda değer artışlar yaşanmıştır. Toplam değeri yaklaşık 1,2 milyar dolar ve ortalama tutarı 1,4 milyon dolar olan 891 proje onay almıştır (Wong ve Chan, 2003: 279).

Merkezi, eyalet ve şehir yönetimlerince teşvik edilen bu dönemdeki Çin DYY'si, yalnızca Çin'in siyasi ve ekonomik etkisini artırmaya odaklanan politik hedefleri değil, aynı zamanda karı maksimize etme arzusunun da içeren bir motivasyonla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemin bir diğer özelliği ise, endüstriyel ve tarımsal üretimi, kaynak geliştirme ve diğer hizmet endüstrilerini kapsayacak şekilde yatırım alanlarının genişlemiş olmasıdır (Wu ve Chen, 2001: 1239).

1986-1991 döneminde üretim işletmeleri de dâhil olmak üzere giderek daha fazla Çin şirketi, dışarıya yönelik doğrudan yatırım faaliyetlerine katılmıştır. Böylelikle Çin'den yabancı iştirakler, birçok gelişmiş ülkenin de içerisinde olduğu 90'dan fazla ülke ve ekonomiye DYY gerçekleştirir hale gelmiştir. 1979-1985 dönemine kıyasla bu dönemde metalurji/mineraller, petro-kimyasallar/kimyasallar, elektronik/hafif sanayi, nakliye, finans/sigorta, tıp ve turizm gibi çok daha geniş bir endüstri yelpazesinde faaliyet yürütülmüştür. Çin Ulusal Metaller ve Mineraller İthalat ve İhracat Şirketi (China National Metals and Minerals Import and Export Corporation) ve Çin Ulusal Kimyasal İthalat ve İhracat Şirketi (China National Chemical Import and Export Corporation) gibi bazı büyük çokuluslu şirketler 1986-1991 yılları arasında ortaya çıkmıştır (Cai, 1999: 861).

2.3.3. Genişleme ve Düzenleme Aşaması (1992-1998)

Deng Xiaoping'in 1992 yılındaki Güney yolculuğuyla başlattığı yerel liberalizasyondan cesaret alan yerel düzeydeki yetkililer, özellikle Hong Kong'da emlak ve borsa spekülasyonu yapmak için kendi denetimindeki şirketlerle uluslararası iş faaliyetlerine girişmiştir (Buckley vd., 2008: 723). 355 işletmenin yurtdışına yatırım yapmasına onay verildiği 1992 yılı yurt dışında kurulan şirket sayısının en hızlı arttığı yıl olmuştur. 1992'nin sonunda Çin'in kaynaklık ettiği DYY, 120'den fazla farklı ülke ve bölgeye yayılmış ve kurulan denizaşırı girişim sayısı 1360'ı aşmıştır (Wu ve Chen, 2001: 1239).

1992-1998 dönemi genel itibariyle devlet varlıkları üzerindeki kontrolün kaybedilmesi, sermaye kaçıışı ve döviz ‘kaçacağı’ ile ilgili endişelerin arttığı, denizaşırı şubelerin çoğunun yüksek memurların akraba ve yakınları tarafından yönetildiği bir dönem olarak dikkat çekmiştir. Bu durumun yol açtığı yolsuzluk ve adam kayırmacılık merkezi hükümeti fazlası ile rahatsız etmiştir. Dolayısıyla hükümet, gelişmeler karşısında Çin şirketlerinin DYY faaliyetlerine ilişkin onay prosedürlerini sıkılaştırmaya ve daha titiz bir kontrol mekanizması oluşturmaya yönelik adımlar atmıştır. Bu kapsamda, değeri 1 milyon doların üzerindeki projelerin, nihai onay için MOFTEC’e sevk edilmeden önce Devlet Döviz İdaresi (State Administration of Foreign Exchange- SAFE) tarafından incelenmesi zorunlu hale getirilmiştir (Wong ve Chan, 2003: 281).

Çin şirketlerinin DYY projelerinin daha sıkı bir şekilde taranmaya başlanmasına bağlı olarak, kayıtlı DYY girişimlerinin sayısı 1993 ve 1994’te büyük ölçüde düşmüştür. Bununla birlikte, 1995 yılında Çin kaynaklı DYY projelerinin sayısında bir artış yaşansa da, 1996’da Çin işletmelerinin denizaşırı projelerinin sayısında yeniden bir düşüş meydana gelmiştir. Ancak bu düşüşe rağmen, bir önceki yıla göre toplam yatırım miktarında neredeyse iki kat artış yaşanmıştır. Bu veri, 1996 yılındaki DYY proje ölçeklerinin nispeten büyük olduğunu göstermektedir. 1997’de DYY ölçeği yeniden düşerken, 1998’de hem yurt dışında kurulan işletmelerin sayısı hem de toplam yatırım miktarı artmış, fakat işletme başına yatırım ölçeği düşmüştür (Wu ve Chen, 2001: 1240).

2.3.4. Küreselleşme Politikası Aşaması (1999-2001)

Çin hükümeti tarafından 1999’da başlatılan “küreselleşmeye git- going global” politikası bu aşamanın en önemli gelişmesidir. Bu kapsamda, Çin ekonomisinin yeniden yapılanma ve gelişimini desteklemesi amacıyla Çin firmaları mali ve idari olarak desteklenerek uluslararasılaşmaya teşvik edilmiştir. Bu politika, giden yatırımın teşvik edilmesi için güçlü bir kamuoyu desteği sağlamış ve daha sonra hükümet ve idari aktörler tarafından benimsenmiştir. 2001 yılında bu politika, “going global” veya “zou chu qu” yönergesinin ana hatlarını çizen 10’uncu beş yıllık planda (2001-2005) resmileştirilmiştir (Voss vd., 2009: 151).

1999-2001 yılları arasında, Asya’daki mali krizin ardından kaçakçılığa ve yasadışı sermaye kaçışına engel olmak için önlemler alınmıştır. Diğer yandan, Çin sermayesinin gerçek anlamda üretken alanlara yatırılmasını sağlamak için Çin kaynaklı DYY akımlarına yönelik ek düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir. Bu dönemde tekstil, makine ve elektrikli teçhizat gibi hafif sanayi ürünleri üreten ve üretim aşamalarında Çin’in hammaddelerini işleyebilecek veya sonunda Çin’in ihracatını artırabilecek işletmeler denizaşırı üretim projeleri kurmaya teşvik edilmiştir. Bu kapsamda Çin hammaddeleri veya Çin malı kullanan çokuluslu şirketlere ihracat vergi iadeleri, döviz yardımı ve mali destek verilmeye başlanmıştır. Kısmen bu tercihli önlemlerin bir sonucu olarak ve kısmen de Çin’in imal ettiği ihracatın dünya pazarına başarılı bir şekilde girmesi nedeniyle, toplam

onaylanmış Çin kaynaklı DYY, 1999 ile 2001 arasında çarpıcı bir şekilde 1,8 milyar dolar artmıştır. Yatırım projelerinin ortalama ölçeği ise 2,6 milyon dolara yükselmiştir (Wong ve Chan, 2003: 281).

2.3.5. Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Sonrası Aşama (2002-2011)

2002 yılı öncesi süreç göz önüne alındığında, Çin'in temel olarak teknoloji transferini gerçekleştirme, ham maddeye erişim, döviz kazancı sağlama ve ihracatını genişletme odaklı olan DYY gerçekleştirme stratejisini pekiştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Çin sermayesinin yurt dışına gerçekten üretken amaçlarla götürülmesini sağlamayı hedefleyen politikalar izlenmiştir. Ayrıca Çin devleti, gerçekleştirdiği DYY faaliyetleri yoluyla bir yandan çok sayıda ülke ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan 1990'ların sonunda Çin Özel Bölgesi halini alacak olan Hong Kong ve Macao'daki ekonomik ve siyasi varlığını ve etkisini arttırmaya odaklanmıştır.

Bu dönemde, Çin şirketlerinin DYY faaliyetleri hükümetin kalkınma senaryosunun bir parçası olmuş ve yatırım stratejileri büyük ölçüde hükümet önceliklerini yansıtmıştır. Nitekim 2002 yılında Çin DYY'sinin esas kaynağını oluşturan 500 çokuluslu şirketin sadece bir tanesi özel mülkiyet, 25 tanesi çoğunlukla vilayet ve belediye hükümetlerine ait kolektif şirket ve geri kalanı KİT'lerden oluşmaktaydı (Deng, 2004: 14). Dolayısıyla şirket dağılımına ilişkin bu veri dikkate alındığında, 1979 yılından itibaren uygulanan tüm serbestleşme adımlarına rağmen Çin şirketlerinin DYY faaliyetlerinin 2000'lerin başlarında hala yoğun biçimde devlet kontrolünde olduğunu söylemek mümkündür.

1999 yılında duyurulan "küreselleşmeye git" politikası ve Çin'in 2001'de DTÖ'ye katılımı, Çin şirketleri için iş ortamını önemli ölçüde değiştirmiştir. DTÖ üyeliği, Çin'in katılım protokollerine ve DTÖ'nün "En Çok Kayırılan Ulus"⁵ kuralına uymak için korunan iç pazarları kademeli olarak açmasını gerektirmiştir. DTÖ'ye katılım taahhütlerinin benimsenmesi ile pek çok sektördeki Çin işletmesi, yabancı yatırımcı işletmelerin yanı sıra yabancı ithalatçılardan gelen giderek daha sert rekabetle karşı karşıya kalmıştır. Yurtiçi piyasalarda artan rekabet, pek çok Çinli şirketi, özellikle de iç politik korumadan yoksun özel mülkiyetli işletmeleri, yurtdışında yeni pazarlar araştırmaya zorlamıştır. Bu durum, Çin kaynaklı DYY faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırmıştır. Buna paralel olarak hükümet, Çin DYY'sini kolaylaştırmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Voss vd., 2009: 152).

⁵ En Çok Kayırılan Ulus Hükümü: DTÖ anlaşmaları uyarınca, ülkeler normalde ticaret ortakları arasında ayrımcılık yapamazlar. Bu prensibe göre, bir ulusa özel bir iyilik yaptığınızda (örneğin, ürünlerinden biri için daha düşük gümrük vergisi oranı uygulamak gibi) aynısını diğer tüm DTÖ üyeleri için yapmanız gerekmektedir (WTO, 2020).

Çin devleti, 2002'den itibaren şirketlerinin DYY faaliyetlerine yönelik politikalarında temel olarak yatırım kısıtlamalarında kolaylaştırma, onay prosedürlerini basitleştirme ve döviz kontrollerini gevşetme⁶ yoluyla liberalleşmeye gitmiştir. Ayrıca yurt dışına yatırım yapmaları engellenmiş olan Çin özel işletmelerine yönelik kısıtlama 2003 yılında kaldırılmıştır. Böylelikle DYY faaliyetlerini dolaylı yönetmeye ilişkin ekonomi politikaları, giderek daha fazla şekilde doğrudan yönetmenin yerini almaya başlamıştır. Örneğin, Ticaret Bakanlığı (Ministry of Commerce-MOFCOM)⁷ ve Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu (National Development and Reform Commission- NDRC) gibi önceki yıllarda resmi onay sürecinde etkili olan devlet kurumları, esas olarak uluslararası yatırımcılara danışmanlık, bilgi ve destek işlevleri sağlayan kurumlar gibi görünmeye başlamıştır (Buckley vd., 2008: 724).

Yatırım onay süreci, yerel yönetim makamlarının kapsamına girecek şekilde daha da âdemi merkezîyetçi hale getirilirken, az sayıdaki seçilmiş ülkeye yönelik yatırımlar yalnızca ulusal düzeyde onay gerektirecek şekilde düzenlenmiştir. Uluslararasılaşan işletmelerin SAFE'ye bir teminat yatırması gerekliliği ortadan kaldırılmış ve DYY faaliyetlerini finanse etmelerine yardımcı olmak için uluslararası finans piyasalarından borçlanmalarına izin verilmiştir. Diğer bir serbestleştirme adımı ise 2002 ve 2003 yıllarında döviz onay sürecine yönelik olmuştur. Bu kapsamda SAFE tarafından yaklaşık 26 onay koşulu yürürlükten kaldırılmıştır. Yurt içi işletmelere giden yatırımlar için tanınan döviz üst sınırı ise SAFE tarafından 2006 yılında kaldırılmıştır (Voss vd., 2009: 152). Bu aşamada, onay sistemi merkezden dağıtılmış ve daha az külfetli hale gelecek şekilde geliştirilmiş olsa da bazı çelişkili düzenlemeler geçerliliğini sürdürmüştür. Esas olarak yasadışı sermaye çıkışlarını ve devlet varlıklarının kontrolünü kaybetmeyi önlemek amacıyla DYY'ye direkt ve proaktif destek sınırlı tutulmaya devam edilmiştir (Buckley vd., 2007: 504).

Çin'in ülkelerdeki DYY stokunun 2005 sonu itibariyle yaklaşık %84'ünün KİT'lere ait olduğuna ilişkin veri, tüm liberalleşme adımlarına rağmen Devletin DYY faaliyetlerindeki ağırlığının beklendiği ölçüde azalmadığını göstermiştir. Öyle ki 2004-2006 dönemindeki Çin

---

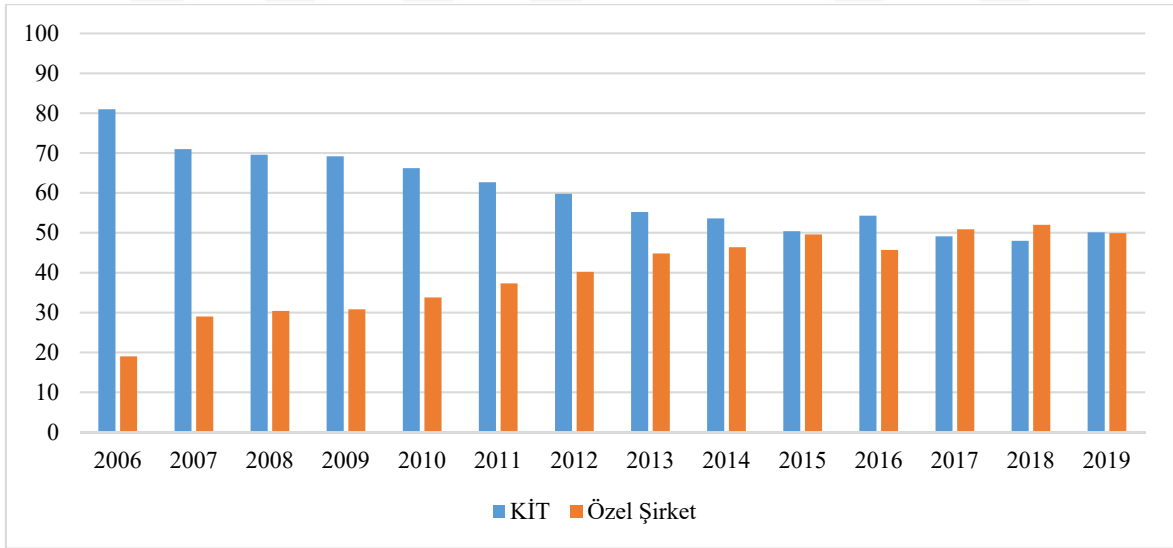
⁶ İhracatına fayda sağlayacak şekilde döviz kurunu yönetmek Çin'in ekonomi alanındaki politikasının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Çin, çoğu gelişmiş ekonomide olduğu gibi, piyasa güçleri tarafından belirlenen dalgalı bir döviz kuruna sahip bulunmamaktadır. Özellikle 1994'ten başlayarak on yıldan fazla bir süre için yuanı, ABD doları karşısında 8,28'de sabit tutan bir politika takip etmiştir. Çin'in yuanın dolar karşısında %2,1 değer kazanmasına izin vermesi ise Çin'in başlıca ticaret ortaklarından gelen baskı nedeniyle ancak Temmuz 2005'te mümkün olmuştur. Ayrıca bu tarihte Çin, ABD dolarının da olduğu ana para birimlerinden oluşan bir sepete karşı "yönetilen dalgalanma" sistemine de geçmiştir. Sonraki üç yıl içinde, yuanın yaklaşık %21 oranında değer kazanmasına ve dolar karşısında 6,83 seviyesine gelmesine izin verilmiştir. Temmuz 2008'de Çin, küresel mali kriz nedeniyle Çin ürünlerine yönelik dünya çapındaki talep düşüşü sonrasında yuanın değerlenmesini durdurmuştur. Haziran 2010'da Çin, yuanı kademeli olarak yükseltme politikasına devam etmiş ve Aralık 2013'e kadar para birimi kümülatif olarak yaklaşık %12 değer kazanarak 6,11'e ulaşmıştır (Picardo, 2021). Aralık 2021 yılı verisi dikkate alındığında ise yuanın ABD doları karşısında 6,37 seviyesinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Çin tarafından döviz kurunun zamanla daha esnek hale getirildiği görülmekle birlikte, dikkatli bir şekilde yönetilmeye devam edildiği anlaşılmaktadır.

⁷ MOFTEC 2003 yılında yeniden yapılanma sürecinden geçerek MOFCOM adını almıştır.

kaynaklı DYY akımlarının %83,7 gibi yüksek bir oranı KİT'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. Aslında 2005 yılı MOFCOM istatistiklerine göre, DYY faaliyeti gerçekleştiren tüm Çin işletmeleri içerisinde KİT'lerin sayısı oransal olarak, 2003'te %43, 2004'te %35 ve 2005'te %29 olacak şekilde düşüş yaşamıştır. Ancak KİT harici işletmeler 5 milyon doların altındaki küçük ölçekli yatırımlara öncülük ettiklerinden büyük ölçekli DYY projesi üstlenen KİT'lerin dış yatırım faaliyetleri içerisindeki payları yüksek kalmaya devam etmiştir. Finansmana erişim başta olmak üzere her alandaki resmi-gayri resmi devlet desteği ile hareket eden KİT'ler için en öncelikli DYY faaliyet alanı doğal kaynaklar olmuştur. 2006 sonu itibariyle ülkelerde en fazla DYY stokuna sahip en büyük 10 KİT'ten 5'ini doğal kaynak sektörlerinde faaliyet yürütenler oluşturmuştur (OECD, 2008: 77-79).

Her ne kadar Çin yönetimi, yıllar içerisinde küçük ve orta ölçekli KİT'lerin çoğunu özelleştirmiş olsa da tekel konumundaki büyük KİT'ler aracılığıyla DYY'yi devlet politikasına uygun alanlara yönlendirmeyi sürdürmüştür. Nitekim 2003 yılından 2009'a kadar KİT'ler tarafından üstlenilen proje sayısının toplam içerisindeki oranı %43'ten %13'e kadar düşmüş olmasına rağmen, bu projeler çok büyük ölçeklerde olduğundan KİT'lerin DYY faaliyetlerindeki belirleyici rolü devam etmiştir (Huang ve Wang, 2011: 6). Bununla birlikte, 2006 yılında ülkelerdeki Çin kaynaklı DYY stokunun %81 gibi çok yüksek bir oranı KİT'lere aitken bu oran Grafik 9'da görüldüğü üzere, 2006-2019 döneminde önemli bir azalma kaydederek 2019 yılında %50,1 olarak hesaplanmıştır.

Grafik 9: KİT'lerin ve Özel Şirketlerin Çin Kaynaklı DYY Stoku İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Statista, 2021.

Arkalarında daha fazla devlet desteği bulunan ve özel sektöre nazaran yüksek karlılığa daha az önem veren KİT'lerin, 2019 yılı itibariyle DYY stokunun hala yarısına sahip olmaları, Çin'in DYY faaliyetlerinde önemli yer tutmaya devam ettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, KİT'lerin karlılığı ikinci planda tutmaları, onların ekonomik motivasyonlar ile hareket etmedikleri anlamına gelmemektedir. Çin devletine ait KİT'ler de özel işletmeler gibi stratejik varlıklarını, pazar paylarını,

verimliliklerini, teknolojik kapasitelerini ve teknik bilgilerini artırma ve benzeri ekonomik nedenlerle denizaşırı yatırım yapmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, rekabetin hiç olmadığı veya çok az olduğu sektörlerde faaliyetlerde bulunan özellikle büyük KİT'lerin bazen üretkenliği ve karlılığı düşük projeler gerçekleştirmeleri, önemli bir problem olmaya devam etmiştir. Ancak Çin'in stratejik çıkarlarının söz konusu olduğu DYY projelerinin gerçekleştirilmesine yönelik kararlarda politik nedenler öncelik sırasını korumuştur (Song vd., 2011: 39).

2.3.6. Yeni Küreselleşme Stratejisi Aşaması (2012 ve Sonrası)

2.3.6.1. Kuşak ve Yol Girişimi

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu (Silk Road Economic Belt and the 21st-Century Maritime Silk Road) Girişimi'ni ilk olarak 2013 yılının sonbaharında gerçekleştirdiği Orta Asya ve Güneydoğu Asya ziyaretleri sırasında gündeme getirmiştir. Kısa ismi ile Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative), çok sayıda ülkeyi yakından ilgilendiren bir girişim olması nedeniyle açıklandığı günden itibaren dikkatle takip edilmektedir. Bu girişim, Çin devleti tarafından Kuşak ve Yol güzergâhındaki ülkelerin ekonomik refahını artıracacağı, bölgesel ekonomik iş birliğini teşvik edeceği, farklı medeniyetler arasındaki alışverişleri ve karşılıklı öğrenmeyi güçlendireceği ve dünya barışını ve gelişimini teşvik etmeye yardımcı olacağı iddiası ile ortaya atılmıştır. Bu sebeple dünyanın her yerinden insanlara fayda sağlayacak bu türden büyük bir girişimin hayata geçirilmesi ve tamamlanması için atılacak adımların iş birliği içerisinde ve hızla atılması gerektiği Çin yetkilileri tarafından her fırsatta vurgulanmıştır (The State Council the People's Republic of China, 2020).

Tablo 1: Kuşak ve Yol Girişimi Güzergâhındaki 67 Ülke

Afrika	Cibuti, Kenya, Mısır
Doğu Asya	Çin, Moğolistan
Güneydoğu Asya	Brunei, Doğu Timor, Endonezya, Filipinler, Kamboçya, , Laos, Malezya, Myanmar, Singapur, Tayland, Vietnam
Orta Asya	Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan
Orta Doğu	Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Filistin, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Lübnan, Suriye, Suudi Arabistan, Umman, Ürdün, Yemen
Güney Asya	Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka
Avrupa	Arnavutluk, Azerbaycan, Belarus, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Hırvatistan, Karadağ, Letonya, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukrayna

Kaynak: Ehizuelen ve Abdi, 2018: 296.

Çin Hükümeti, tarihi İpek Yolu'na canlılık kazandırarak Asya, Avrupa ve Afrika ülkelerini birbirlerine bağlayacak olan Kuşak ve Yol Girişimi'ne ilişkin çerçeveyi 28 Mart 2015'te açıklamıştır. Açıklanan eylem planı ile Kuşak ve Yol Girişimi'nin Arka Planı, Amacı, İlkeleri, İş Birliği Mekanizmaları, İş Birliği Öncelikleri gibi konular açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre (The State Council the People's Republic of China, 2020):

Arka Planı: 2008 küresel krizinin ardından dünya ekonomisi yavaş şekilde toparlanmaktadır. Dış ticaret ve yatırım ortamı sürekli biçimde değişmekte ve ülkelerin kalkınmalarının önünde büyük zorluklar bulunmaya devam etmektedir. Çok kutuplu bir dünyayı, ekonomik küreselleşmeyi, kültürel çeşitliliği ve daha büyük Bilgi Teknolojisi uygulamasına yönelik eğilimi benimseyen Kuşak ve Yol'u ortaklaşa inşa etme girişimi, açık bölgesel iş birliği ruhu içinde küresel serbest ticaret rejimini desteklemek üzere tasarlanmıştır.

Amacı: Ekonomik faktörlerin düzenli ve serbest akışının, yüksek verimli kaynak tahsisinin ve piyasaların derinlemesine entegrasyonunun artırılması amaçlanmaktadır. Girişim ile Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının ve bunların komşu denizlerinin bağlantısının geliştirilmesi ve güzergâh üzerindeki ülkeler arasında ortaklıklar kurulması ve bu ortaklıkların güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

İlkeleri: Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkeleriyle uyumlu olan Kuşak ve Yol Girişimi, Barışçıl Bir Arada Yaşamın Beş İlkesini benimsemektedir: Birbirlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, birbirlerinin içişlerine karşılıklı karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ve barış içinde birlikte yaşamak. Girişim, piyasa kurallarına ve uluslararası normlara uyacak, kaynak tahsisinde piyasanın belirleyici rolüne ve işletmelerin birincil rolüne imkân tanıyacak ve hükümetlerin gerekli işlevlerini yerine getirmesine izin verecektir.

İş Birliği Mekanizmaları: Kuşak ve Yol Girişimi'nin ilerleyebilmesi için mevcut ikili ve çok taraflı iş birliği mekanizmalarının en etkili biçimde işletilmesi ve bunlara yeni iş birliği mekanizmalarının eklenmesi gerekmektedir. Şangay İş Birliği Örgütü, Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği, Asya-Avrupa Toplantısı, Çin-Arap Devletleri İş Birliği Forumu, Çin-Körfez İş Birliği Konseyi Stratejik Diyalogu, Orta Asya Bölgesel Ekonomik İş Birliği gibi çok taraflı mekanizmalar etkili biçimde kullanılmalıdır.

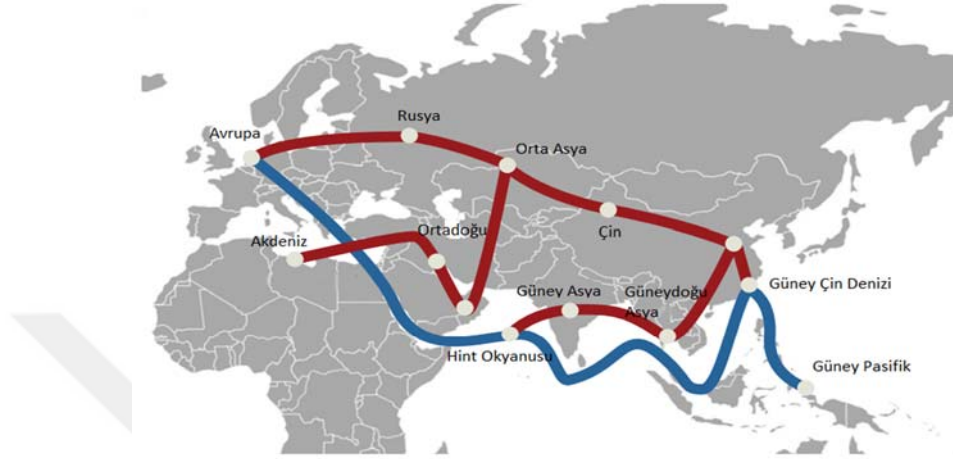
İş Birliği Öncelikleri: Kendi kaynak avantajlarına sahip ve birbirini tamamlayıcı özellikteki Kuşak ve Yol güzergâhındaki ekonomilerin beş temel alanda iş birliğini güçlendirmeleri gerekmektedir. Bu temel alanlar; politika koordinasyonu, finansal entegrasyon, altyapı ağı, engelsiz ticaret ve halklar arası bağlardır.

- **Politika Koordinasyonu:** Kuşak ve Yol üzerindeki ülkeler, ekonomik kalkınma stratejilerini ve politikalarını tam olarak koordine edebilir, iş birliği ile ilgili sorunları çözmek için müzakere mekanizmaları oluşturabilir ve büyük ölçekli projelerin uygulanmasında politika desteği sağlayabilir.
- **Finansal Entegrasyon:** Asya'da istikrarlı bir para sistemi, yatırım ve finansman sistemi ve kredi bilgi sistemi kurulmalıdır. Asya'da tahvil piyasasını açmak ve geliştirmek, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Brezilya- Rusya- Hindistan- Çin- Güney Afrika (BRICS) Yeni Kalkınma Bankası'nı kurmak için ortak çaba sarf etmek gerekmektedir. Şanghay İş Birliği Örgütü finansman kurumunun kurulması için ilgili taraflar arasında müzakereler yapılmalı ve İpek Yolu Fonu mümkün olduğu kadar erken şekilde kurulmalıdır.
- **Altyapı Ağı:** Birbirlerinin egemenliğine ve güvenlik endişelerine saygı duymak temelinde, Kuşak ve Yol güzergâhındaki ülkeler altyapı inşaat planlarının ve teknik standart sistemlerinin bağlantısını iyileştirmeli, uluslararası ana geçitlerin inşasını ortaklaşa ilerletmeli ve tüm alt bölgeleri birbirine bağlayan bir altyapı ağı oluşturmalıdır.
- **Engelsiz Ticaret:** Bölgede ve ilgili tüm ülkelerde sağlam bir iş ortamının oluşturulması için yatırım ve ticaretin kolaylaştırılmasına ve bunların önündeki engellerin kaldırılmasına çalışılmalıdır. Tarife dışı engeller azaltılmalı, teknik ticaret önlemlerinin şeffaflığı iş birliği yoluyla iyileştirilmelidir. Yatırımcıların yasal haklarını ve çıkarlarını korumak için ikili yatırım koruma anlaşmaları ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ile yatırım kolaylaştırılmalıdır.
- **Halklar Arası Bağlar:** Ülkelerin vatandaşları arasında iyi ilişkiler bulunması hükümetlere girişimi uygulamada halk desteği sağlar. Kültürel ve akademik ilişkilerin geliştirilmesi, halk desteğini artıracığından Kuşak ve Yol Girişimi için dostluk zemininde ilerleyen ikili ve çok taraflı iş birliği ortamına imkân tanır. Güzergâh üzerindeki ülkeler ortaklaşa, sanat festivalleri, film festivalleri, kitap fuarları gibi kültürel faaliyetler düzenlemelidir.

Kuşak ve Yol Girişimi, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından geçerek, bir uçta canlı Doğu Asya ekonomilerini diğer yanda gelişmiş Avrupa ekonomilerini birbirine bağlamaktadır. Bu yönüyle büyük ekonomik kalkınma potansiyeline sahip birçok ülkenin dâhil olduğu son derece kapsamlı bir girişimdir. Şekil 1'de görüldüğü gibi, Kuşak ve Yol Girişimi iki ana unsurdan oluşmaktadır: Bunlardan ilki, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'dır. Bu kuşak, Orta Asya, Rusya, Avrupa (Baltık) ve Çin'i bir araya getirmeye, Orta Asya ve Batı Asya üzerinden Çin'i Basra Körfezi ve Akdeniz'e bağlamaya ve Çin'i ayrıca Güneydoğu Asya, Güney Asya ve Hint Okyanusu'na bağlamaya odaklanmaktadır. Girişimin ikinci unsuru ise 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'dur. Bu ikinci unsur, bir

rotadan Çin'in kıyısından Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu üzerinden Avrupa'ya ve diğer rotadan Çin'in kıyısından başlayıp Güney Çin Denizi üzerinden Güney Pasifik'e gitmek üzere tasarlanmıştır (Xhinua Silk Road Information Service, 2020).

Şekil 1: 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Rotası

Kaynak: China-Britain Business Council, 2015 (Mavi rota, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nu, kırmızı rotalar ise İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı göstermektedir.)

Girişim kapsamında altı adet ekonomik koridor belirlenmiştir. Bunlar (China-Britain Business Council, 2015):

Yeni Avrasya Kara Köprüsü Koridoru (New Eurasian Land Bridge): Şekil 2'de görüldüğü gibi, Jiangsu eyaletindeki Lianyungang Limanını Hollanda'nın Rotterdam Limanı'na bağlayan koridordur. Deniz taşımacılığından daha hızlı ve hava yollarından daha ucuz olan demiryolu ile Çin'in yedi eyaletinden geçerek Avrupa'ya giden önemli bir lojistik geçiş yolu olması beklenmektedir.

Şekil 2: Yeni Avrasya Kara Köprüsü Koridoru

Kaynak: China-Britain Business Council, 2015.

Çin-Moğolistan-Rusya Koridoru (China-Mongolia-Russia Corridor): Bu koridor, yüksek hızlı demiryolu ve karayolu bağlantılarını içerir ve iki hatta bölünmüştür. Şekil 3'te görüldüğü gibi, birinci hat Kuzey Çin'den başlar, Hohhot boyunca uzanır ve Moğolistan üzerinden Rusya'ya ulaşır. İkinci hat, Kuzeydoğu Çin'den başlayıp Manzhouli boyunca uzanarak Rusya'nın Chita şehrine ulaşır. Bu koridor, yalnızca Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile değil, aynı zamanda Moskova ile Pekin arasındaki karayolu ve demiryolu bağlantılarını da içeren Rusya'nın Kıtalararası Demiryolu Planıyla (Transcontinental Rail Plan) da uyumludur. Diğer yandan, Karayolu ve demiryolu inşaatı, doğal gaz ve petrol boru hatlarının dâhil olduğu Moğolistan'ın Çayır Yolu Programıyla (Prairie Road Programme) da uyum içerisindedir.

Şekil 3: Çin-Moğolistan-Rusya Koridoru

Kaynak: China-Britain Business Council, 2015.

Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru (China-Central Asia-West Asia Corridor): Şekil 4'te görüldüğü gibi, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nden başlayıp, Basra Körfezi boyunca uzanarak Akdeniz kıyılarına ve Arap Yarımadası'na ulaşan koridordur. Petrol ve doğal gaz başta olmak üzere doğal kaynak yönünden zengin bölgeleri kapsamaması sebebiyle Çin'in enerji tedariki açısından son derece önemlidir. Bu koridor, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi Orta Asya ülkelerinin yanı sıra İran ve Türkiye'yi birbirine bağlamaktadır.

Şekil 4: Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru

Kaynak: China-Britain Business Council, 2015.

Çin-Çinhindi Yarımadası Koridoru (China-Indochina Peninsula Corridor): Şekil 5’te görüldüğü gibi, Pearl Nehri Deltası Ekonomik Çemberi’ni (Guangzhou, Hong Kong ve Shenzhen’i çevreleyen) Güneydoğu Asya ülkeleri Kamboçya, Laos, Myanmar, Tayland ve Vietnam ile bağlaması planlanan koridordur. Bu kapsamda, yeni yüksek hızlı demiryolları ve otoyollar inşa edilerek Çin’in Güneyindeki Pearl Nehri Deltası’ndan Singapur’a Hanoi üzerinden bir koridor oluşturulmuş olacaktır. Bu koridora yönelik girişim, Asya Kalkınma Bankası tarafından oluşturulan bir ekonomik bölge olan ve Mekong Nehri boyunca endüstriyel iş birliği ve ulaşım ağlarının ortak inşası için bir platform görevi üstlenecek Büyük Mekong Alt Bölgesi’nin (Greater Mekong Sub-Region) hedefleriyle uyumlu şekilde tasarlanmıştır.

Şekil 5: Çin-Çinhindi Yarımadası Koridoru

Kaynak: China-Britain Business Council, 2015.

Çin-Pakistan Koridoru (China-Pakistan Corridor): Şekil 6’da görüldüğü gibi, bu koridor, Sincan ile Pakistan’ın derin deniz limanı Gwadar’ı birbirine bağlamaktadır. Malacca Boğazı’nı

kullanmadan Dubai ve Umman üzerinden Orta Doğu ve Afrika'ya daha kısa bir yoldan ulaşılabilecek olması, Çin açısından koridoru önemli kılmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi'nin önemli bir bileşeni olan koridorun, Pakistan'ın zayıf olan altyapısının gelişimine katkı sağlaması beklenmektedir. 2015 yılında Çin ve Pakistan arasında enerji, altyapı ve sanayi gibi alanlarda geniş çapta iş birliğini kapsayan bir anlaşma ile koridora ilişkin süreç başlamıştır.

Şekil 6: Çin-Pakistan Koridoru

Kaynak: China-Britain Business Council, 2015.

Bangladesh-Çin-Hindistan-Miyanmar Koridoru (Bangladesh-China-India-Myanmar Corridor): Şekil 7'de görüldüğü gibi, Çin'i Güney Asya'ya bağlayacak olan bu koridor, Bangladeş, Hindistan ve Myanmar'ı kapsamaktadır. Koridorun geliştirilmesi için bir iş birliği mekanizması oluşturulmuş olup, demiryolu inşaatı, endüstriyel iş birliği ve mesleki eğitim hizmetlerinin sürdürülmesi beklenmektedir.

Şekil 7: Bangladesh-Çin-Hindistan-Miyanmar Koridoru

Kaynak: China-Britain Business Council, 2015.

2.3.6.1.1. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamındaki Doğrudan Yabancı Yatırımları

Çin'in kaynaklık ettiği DYY miktarı, yıllar içerisinde ülkenin dış ticaret hacmi ve çektiği DYY miktarındaki artışa paralellik arz etmiştir. Özellikle 2005 yılından itibaren Çin kaynaklı DYY miktarındaki hızlı yükselme neticesinde, Çin dünyanın en büyük kaynak ülkelerinden biri haline gelmiştir. 2005–2017 döneminde ülkelerdeki DYY stok miktarını yaklaşık 32 katına çıkaran Çin, 2017'de ABD ve Hollanda'nın ardından 1.809 trilyon dolar ile en fazla DYY stoku bulunan üçüncü ülke olmuştur (UNCTADSTAT, 2020).

DYY faaliyetleri, giden sermayenin kaynak ülkeye yüksek getiri sağlaması ve küreselleşme hedeflerine hizmet etmesi açısından uzmanlaşma düzeyiyle yakından ilgilidir. Bu yönü dikkate alındığında, DYY çekme ya da üretilen ürünlerin ihraç edilmesi süreçlerinden tamamen farklılık arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle, yurt dışında iş yapma daha yüksek uzmanlık gerektirdiğinden, daha yakın uluslararası ilişkiler ve iş birliğini içerir ve küresel ekonomik yönetişime daha fazla bağımlıdır. Yeni normal büyüme sürecine geçtikten sonra Çin, söz konusu gerekliliklerin daha fazla farkına varmıştır. Bu sebeple yeni küreselleşme stratejisi olan Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında bölgesindeki ülkeler başta olmak üzere çok sayıda ülke ile DYY projelerinde ikili veya çoklu iş birlikleri kurmaya ağırlık vermeye başlamıştır.

Bu bağlamda, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında, altyapı projelerini finanse etmenin yanı sıra endüstri ve finans alanında ülkeler ile iş birliğini güçlendirmek için 40 milyar dolar tutarında bir İpek Yolu Fonu oluşturması attığı adımlardan bir tanesidir. Bu fon, Çin devletine ait döviz rezervinin bir kısmının bağımsız bir varlık fonu gibi kullanılabilmesine imkân sağlamak üzere tasarlanmıştır (Silk Road Fund, 2021). Ancak Kuşak ve Yol Girişimi'ne yönelik süreç içerisinde kümülatif 6 trilyon dolarlık altyapı projesi gerçekleştirileceği öngörüsü (People's Daily Online, 2015) dikkate alındığında, İpek Yolu Fon'unun girişimin finansmanında çok küçük bir yer tuttuğunu belirtmek gerekmektedir. Zira bu fon Çin- Pakistan koridoruna yönelik olarak iki devlet arasında 2015 yılında imzalanan anlaşmalar için gereken 46 milyar doları dahi karşılayamayacak kadar küçük bir bütçeye sahiptir (Bhattacharjee, 2015: 2).

Her ne kadar girişimle Çin'e ait rezervlerin yüksek getiri sağlayacak projelere aktarılması hedeflenmiş olsa da Çin'in yöneticiler, küresel kuruluşların, bölgesel kalkınma kuruluşlarının ve yatırımcıların girişim için ek kaynak getirme isteğine de olumsuz yaklaşmamaktadır. Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) ve Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank- NDB), altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projeleri için finansman sağlaması beklenen kuruluşların başında gelmektedir. Çin'in önemli bir ağırlığa sahip olduğu AAYB, Rusya, Güney Kore, Hindistan, Türkiye, Suudi Arabistan gibi bazı bölgesel ve Brezilya, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya gibi bölge dışı hissedarları göz önüne alındığında, Çin'in beklentisine uygun biçimde girişime

finansman sağlamak isteyen ülke sayısının azımsanmayacak sayıda olduğu da anlaşılmaktadır (The Economist, 2016).

Çin yetkililerinin, ülkeleri ve kuruluşları, Kuşak ve Yol Girişimi'ne finansman sağlamaya ve projelere katılmaya teşvik etme gayretinde oldukları görülmektedir. Bunlar içerisinde özellikle Doğu Avrupa'daki projelerde aktif rol üstlenerek girişime yüksek nitelikli katkı sunması beklenen gelişmiş Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ön plana çıkmaktadır. 2017 yılının Eylül ayında Çin Başbakanı'nın ev sahipliğinde, girişime yönelik mali ve teknik desteklerini görüşmek amacıyla Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund- IMF), OECD dâhil olmak üzere altı uluslararası kurumun başkanları ile bir toplantı gerçekleştirilmesi uluslararası desteği sağlamaya yönelik önemli bir adım olmuştur. Ortak çabaların bir sonucu olarak, Ekim 2017'de Dünya Bankası ve IMF, yıllık toplantılarının ardından Kuşak ve Yol Girişimi ile ilişkili projeler için destek sunmaya hazır olduklarını duyurmuşlardır. Bunun yanı sıra, Deutsche Bank ve Hong Kong and Shanghai Banking (HSBC) gibi bazı uluslararası özel bankalar da Kuşak ve Yol projelerini desteklemeyi planladıklarını ifade etmişlerdir (Kohli, 2017: 4). Dolayısıyla girişimin başarısının uluslararası iş birliğine sıkı sıkıya bağlı olması ve son derece fazla bir finansmana ihtiyaç duyulması sebebiyle hem Çin devletinin hem de sürecin dışında kalmak istemeyen ülke ve uluslararası kuruluşların girişimde mesafe alınabilmesi noktasında birbirlerine bağımlılıklarının yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Çin devleti, eylem planında Kuşak ve Yol Girişimi'nin uygulanabilirliği açısından zorunlu olan devletlerarası koordinasyona, engelsiz dış ticarete, finansal entegrasyona ve ülke vatandaşları arasında güçlendirilmiş bağlara değinmiştir. Bununla birlikte, karşılıklı dış ticaret ve DYY için gerekli kolaylıkların sağlanması ve girişim ülkeleri arasında fiziksel altyapı ağı oluşturulması, Çin'in eylem planında en fazla vurguladığı konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda, Eylem planında birbirlerinin egemenliğine ve güvenlik endişelerine saygı duymak temelinde Kuşak ve Yol ülkeleri arasındaki uluslararası ana geçitlerin inşasına yönelik sürecin işbirliği içerisinde ilerletilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca demiryolu ve karayolu, liman tesisleri, boru hatları, havalimanları, enerji ve iletişim gibi tüm altyapıları birbirine bağlayan bir altyapı ağı oluşturulması hedefi ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, ilk olarak Asya bölgesindeki ülkeler arasında oluşturulmak istenen bu altyapı ağının adım adım Asya ile Avrupa ve Afrika arasındaki dev bir altyapı ağına dönüştürülmesi planlanmaktadır. Diğer yandan tüm ülkelere şirketler Çin'e yatırım yapmaya davet edilirken, Çin işletmeleri de Kuşak ve Yol güzergâhındaki ülkelerde altyapı inşa projelerine katılmaya ve orada endüstriyel yatırımlar yapmaya teşvik edilmiştir (NDRC, 2020). Yatırım vurgusu, Kuşak ve Yol ülkelerine yönelik Çin kaynaklı DYY faaliyetlerini güçlü bir şekilde teşvik etme ve artırma isteğini ortaya koymasından önem arz etmektedir.

2013'ten önce Kuşak ve Yol ülkeleri, Çin kaynaklı DYY akımlarının ana hedeflerinden değildi ve bu dış yatırım akımlarının yalnızca yıllık ortalama %10,8 gibi düşük bir oranına ev sahipliği yapmaktaydı. 2013'ten sonra ise, bu ülkeler Çin'in özellikle altyapı projelerine yönelik Çin DYY'si

için sıcak bir hedef haline gelmiştir. 2015 yılında Kuşak ve Yol ülkelerine giden Çin DYY'sinin %70'inden fazlasını demiryolları, havaalanları, elektrik şebekeleri, su tasarrufları ve liman mühendisliği gibi altyapı tesisleri oluşturmuştur (Liu vd., 2017: 1374-1375).

Altyapı odaklı bir entegrasyon planı olan Kuşak ve Yol, altyapı yatırım kampanyasının bir parçası olarak Çin DYY'sinin girişim ülkelerindeki altyapı sektörlerinde payını artırmasını mümkün kılmaktadır. Birçok ülkede, büyük altyapı yatırım projeleri esas olarak hükümetler tarafından başlatılmakta ve koordine edilmektedir. Bu durum dikkate alındığında, altyapı sektörlerinde faaliyet yürüten Çin'e ait KİT'lerin Kuşak ve Yol ülkelerinde üstlenecekleri altyapı projeleri ile Çin kaynaklı DYY faaliyetlerindeki önemlerini sürdürmesi beklenmektedir. Diğer yandan, altyapı yatırımlarında yüksek sermayeye ihtiyaç duyulması nedeniyle, KİT'ler dışındaki Çin şirketleri için de yatırım fırsatları bulunmaktadır. Girişim kapsamındaki yatırımların güzergâhlardaki ülkelerin altyapı kalitesini ve kullanılabilirliğini iyileştirmesi ve böylelikle bu ülkelere Çin'den ve diğer ülkelerden daha fazla DYY gelişini teşvik de etmesi mümkün gözükmektedir (Du ve Zhang, 2018; 191-192).

2019 yılında ikincisi düzenlenen Kuşak ve Yol Girişimi Forumu'nda Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in de değindiği gibi, 2013-2017 yılları arasında Çin şirketleri, girişim kapsamında üstlendikleri altyapı projeleri ile Çin'in Asya, Afrika ve Avrupa arasında kurmayı planladığı altyapı ağı için her bölgede durmaksızın çalışmayı sürdürmüştür. İnşası hızla devam ettirilen Jakarta-Bandung yüksek hızlı tren demiryolu ve Çin-Laos, Addis Ababa-Cibuti ve Macaristan-Sırbistan demiryolları projeleri ve Pakistan'ın Gwadar ve Yunanistan'ın Pireas limanlarının iyileştirilmesi yapılan çalışmalardan bazılarıdır. Ayrıca dört yıllık zaman diliminde Çin-Pakistan, Çin-Moğolistan-Rusya ve Yeni Avrasya Kıta Köprüsü ekonomik koridorlarının büyük demiryolları, liman ve boru hattı projeleri ile şekillendirilmesine odaklanılmıştır (BRF, 2019).

Kuşak ve Yol Girişimi, ekonomik büyüme için altyapı yatırımlarının ve ülkeler arası altyapı ağının önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu kapsamda girişim, çevresel altyapı (su, atık su, katı atık imhası), ulaşım altyapısı (yollar, otoyollar, köprüler, demiryolları, havaalanları, limanlar), enerji altyapısı (nükleer, kömür, gaz, yenilenebilir enerji), telekomünikasyon altyapısı, sivil altyapı (belediye binaları, kütüphaneler, hastaneler, okullar vb.) ve diğer tüm ticari projeleri kapsayacak şekilde çok yönlü ilerlemektedir (CCIEE, 2017: 62). Kuşak ve Yol kapsamındaki projelerin, 2017'den itibaren 10 yıllık süre boyunca girişim ülkelerindeki altyapı için 1 trilyon doların üzerinde dış finansman getireceği tahmin edilmektedir (OECD, 2018: 3). Bununla birlikte, girişim kapsamındaki ülkeler, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme gerçekleştirmeleri için gerekli altyapı yatırım ihtiyacının en yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Bu durum, Çin açısından hedeflenen noktaya ulaşılmasında sürecin birtakım zorluklar barındırdığının en belirgin işaretidir.

Hesaplama yöntemleri ve belirttikleri tutarlar farklılık göstermekle birlikte birçok rapor, büyüyen bir küresel altyapı yatırım açığına işaret etmektedir. Söz konusu küresel yatırım açığının

büyük oranda, ulaşım, enerji, su ve telekomünikasyon gibi Kuşak ve Yol Girişimi için de önemli olan temel bağlantı alanlarında yüksek olduğu belirtilmektedir. Bunlar içerisinde ise ulaşım ve enerji küresel ölçekte en büyük altyapı yatırım ihtiyacı ile öne çıkmaktadır. Bazı kaynaklara göre yıllık küresel altyapı yatırım ihtiyacı 2,9 trilyon dolar iken bazılarında göre bu tutar 6,3 trilyon dolar düzeyindedir (OECD, 2018: 5).

Gerçekleştirilen yatırımların trendine bakıldığında, küresel altyapı yatırım açığının 2030 yılına kadar kümülatif olarak 5,2 trilyon dolar olması öngörülmektedir. Diğer bir ifade ile küresel altyapı yatırımlarının 2030'a kadar ortalama yıllık 360 milyar dolar eksik kalacağı tahmin edilmektedir. 2016-2030 döneminde yapılması gereken altyapı yatırımlarının %60'ının altyapı yatırımlarına en fazla ihtiyaç duyan Hindistan, Çin ve gelişmekte olan diğer Asya ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri, Orta Doğu ülkeleri ve Afrika ülkelerinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. 2030'a kadar gerekli küresel altyapı yatırımının %40'ı gibi çok yüksek bir oranına ise tek başına gelişmekte olan Asya ülkeleri ihtiyaç duymaktadır (Woetzel vd., 2016: 1-5).

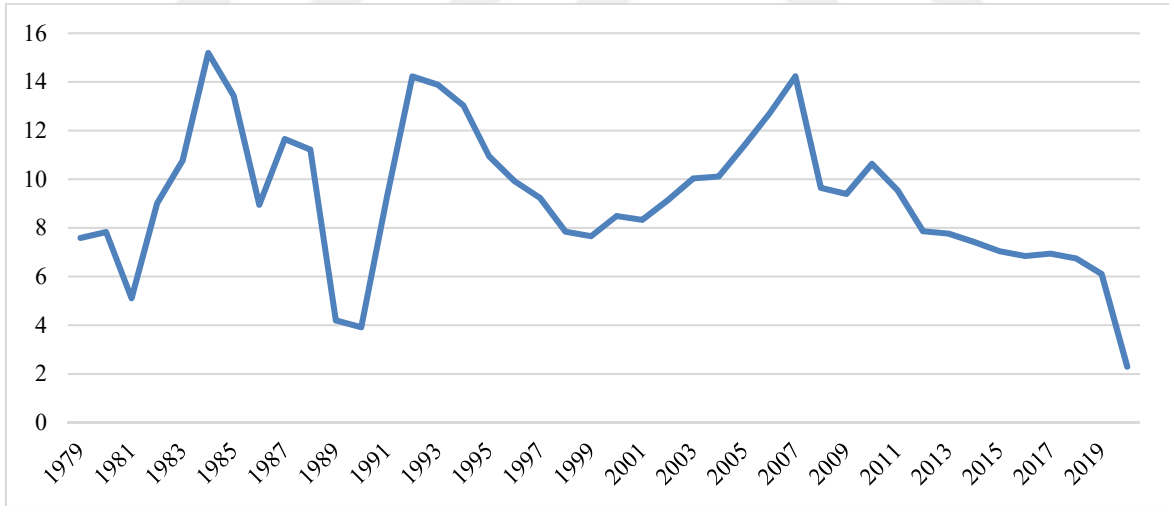
Veriler, Asya bölgesi altyapı yatırımlarının bölgenin artan nüfusunun ihtiyaçlarına ve hızlı ekonomik büyümenin getirdiği taleplere ayak uydurmada yetersiz kaldığını açıkça göstermektedir. 2017 yılı verisine göre, 400 milyondan fazla Asyalı elektrik bağlantısından, kabaca 300 milyonu güvenli içme suyuna erişimden ve 1,5 milyar temel temizlikten yoksun durumda yaşamını sürdürmektedir. Birçok ülke düzenli elektrik kesintileri, su sorunlarından kaynaklı hastalıklar ve gelişmemiş karayolu ve demiryolu ağlarına ilişkin sorunlar ile karşı karşıyadır (ADB, 2017: 10). Dolayısıyla, yetersiz altyapının ekonomik kalkınmaları üzerinde önemli sınırlayıcı unsurlardan biri olduğu Orta Asya ve Güney Asya ülkeleri başta olmak üzere Asya bölgesindeki girişim ülkelerine yönelik projelerin buralardaki altyapı sorunlarını ne oranda çözeceği ve Çin'in altyapı ağı hedefinin ne ölçüde başarılacağı tam olarak öngörülememektedir.

İklim değişikliğini hafifletme ve uyum sağlama maliyetleri de hesaba katıldığında, gelişmekte olan Asya'nın, altyapı gereksinimlerini karşılamak için 2016'dan 2030'a kadar 26 trilyon dolara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tutar yıllık 1,7 trilyon dolar gibi çok yüksek bir yatırıma gerek duyulduğu anlamına gelmektedir. 26 trilyon dolarlık tutarın, 14,7 trilyon dolarının enerji, 8,4 trilyon dolarının ulaşım, 2,3 trilyon dolarının telekomünikasyon için ve 800 milyar dolarının ise su temini ve sağlık hizmetleri için gerekli olması beklenmektedir. İklim değişikliğini hafifletme ve uyum maliyetleri dâhil edilmese dahi, 2016-2030 döneminde temel altyapı yatırım projeleri için harcanması gereken tutarın yıllık 1,5 trilyon dolar olacağı tahmin edilmektedir (ADB, 2017: 13). Görüldüğü üzere tahminler, sadece Asya bölgesindeki altyapı için gerekli yatırımların parasal büyüklüğünün bile Çin'in ekonomik kapasitesinin çok üzerinde olduğunu net şekilde ortaya koymaktadır. Ancak bölgesel ve küresel kuruluşların Kuşak ve Yol Girişimi'ne sağlayacakları finansman desteği ile Çin'in elini rahatlatarak birçok altyapı projesinin hayata geçmesinde önemli bir rol oynayacağını da göz ardı etmemek gerekmektedir.

2.3.6.1.2. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Ekonomik Hedefleri

Çin Anayasasında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin sosyalist bir devlet olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla Çin liderliği için en büyük önceliğin, Çin'in sosyalist sisteminin korunması olduğu resmî belgelerle düzenli olarak hatırlatılmaktadır. Bununla birlikte, 1970'lerin sonlarına doğru sosyalist sistemin bütün yönleri ile sürdürülmesinin mümkün olmadığı ve bu sistemin ekonomik alanda beklenen kalkınmayı sağlamaktan uzak olduğunun Çin yönetimi tarafından iyice anlaşılması üzerine kapsamlı reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, Deng Xiaoping, 1978 yılına ait olan "Sosyalist bir ülkede üretici güçlerin büyüme hızı, uzun bir tarihsel dönem boyunca kapitalist ülkelerdekine gerisinde kalıyorsa, sosyalist sistemin üstünlüğünden nasıl bahsedebiliriz?" cümlesi ile ekonomide paradigma değişimine duyulan ihtiyacı net olarak ifade etmiştir. Nitekim, paradigma değişiminin göstergesi olarak 1978'den itibaren, sosyal istikrar ve refahı garanti altına alarak kalkınmayı sağlayacak bir ekonomik büyümenin yakalanmasına yönelik stratejiler ön plana çıkmıştır. Çin yönetimi, hızlı büyüme temelinde ve endüstriyel üretimin modernizasyonu yoluyla modern ve güçlü bir sosyalist ülke yaratmanın kritik bir görev olduğu vurgusu ile 1978'de başlattığı sosyalist sistemi koruma öncelikli reform hareketi kapsamında sınıf çatışmaları yerine ekonomik modernizasyonu merkeze almıştır (Ploberger, 2017; 291-292).

Grafik 10: Çin'in GSYİH Büyüme Oranları

Kaynak: WDI, 2020.

Devletin ekonomi üzerindeki kontrol ve ağırlığı azaltılarak serbest piyasa ortamına olanak tanınmasını takiben Çin, ulaştığı yüksek büyüme oranları ile dikkat çeken bir ekonomi haline gelmiştir. Çin ekonomisi, 1979-2011 döneminde ulaştığı yıllık ortalama yaklaşık %10 olan son derece yüksek GSYİH büyüme oranı ile kalkınmasını sürdürmüştür. Ancak Grafik 10'dan da görülebildiği gibi Çin'in GSYİH büyüme oranı, 2012 yılına gelindiğinde 2011'deki %9,6'lık orandan %7,8'lik görece düşük bir orana gerilemiştir. Çin ekonomisi, 2012 yılından itibaren 33 yıllık ortalamadan negatif anlamda sürekli biçimde uzaklaşan GSYİH büyüme oranları tecrübe etmeyi

sürdürmüştür. Dünya ortalamasının çok üzerinde seyretmesine rağmen büyümede 2012'den itibaren görülmeye başlanan göreceli düşük oranlar, Çin yönetimini ekonomideki gidişat hususunda endişeye sevk etmiştir. Büyümedeki yavaşlama, ekonomi alanında uzun yıllardır uygulanan politikalarda yenilenmeye gidilmesi ve yeni stratejiler geliştirilmesi gerekliliğinin daha güçlü şekilde gündeme gelmesini de sağlamıştır.

Bilindiği üzere ekonomik büyümeye temel olarak; yatırımlar, tüketim ve net ihracat kaynaklık etmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler göz önüne alındığında, ekonominin ana itici gücünün tüketim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 33 yıllık hızlı büyüme sürecinde büyük ölçüde yatırım ve ihracata bağımlı şekilde ilerleyen Çin'de tüketimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin diğer ülkeler dikkate alındığında daha düşük kaldığı görülmektedir. Tüketimin ekonomik büyümeye katkısı gelişmiş ülkelerde genellikle %75-80 ve gelişmekte olan ülkelerde %65-75 düzeyindeyken, Çin'de bu oran 2001'den bu yana çoğu yılda %40'tan az olmuştur. Hızlı büyüme sürecinde tüketim, yatırım ve ihracat arasındaki bu dengesiz iç ekonomik yapı, Çin açısından bir dış dengesizliğe de yol açmıştır. Yeterli tüketimin bulunmadığı hızlı büyüme ortamında, Çin devleti özellikle imalattaki aşırı üretimin dış pazarlara satışını kolay hale getirmek için para biriminin değerini kasıtlı biçimde düşük tutan bir dış ticaret politikası benimsemek zorunda kalmıştır. Bu durum kaçınılmaz olarak Çin'in, ana ticaret ortakları ile sürekli sorunlar yaşamasını beraberinde getirmiştir (Zhang ve Liu, 2009; 132-134).

Ayrıca Çin, uzun yıllardır hızlı büyüme pahasına ağır kirlilik, genişleyen gelir eşitsizliği, verimsiz finansal sistem ve şirketlerin artan borçluluğu gibi çok sayıda sorunu daha görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Ancak 2012 ve sonrasında tecrübe edilmeye başlanan yeni GSYİH büyüme oranları, değinilen tüm bu sorunların ekonomik maliyetlerini sürdürmenin Çin açısından eskisi kadar kolay olmayacağına yönelik önemli bir işaret olmuştur. Bu durum Çin devletini, ekonominin yeni itici güçleri olarak özel tüketime ve yeniliğe daha fazla vurgu yapan, daha sürdürülebilir ve daha az maliyetli bir büyümeyi teşvik eden "yeni normal" ile uyumlu yeni bir kalkınma modeli uygulamaya itmiştir (Morrison, 2019: 25). Yeni kalkınma modeli, Çin'in içerde karşı karşıya bulunduğu mevcut sorunlara çözüm bulmayı hedeflemektedir. Ayrıca bu model, 2012 yılı itibarıyla 1,5 trilyon dolar düzeyinde olan ihracatta ortaya çıkması muhtemel zorlukları aşmayı hedefleyen yeni bir küreselleşme stratejisini de ifade etmektedir.

Yeni küreselleşme stratejisi, işgücü maliyetlerinde 2000'lerden itibaren meydana gelen hızlı artışın Çin'in emek yoğun sektörlerindeki rekabet gücünü aşındırması ile de yakından ilişkilidir. Zira 2000-2014 döneminde yıllık ortalama %16,2 artarak 2014'de 9172 dolara ulaşan yıllık ücretler, Çin'in rekabet üstünlüğünü kaybetmeye başladığı emek yoğun endüstrilerin ülkeden çıkışına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla hedeflerinden bir diğeri Çin'in daha sofistike endüstrilerdeki payını artırmak olan yeni küreselleşme stratejisi, aynı zamanda emek yoğun endüstrilerin bir kısmında gerçekleşmesi muhtemel yer değişiminde, sermayenin transfer edileceği ülkeleri belirlemeye de

odaklanmıştır. Böylelikle transferi gerçekleşecek sermayenin kişi başına düşen GSYİH'sinin düşük olduğu ekonomilere yönlendirilmesi suretiyle bu ülkeler ile iş birliğine dayalı ilişkilerin daha da geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu ekonomilerde endüstriyel kapasitenin artırılmasına sunulan Çin desteğinin söz konusu ülkelerdeki tüketici ve üretici talebini yükselteceği ve dolayısıyla Çin mal ve hizmetlerine olan talebi artırarak Çin ihracatına katkı sağlayacağı varsayılmıştır (Liu ve Dunford, 2016: 328,334).

33 yıllık yüksek büyüme oranlarının ardından “yeni normal” sürecine geçen Çin devleti, ortaya koyduğu yeni küreselleşme stratejisi olan Kuşak ve Yol Girişimi ile birikmiş sorunların çözümüne yönelik önemli bir hamle gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu hamle ile küreselleşmenin geleceği üzerinde etkili olmaya yönelik hedefini kapsamlı şekilde ortaya koymuştur. Ancak 2015 yılındaki eylem planına bakıldığında, 2008 krizi sonrasında ekonomilerde zayıf seyreden toparlanmadan bahsedilerek, girişimin küresel ihtiyaçtan doğduğu görüşünün öne çıkarıldığı görülmektedir. Nitekim Eylem planında, barış, kalkınma, iş birliği ve karşılıklı fayda gibi kavramlara dikkat çekilerek, 21. yüzyılda küresel ekonominin zayıf toparlanması ve karmaşık uluslararası şartlar karşısında “İpek Yolu Ruhu”nun sürdürülmesi gerekliliği vurgulanmıştır (NDRC, 2020).

Kuşak ve Yol Girişimi'nden genel beklenti Çin'in Orta Asya, Avrupa ve Afrika'daki pazarlarla olan ekonomik bağlarını güçlendirmesi şeklindedir. Ayrıca girişimin, belirlenen koridorlar ile dünya nüfusunun neredeyse üçte ikisine ev sahipliği yapan bu bölgeler arasındaki fiziksel ve ekonomik bağlantıları güçlendirmesi de beklenmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi'nin başarılı olması durumunda güzergâhlar üzerinde yer alan birçok gelişmemiş ülkenin küresel pazarlara daha fazla entegre olması ise kaçınılmaz gözükmektedir. Girişim kapsamında enerji, liman, karayolu ve demiryolu projeleri dâhil olmak üzere 6 trilyon dolarlık altyapı yatırımının gerçekleştirilmesi beklenmektedir (People's Daily Online, 2015). Girişim başarılı olursa, dünyanın fiziksel, finansal ve iş bağlantılarını genişletecek ve pek çok gelişmemiş bölgenin küresel pazarlarla bağlantısını güçlendirecektir (Woetzel vd., 2017: 19).

Kuşak ve Yol Girişimi şüphesiz bir yardım programı olarak tasarlanmamıştır. Çin devletinin bu girişimden büyük ekonomik ve mali ödüller beklediği son derece açıktır. Girişim kapsamında başlanması planlanan ve hâlihazırda yapımı süren projelerin devreye girmesi ile birlikte seyahat süresinin ve taşıma maliyetlerinin ciddi ölçüde azalacağı öngörülmektedir. Ticaret maliyetlerini düşürmesi beklenen projeler, Çin'in ihracattaki pozisyonunu güçlendirerek küresel ticaretten daha fazla yararlanmasını ve böylelikle hedeflediği temel ödüllerden birine ulaşmasını sağlayacaktır (Ehizuelen ve Abdi, 2018: 288). Çin tarafından en az ticaret maliyetleri kadar önemsenen diğer bir ödül ise hiç şüphesiz tedarik kaynaklarını artırmak ve enerji ithalatını bütünüyle güvence altına almaktır.

Bilindiği üzere, sahip olduğu yüksek nüfusa uzun yıllardır sürdürdüğü hızlı ekonomik büyümenin eşlik etmesi, Çin'in enerji ihtiyacını sürekli biçimde artırmıştır. Enerji üretiminin hızlı ekonomik büyümeyi karşılamakta her geçen yıl biraz daha yetersiz kalması, beklendiği gibi Çin'in enerji ithalatının önemli ölçüde yükselmesini beraberinde getirmiştir. 2014 itibariyle enerji ihtiyacının %66'sını kömürden, %18'ini petrolden, %8'ini hidroelektrikten ve %6'sını doğalgazdan karşılayan Çin, %18'lik petrol tüketiminin %53'ünü ithalattan karşılar hale gelmiştir. Enerji tüketiminde ithal petrolün oranına ilişkin bu veri, 1990'ların başında net petrol ihracatçısı bir ülke olan Çin açısından petrol ithalatı konusunun süreç içerisinde ne kadar önemli hale geldiğini göstermektedir (Liu ve Dunford, 2016: 331-332).

Benzer bir durum yurtiçi arz ve talebi arasındaki boşluğun yıllar içerisinde sürekli genişlediği doğal gazda da yaşanmaktadır. Çin, doğal gazda 2006 yılında sahip olduğu net ihracatçı konumunu izleyen yıllarda kaybederek, ithalata bağımlılığı sürekli artan bir ülke haline gelmiştir. Bunda Karbondioksit (CO2) emisyonunu azaltmak amacıyla enerji tüketiminde doğal gaz oranını artırma politikasının da önemli etkisi olmuştur. Bu nedenle Çin'in petrol ve gaz şirketleri, yoğun şekilde enerji güvenliğini sağlamak ve teknik uzmanlık kazanmak için tedarik kaynaklarını ve ithalat yollarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır (Liu ve Dunford, 2016: 333). Kapsamı ve güzergâhları dikkate alındığında, Kuşak ve Yol Girişimi'nin, Çin'in enerji tedarikini güvenceye alma hedefine büyük ölçüde hizmet etmesi beklenmektedir. Bu noktada, ulusal petrol ve gaz şirketlerinin uzun vadeli yatırımlar yoluyla petrol ve gaz projelerinde stratejik ortaklıklar kurma olanaklarını artırma potansiyeli ile dikkat çeken Çin-Moğolistan-Rusya ve Çin-Orta Asya-Batı Asya koridorları ön plana çıkmaktadır.

Açıklanan koridorların, girişime dâhil olan her bir ülke vatandaşı için daha fazla refah sağlayacağına yönelik Çin iddiasının hangi oranda gerçekleşeceğini süreç ortaya koyacaktır. Bununla birlikte Çin'in girişim yoluyla, enerji tedarikini güvenceye alma, yapısal sorunlarına çözüm üretme ve sahip bulunduğu yüksek döviz rezervlerini karlı projelerde değerlendirme gibi birçok kazanım elde etmesinin önemli bir olasılık olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca uzun yıllardır uluslararası arenada başat güç olma rüyasını gerçekleştirmeye odaklanmış olan Çin'in siyasi yönden de bazı ödüllere daha yakın hale gelebileceğini öngörmek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çalışmada, literatür incelemesi iki ayrı başlık altında yapılmıştır. İlk olarak, DYY belirleyicilerini inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra kapsam daraltılarak yalnızca Çin'in diğer ülkelere gerçekleştirdiği DYY üzerinde etkili olan belirleyicileri inceleyen ampirik çalışmalar ele alınmıştır.

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri ile İlgili Ampirik Literatür

DYY, piyasa ekonomisi bağlamında ülkelerin ekonomik kalkınmasının önemli bir bileşeni olarak görülen ekonomik faktörlerden biridir. DYY'nin, ülkelerin ekonomik kalkınmalarında ve refah düzeylerini yükseltmelerinde önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Bu durum, DYY'nin ülke ekonomilerine çekilmesini teşvik eden/sınırlayan faktörlerin neler olduğunun yoğun biçimde analiz edilmesini beraberinde getirmiştir.

DYY'nin, aynı anda üç grup belirleyici faktörün mevcut olması halinde gerçekleştiğine yönelik genel bir fikir birliği vardır. Eklektik Paradigma çerçevesinde Dunning (1993), bu üç grup belirleyici faktörden ilkini çokuluslu bir şirkette mülkiyete özgü rekabet avantajlarının varlığı, ikincisini ev sahibi ülkede yerel avantajların varlığı şeklinde ifade etmektedir. Bu paradigmaya göre, üçüncü faktör ise yatırımcı ile alıcı arasında eşit şartlarda kurulan firma içi bir ilişkiye karşı üstün ticari faydaların varlığıdır. Birinci ve üçüncü faktör DYY'nin şirkete özgü belirleyicileri iken, ikincisi ev sahibi ülkenin konumuna özgüdür ve DYY girişleri üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Üç faktör grubu içerisinde DYY'nin gerçekleşmesi için ev sahibi hükümetlerin doğrudan etkileyebileceği tek faktör grubu yerel belirleyicilerdir (UNCTAD, 1998: 89).

Ekonomik faktörler ile olan açık bağlantısı nedeniyle literatürde DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkili ekonomik belirleyicilerin araştırılmasına daha fazla ağırlık verildiği gözükmektedir. Çalışmalarda, DYY girişlerinin ana teşvik ya da caydırıcı ekonomik belirleyicileri olarak pazar büyüklüğü, emek ücretleri, ticarete açıklık, emek verimliliği, vergi oranları, enflasyon, döviz kuru gibi değişkenlerine odaklanılmıştır (Sahoo, 2006; Vijayakumar vd., 2010; Aziz ve Mishra, 2016; Economou vd., 2017 vb.). Bununla birlikte, literatürde çokuluslu şirketlerin DYY'nin yer seçimine ilişkin karar alma sürecinde etkili olan ev sahibi ülkedeki siyasi ortam (siyasi rejim, istikrar, risk vb.) ve kurumsal çevre gibi belirleyicilere yönelik analizler de yapılmaktadır. Siyasi istikrar ve kurumsal

kalite gibi değişkenler kurumsal boyuta dâhil edilerek, DYY çekme üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmaktadır (Mina, 2007; Azemar ve Desbordes, 2009; Suliman ve Mollick, 2009; Tintin, 2013; Sabir vd., 2019 vb.).

Literatürde ayrıca, çokuluslu şirketlerin üretim ve işlem maliyetlerine etkisi dolayısıyla DYY'nin bir ülkeye çekilebilmesi bağlamında enerji arzı, iletişim olanakları ve ulaşım gibi altyapı kalitesi faktörlerine odaklanan çalışmalara da rastlanmaktadır (Globerman ve Shapiro, 2002; Kumar, 2006; Khachoo ve Khan, 2012; Asongu vd., 2018 vb.). Bu bağlamda, literatürde genel anlamda DYY'nin belirleyicileri üzerine pek çok çalışma bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan Holland ve Pain (1998), 8 Doğu Avrupa geçiş ekonomisinde toplam DYY girişlerini etkileyen faktörleri belirlemek üzere bir panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmada, 1992-1996 dönemi yıllık DYY akım verisi bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Sonuçlar, özelleştirme yönteminin, AB'ye yakınlığın ve gelişmiş ekonomilerle olan ticaret bağlantılarının kapsamının yatırım düzeyi üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermiştir.

Noorbakhs vd. (2001), gelişmekte olan ülkelerin, yerel beceri seviyesini yükselten ve insan kaynakları yeteneklerini geliştiren politikalar izleyerek, DYY çekiciliklerini artırabilecekleri argümanını DYY'nin yapısal özelliklerindeki dönüşüm ışığında değerlendirmiştir. Bu argüman doğrultusunda ev sahibi ülkelerdeki beşeri sermaye seviyesinin DYY'nin coğrafî dağılımını etkileyebileceği hipotezi ampirik olarak test edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda 36 ülkeye yönelik 1980-1994 dönemi yıllık akım verisi kullanılarak DYY yer seçimi belirleyicileri panel veri analizi gerçekleştirilerek araştırılmıştır. Bu çalışmadaki ampirik sonuçlar, birçok çalışmadakine benzer şekilde gelişmekte olan ülkelere yönelik DYY'nin olağan belirleyicilerinin birçoğunun önemini doğrulamaktadır. Buna göre, iç pazarın büyümesi, istikrarlı bir makroekonomik ortam, serbestleşme politikaları, enerjinin mevcudiyeti ve genel olarak destekleyici bir iş ortamı ve iş gücü maliyeti DYY girişleri için önemli belirleyicilerdir. Ancak Noorbakhs vd. (2001)'nin asıl katkısı, gelişmekte olan ülkelerin geniş bir örneğini içeren regresyonlarda beşeri sermayenin önemli rolünü vurgulaması olmuştur. Noorbakhs vd. (2001), insan sermayesinin DYY girişlerinin istatistiksel olarak en önemli belirleyicilerden biri olduğunu tespit etmiştir.

Globerman ve Shapiro (2002), gelişmiş ve gelişmekte olan 144 ülkede yönetim altyapısının (siyasi, kurumsal ve yasal) DYY üzerindeki etkisini araştırmıştır. Ayrıca beşeri sermaye ve çevre dâhil olmak üzere diğer altyapı biçimlerinin rolünü de incelemiştir. Bu amaç doğrultusunda 1995-1997 dönemi ortalama DYY akım verisi bağımlı değişken olarak seçilerek yatay kesit analizi uygulamıştır. Sonuçlar, yönetim altyapısının hem DYY girişlerinin hem de çıkışlarının önemli bir belirleyicisi olduğunu ve yönetim altyapısına yapılan yatırımların sermayeyi çekmenin yanı sıra yerli çokuluslu şirketlerin ortaya çıkarak yurt dışında yatırım yapmasına uygun koşulları oluşturduğunu da göstermiştir. Çalışmadan elde edilen diğer bir bulgu, yönetim altyapısına yapılan

yatırımların azalan getirilere tabi olduğu ve girişler açısından faydaların daha küçük ve gelişmekte olan ekonomiler için daha belirgin olduğu şeklindedir.

Fung vd. (2003), Japonya'dan ve Hong Kong'dan Çin'e gelen DYY'nin belirleyicilerini incelemek için bu ülkelerin 1990-2000 döneminde Çin'in bölgelerine yönelik DYY akım verilerine panel veri analizi uygulamıştır. İncelenen dönemde Çin'deki en büyük DYY kaynak ülkesi olan Hong Kong için benzer işlemlerin uygulanması, bir karşılaştırma temeli oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Ücret maliyetlerinin Hong Kong yatırımı üzerinde Japon yatırımından daha büyük bir etkiye sahip olduğu, Ekonomi ve Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin Japon firmalarını çektiği, buna karşılık Hong Kong firmalarının daha çok Özel Ekonomik Bölgeler ve Açık Sahil Şehirleri tarafından çekildiği belirlenmiştir. Diğer yandan, altyapı kalitesinin Hong Kong firmaları için Japon firmalara göre daha önemli olduğu ve mesafenin Japon yatırımları üzerinde etkisi bulunmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Farrell vd. (2004), 1984-1998 yılları arasında Japonya'dan 8 imalat endüstrisine ve 15 ülkeye giden DYY'nin belirleyici faktörlerini araştırmak için panel veri analizi uygulamıştır. Sonuçlar, Japon DYY'sini çekmede, ev sahibi ülke pazar büyüklüğünün bazı sektörler için önemli olduğunu, yerel makroekonomik koşulların ve ev sahibi ülkeler tarafından anti-damping araştırmalarının artan kullanımının etkili olduğunu göstermiştir. Diğer bir sağlam bulgu, ithalat ve Japon DYY'si arasında güçlü pozitif ilişkili bulunmasıdır. Ayrıca, ihracat ve Japon DYY'si arasındaki kesin ilişkinin söz konusu sektöre ve ülkeye bağlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Bevan ve Estrin (2004), AB ülkeleri başta olmak üzere Batı ülkelerinden, 11 Orta ve Doğu Avrupa ülkesine olan ikili DYY akım verisi kullanarak, DYY'nin belirleyicilerini incelemiştir. DYY belirleyicilerini incelemek için 1994-2000 dönemine ait veri setine panel veri analizi uygulanmıştır. DYY'nin hem kaynak hem de ev sahibi ülke GSYİH ile pozitif olarak ilişkili olduğu belirlenmiştir. Buna karşın ülkeler arasındaki mesafe ve birim işgücü maliyetleri ile olan ilişkisinin negatif olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, ev sahibi ülke riskinin DYY gelişinde önemli bir belirleyici olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sahoo (2006), 1975-2003 dönemi yıllık DYY akım verisi için 4 Güney Asya ülkesine yönelik DYY'nin, belirleyicileri ile olan ilişkisini incelemek amacıyla panel eşbütünleşme analizi yapmıştır. Panel eşbütünleşme tahmininden elde edilen sonuçlar, DYY ve tüm potansiyel belirleyicilerinin uzun vadeli bir denge ilişkisine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın ampirik bulgularına göre, DYY'nin ana belirleyicileri pazar büyüklüğü, işgücü büyüme oranı, altyapı ve ticarete açıklık şeklindedir. Bununla birlikte, en önemli ve etkili faktörlerin pazar büyüklüğü ve işgücü büyümesi olduğu belirtilmiştir.

Kumar (2006), 66 ülke için ulaşım, telekomünikasyon, bilgi ve enerji altyapısından tek bir bileşik altyapı kullanılabilirliği endeksi oluşturarak, altyapı mevcudiyetinin DYY girişlerinde ülkelerin çekiciliğini belirlemedeki rolünü analiz etmiştir. Bu amaçla çalışmada, 1982-1994 dönemindeki 1982, 1989, 1994 yılları DYY akım verisini kullanarak yatay kesit analizi gerçekleştirmiştir. DYY girişlerini etkileyen diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda altyapı kullanılabilirliğinin bir ülkenin göreceli çekiciliğini artırarak, çokuluslu şirketlerin DYY götürme kararlarında etkili olduğu ve böylece DYY büyümesine katkıda bulunduğu belirlenmiştir.

Mina (2007), OLI paradigmasının konum avantajı hipotezine dayanan çalışmasında, panel veri modellerini kullanarak DYY akışlarını çekmede Körfez İşbirliği Konseyi Ülkelerinin (Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Birleşik Arab Emirlikleri ve Suudi Arabistan) konum faktörlerinin rolünü ampirik olarak incelemiştir. 1980-2002 dönemi DYY akım verisine yönelik panel veri analizi sonuçları, petrol üretiminin, petrol rezervlerinin ve petrol fiyatlarının DYY girişlerini caydırdığını göstermiştir. Ayrıca ticarete açıklık, altyapı geliştirme ve kurumsal kalitenin DYY akışlarını teşvik ettiği, buna karşılık beşeri sermayenin DYY akışları üzerinde önemli bir olumsuz etki oluşturduğu tespit edilmiştir.

Suliman ve Mollick (2009), 1980-2003 yıllarına ait DYY akım verisi kullanarak 29 Sahra Altı Afrika ülkesinden oluşan geniş bir örneklem için DYY belirleyicilerini tespit etmek amacıyla bir panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Okuryazarlık oranları veya ekonomik özgürlük ile tanımlanan beşeri sermaye gelişimini ve savaş olaylarının bu ülkelere DYY akışlarını etkileyip etkilemediğini test etmiştir. Okuryazarlık oranı (beşeri sermaye), özgürlük (siyasi haklar ve medeni haklar) ve savaş olaylarının önemli DYY belirleyicileri olduğu bulunmuştur. DYY girişlerinin okuryazarlık oranı, siyasi haklar ve sivil özgürlüklerdeki gelişmelerden olumlu, savaş olaylarından güçlü biçimde olumsuz etkilendiği belirlenmiştir.

Azemar ve Desbordes (2009), 28'i Sahra Altı Afrika'dan olmak üzere 70 gelişmekte olan ülke için 1985-2004 dönemi DYY belirleyicilerini analiz etmiştir. Panel veri analizi gerçekleştirilen çalışmada, DYY akım verisinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda DYY'nin büyük ve iyi yönetilen gelişmekte olan ülkeler tarafından çekilme eğiliminde olduğu bulunmuştur. Devletin hesap verebilirliği, insan sermayesi birikimi, makroekonomik politikaların kalitesi ve mülkiyet hakları ve sözleşmelerin güvenliği DYY'nin temel belirleyicileri olarak tespit edilmiştir. Ancak dış borç, fiziki altyapı, düşük yoğunluklu bölgesel çatışma, orta düzeydeki siyasi kısıtlamalar ve siyasi hakların derecesinin DYY çekmede önemli olmadığı bulgusu elde edilmiştir. Bununla birlikte sonuçlar, Sahra Altı Afrika ülkelerinin yapısal olarak aynı kamu yönetimi sonuçlarını paylaştıkları gelişmekte olan ülkelere göre, daha az çekici olmadığını ve bu ülkelerin görece düşük DYY performansının, büyük ölçüde sağlık ve eğitim açısından düşük beşeri sermaye birikimine yol açan kamu mallarının yetersiz sağlanmasıyla açıklanabileceğini göstermiştir.

Vijayakumar vd. (2010), BRICS ülkelerine yönelik DYY'nin 1975-2007 dönemindeki belirleyici faktörlerini araştırmak için bir panel veri analizi gerçekleştirmiştir. DYY akım verisinden yararlanılan çalışmada, pazar büyüklüğü, işgücü maliyeti, altyapı, para değeri ve brüt sermaye oluşumunun BRICS ülkelerini seçen DYY açısından potansiyel belirleyiciler olduğu bulunmuştur. Ekonomik istikrar, büyüme beklentileri ve ticari açıklığın BRICS ülkelerinin DYY girişlerinin önemsiz belirleyicileri oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Jadhav (2012), 2000-2009 dönemi için BRICS ülkelerinin DYY çekmesinde ekonomik, kurumsal ve politik faktörlerin rolünü ve bu faktörlerin DYY'yi çekmedeki karşılaştırmalı ağırlığını araştırmak amacıyla panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmada DYY akım verisi kullanılmıştır. Pazar büyüklüğü, ticarete açıklık ve doğal kaynakların ekonomik belirleyiciler olarak dikkate alındığı çalışmada, makroekonomik istikrar, politik istikrar, devlet etkinliği, düzenleyici kalite, yolsuzluğun kontrolü, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü değişkenleri ile de DYY'nin kurumsal ve politik belirleyicileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bulgular, ekonomik faktörlerin BRICS ekonomileri için DYY çekmede kurumsal ve politik faktörlerden daha önemli olduğunu ortaya koymuştur. Ampirik verilerin analizi, pazar büyüklüğünün yanı sıra ticarete açıklığın, doğal kaynak mevcudiyetinin, hukukun üstünlüğünün ve söz hakkı ve hesap verebilirliğin istatistiksel olarak önemli olduğunu göstermiştir.

Khachoo ve Khan (2012), 1982-2008 dönemi için 32 gelişmekte olan ülkeye DYY girişlerinin temel belirleyici faktörlerini tespit etmek amacıyla DYY akım verisi kullanarak panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Analizde DYY girişleri, ev sahibi ülkeler için piyasa büyüklüğünün, toplam rezervlerin, altyapının, işgücü maliyetinin ve açıklık derecesinin bir fonksiyonu olarak modellenmiştir. Pazar büyüklüğünün, toplam rezervlerin, altyapının ve işgücü maliyetlerinin gelişmekte olan ülkelere DYY girişlerinin ana belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tintin (2013), 1996-2009 yılları arasında 6 Orta ve Doğu Avrupa ülkesine yönelik DYY'nin geleneksel ve kurumsal belirleyici faktörlerini incelemiştir. Bu amaçla DYY akım verisine panel veri analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, GSYİH büyüklüğünün, ticari açıklığın, AB üyeliğinin ve kurumların (ekonomik özgürlükler, devlet kırılganlığı, siyasi haklar ve sivil özgürlükler endeksleri ile ölçülen) DYY girişleri üzerindeki olumlu ve ekonomik açıdan önemli rolünü doğrulamıştır.

Goswami ve Haider (2014), 146 ülkede siyasi riskin DYY üzerindeki etkisini 1984-2009 dönemi için incelemiştir. Bu doğrultuda DYY akım verisinden yararlanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Ülkeler, OECD üyesi ve OECD üyesi olmayan şeklinde sınıflandırılarak bu etkinin herhangi bir farklılık gösterip göstermediği ölçülmeye çalışılmıştır. OECD üyesi olup olmamasından bağımsız olarak kaynak ülkenin ev sahibi ülkeye karşı tutumunun ve kültürel çatışmaların, DYY girişini caydırmada en çok sorumlu olan faktörler olduğu şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır.

Cleeve vd. (2015), 35 Sahra Altı Afrika ülkesine DYY girişleri üzerinde beşeri sermayenin rolünü değerlendirmek üzere 1980-2012 dönemi DYY akım verisi için panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Beşeri sermayenin incelenen dönemde DYY akışları üzerindeki etkisinin güçlü bir şekilde olumlu ve anlamlı olduğu bulunmuştur. Ayrıca çalışma kapsamında, pazar büyüklüğü ve büyümesi, doğal kaynaklar, büyük küresel ekonomik şoklar ve kıyı şeridinde erişim gibi değişkenlerin de DYY akışını etkilemede önemli bir rol oynadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Aziz ve Mishra (2016), 1984-2012 dönemi için 16 Arap ekonomisine giriş yapan DYY'nin belirleyicilerini incelemiştir. Bu amaçla DYY akım verisine Arellano–Bover/Blundell–Bond doğrusal dinamik panel veri analizi uygulanmıştır. Çalışmada, pazar büyüklüğü, ticarete açıklık, tercihli ticaret anlaşmaları ve finansal gelişmenin Arap ekonomilerine DYY girişleri üzerinde önemli pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir. Arap ekonomilerine yönelik DYY girişi ile toplam petrol arzı değişkeni arasında da pozitif ve anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, daha iyi kurumların ve eğitilmiş işgücünün bu ülkelere DYY çekmede kilit bir rol oynayabileceği ortaya konulmuştur.

Economou vd. (2017), 24'ü OECD üyesi ve 22'si gelişmekte olan (OECD üyesi olmayan) toplam 46 ülkedeki DYY giriş belirleyicilerini analiz etmek üzere 1980-2012 dönemi DYY akım verisi kullanarak, panel veri ve dinamik panel veri analizleri uygulamıştır. Bulgular, OECD ülkeleri için gecikmeli DYY girişi, pazar büyüklüğü, vergilendirme ve brüt sermaye oluşumunun önemli DYY belirleyicileri olduğunu göstermiştir. Bu değişkenlerden gecikmeli DYY, pazar büyüklüğü ve brüt sermaye oluşumunun DYY girişlerini pozitif, vergilendirmenin ise negatif etkilediği bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkeler için önemli DYY belirleyicileri, gecikmeli DYY, pazar büyüklüğü, işgücü maliyeti ve kurumsal değişkenler olarak belirlenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler için ise yalnızca işgücü maliyetinin DYY girişleri üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Asongu vd. (2018), DYY'nin BRICS ve Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye (MINT) ülkelerine girişini belirleyen faktörleri incelemek için 2001-2011 dönemi DYY akım verisine panel veri ve yatay kesit analizleri uygulamıştır. Sonuçlar, DYY'nin BRICS ve MINT'e çekilmesinde pazar büyüklüğünün, altyapı kullanılabilirliğinin ve ticari açıklığın en önemli rolü oynadığını, doğal kaynak mevcudiyeti ve kurumsal kalitenin ise önemsiz olduğunu göstermiştir.

Sabir vd. (2019), 1996-2016 dönemi için 20 düşük, 39 alt-orta, 44 üst-orta ve 45 yüksek gelirli ülke için kurumsal kalitenin DYY girişleri üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Bu amaçla DYY akım verisine panel veri analizi uygulamıştır. Ampirik sonuçlar, kurumsal kalitenin tüm ülke gruplarında DYY girişi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu doğrulamıştır. Bununla birlikte yolsuzluğun kontrolü, hükümetin etkinliği, siyasi istikrar, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve söz hakkı ve hesap verebilirlik katsayılarının büyüklüğü, bu faktörlerin DYY girişleri üzerindeki etkisinin

gelişmekte olan ülkelere göre gelişmiş ülkelerde daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerdeki kurumsal kalitenin gelişmekte olan ülkelerekinden daha önemli bir DYY belirleyicisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Canh vd. (2020), 2003-2013 döneminde 21 ülke için yurtiçi ekonomi politikası belirsizliğinin ve dünya belirsizliğinin DYY akımları üzerindeki etkilerini panel veri analizi kullanarak araştırmıştır. Yurtiçi ekonomi politikası belirsizliğindeki büyüme ile DYY girişleri arasında negatif ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda çalışmanın bulguları, 143 ülkenin ekonomik politika belirsizlik ölçüsünü içeren dünya belirsizliği ile ev sahibi ülkeye DYY girişleri arasında pozitif ilişki bulunduğunu göstermiştir. Buna göre, iç ekonomik politika belirsizliğindeki artışın DYY girişleri üzerinde olumsuz bir etkide bulunduğu, küresel ekonomi politikası belirsizliğindeki bir artışın ise tam tersine ülkeye DYY girişlerini artırabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Literatürde DYY'nin Belirleyicilerini Analiz Eden Örnek Ampirik Çalışmalar

Yazarlar	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Holland ve Pain (1998)	8 Avrupa Geçiş Ekonomisi (1992-1996)	Panel Veri Analizi	Özelleştirme yöntemi, AB'ye yakınlık ve gelişmiş ekonomilerle olan ticaret bağlantılarının kapsamı, DYY düzeyi üzerinde önemli etkiye sahiptir.
Noorbakhsk vd. (2001)	36 Gelişmekte Olan Ülke (1980-1994)	Panel Veri Analizi	Beşeri sermaye, DYY girişlerinin istatistiksel olarak en önemli belirleyicilerden biridir.
Globerman ve Shapiro (2002)	144 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke (1995 – 1997)	Yatay Kesit Analizi	Yönetişim altyapısı hem DYY girişlerinin hem de çıkışlarının önemli bir belirleyicisidir.
Fung vd. (2003)	Çin (1990-2000)	Panel Veri Analizi	Ücret maliyetleri ve altyapı kalitesi, Hong Kong yatırımı üzerinde Japon yatırımından daha büyük bir etkiye sahiptir. Mesafenin Japon yatırımları üzerinde etkisi bulunmamaktadır.
Farrell vd. (2004)	15 Ülke (1984-1998)	Panel Veri Analizi	İthalat ve Japon DYY'si arasında güçlü pozitif ilişki vardır. İhracat ve Japon DYY'si arasındaki kesin ilişki sektöre ve ülkeye bağlı olarak değişmektedir.
Bevan ve Estrin (2004)	11 Avrupa Geçiş Ekonomisi (1994-2000)	Panel Veri Analizi	DYY, kaynak ve ev sahibi ülke GSYİH ile pozitif, ülkeler arasındaki mesafe ve birim işgücü maliyetleriyle negatif ilişkilidir. Ayrıca ev sahibi ülke riski, DYY gelişinde önemli bir belirleyici değildir.

Tablo 2: (devamı)

Yazarlar	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Sahoo (2006)	4 Güney Asya Ülkesi (1975-2003)	Panel Eşbütünleşme Analizi	Pazar büyüklüğü, işgücü büyüme oranı, altyapı ve ticarete açıklık, DYY'nin ana belirleyicileridir.
Kumar (2006)	66 Ülke (1982-1994)	Yatay Kesit Analizi	Altyapı kullanılabilirliği bir ülkenin göreceli çekiciliğine katkıda bulunarak, DYY büyümesinde etkili olmaktadır.
Mina (2007)	Körfez İşbirliği Ülkeleri (1980-2002)	Panel Veri Analizi	Petrol rezervleri ve petrol fiyatları, DYY girişlerini caydırmaktadır. Ticarete açıklık, altyapı geliştirme ve kurumsal kalite DYY akışlarını teşvik ederken, beşeri sermaye olumsuz etki etmektedir.
Suliman ve Mollick (2009)	29 Sahra Altı Ülkesi (1980-2003)	Panel Veri Analizi	Beşeri sermaye, savaş olayları, siyasi ve medeni haklar, önemli DYY belirleyicileridir. DYY girişleri, savaş olaylarından güçlü biçimde olumsuz etkilenmektedir.
Azemar ve Desbordes (2009)	70 Gelişmekte Olan Ülke (1985-2004)	Panel Veri Analizi	Devletin hesap verebilirliği, insan sermayesi birikimi, makroekonomik politikaların kalitesi, mülkiyet hakları ve sözleşmelerin güvenliği DYY'nin temel belirleyicileridir.
Vijayakumar vd. (2010)	BRICS Ülkeleri (1975-2007)	Panel Veri Analizi	Pazar büyüklüğü, işgücü maliyeti, altyapı, para değeri ve brüt sermaye oluşumu, BRICS ülkelerini seçen DYY açısından potansiyel belirleyicilerdir.
Jadhav (2012)	BRICS (2000-2009)	Panel Veri Analizi	Ekonomik faktörler, BRICS ekonomileri için DYY çekmede kurumsal ve politik faktörlerden daha önemlidir.
Khachoo ve Khan (2012)	32 Gelişmekte Olan Ülke (1982-2008)	Panel Veri Analizi	Pazar büyüklüğü, toplam rezervler, altyapı ve işgücü maliyetleri DYY girişlerinin ana belirleyicileridir.
Tintin (2013)	6 Orta ve Doğu Avrupa Ülkesi (1996 – 2009)	Panel Veri Analizi	GSYİH büyüklüğü, ticarete açıklık, AB'ye üyelik ve kurumlar, DYY girişleri üzerinde olumlu ve ekonomik açıdan önemli role sahiptir.
Goswami ve Haider (2014)	146 Ülke (1984 – 2009)	Panel Veri Analizi	Kaynak ülkenin ev sahibi ülkeye karşı tutumu ve kültürel çatışmalar, DYY girişini caydırmada en çok sorumlu olan faktörlerdir.
Cleeve vd. (2015)	35 Sahra Altı Afrika Ülkesi (1980-2012)	Panel Veri Analizi	Beşeri sermayenin, DYY girişleri üzerindeki etkisi güçlü bir şekilde olumlu ve anlamlıdır.
Aziz ve Mishra (2016)	16 Arap Ülkesi (1984-2012)	Dinamik Panel Veri Analizi	Pazar büyüklüğü, ticarete açıklık, tercihli ticaret anlaşmaları, petrol arzı ve finansal gelişmenin DYY girişleri üzerinde pozitif etkisi vardır.

Tablo 2: (devamı)

Yazarlar	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Economou vd. (2017)	24 OECD Üyesi ve 22 Gelişmekte Olan Ülke (1980-2012)	Dinamik Panel Veri Analizi ve Panel Veri Analizi	OECD ülkeleri için gecikmeli DYY girişi, pazar büyüklüğü, vergilendirme, brüt sermaye oluşumu, gelişmekte olan ülkeler için ise gecikmeli DYY, pazar büyüklüğü, işgücü maliyeti ve kurumsal değişkenler önemli DYY belirleyicileridir.
Asongu vd. (2018)	BRICS ve MINT Ülkeleri (2001-2011)	Yatay Kesit Analizi ve Panel Veri Analizi	BRICS ve MINT ülkelerine yönelik DYY'nin önemli belirleyicileri pazar büyüklüğü, altyapı kullanılabilirliği ve ticarete açıklıktır.
Sabir vd. (2019)	45 Gelişmiş ve 103 Gelişmekte Olan Ülke (1996-2016)	Panel Veri Analizi	Kurumsal kalite tüm ülke gruplarında DYY girişi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.
Canh vd. (2020)	21 Ülke (2003-2013)	Panel Veri Analizi	Ev sahibi ülkeye DYY girişleri ile yurtdışı ekonomi politikası belirsizliğindeki büyüme arasında negatif, dünya belirsizliği arasında ise pozitif ilişki vardır.

3.2. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri ile İlgili Ampirik Literatür

Çin devleti, 1999 yılında açıkladığı “küreselleşmeye git” stratejisi kapsamında yasadışı sermaye transferlerini kontrol etmek ve kaynaklık ettiği DYY’yi gerçekten üretken alanlara doğru düzenlemek yönünde önlemler almıştır. Bunun yanı sıra bu yıldan itibaren Çin, özellikle belirli sektörlerdeki şirketlere ihracat vergi iadeleri, döviz yardımı ve mali destekler sağlayarak doğrudan dış yatırım faaliyetlerine yönelik teşviklere ağırlık vermeye başlamıştır. Bu stratejiyi takiben Çin’in doğrudan dış yatırım miktarı hızlı bir artış göstermiştir. 2001 yılında Çin devletinin tüm kaynaklık ettiği DYY stoku yaklaşık 35 milyar dolar düzeyindeyken, bu miktar 2019 yılına gelindiğinde 2,1 trilyon dolar düzeyine ulaşmıştır.

Çin’in kısa süre içerisinde önemli bir DYY kaynağı ülke haline gelmesi ve şirketlerinin önde gelen çokuluslu şirketler arasında yer almaya başlaması, akademik çalışmaların Çin’in kaynaklık ettiği DYY faaliyetlerine daha fazla odaklanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum, Çin’in kaynaklık ettiği DYY’nin belirleyici faktörlerini analiz etmeye yönelik nispeten yeni, ancak büyüyen bir literatür oluşmasını sağlamıştır. Çin kaynaklı DYY faaliyetlerini incelemeye yönelik literatürdeki ilk çalışmaları, Cai (1999), Wu ve Chen (2001), Taylor (2002), Wang (2002), Deng (2003) gibi DYY’nin tarihsel gelişimine, coğrafi/ sektörel dağılımına, düzenleyici çerçeveye ve hükümet politikalarının gelişimine ve etkisine odaklanan çalışmalar oluşturmaktadır. Daha yeni ve ampirik olan çalışmalarda ise özellikle Çin kaynaklı DYY’nin ev sahibi ülke belirleyicilerinin incelenmesine odaklanıldığı görülmektedir.

Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerini tespit etmeye yönelik ampirik çalışmalar, ağırlıklı olarak ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü, doğal kaynakları, ticarete açıklığı, siyasi riski, yolsuzluk düzeyi, teknolojisi gibi ekonomik, kurumsal ve stratejik faktörleri analiz etmektedir (Buckley vd., 2007; Cheung ve Qian, 2009; Cheng ve Ma, 2010; Liu vd., 2017; Yao vd., 2017; Mourao, 2018; Kamal vd., 2020 vb.). Bunlardan Buckley vd. (2007), Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerini araştırdıkları çalışmada, 22 tanesi OECD üyesi 49 ev sahibi ülkenin 1984-2001 dönemi verilerinden yararlanmıştır. Çin'den ev sahibi ülkeye yönelik doğrudan dış yatırım akım verisine panel veri analizi uygulanmıştır. Çalışmada, ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü, siyasi riski, politika serbestliği ve enflasyon oranı değişkenleri ile Çin kaynaklı DYY arasında pozitif yönlü ilişkili bulunmuştur. Bununla birlikte, pazar büyüklüğünün sadece OECD grubundaki ülkeler için Çin kaynaklı DYY'nin önemli bir belirleyicisi olduğu tespit edilmiştir.

Cheung ve Qian (2009), 21 gelişmekte olan ve 10 gelişmiş ev sahibi ülkeye yönelik Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerini 1991-2005 dönemi DYY stok verisinden yararlanarak tespit etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Çin'in gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki DYY'sinin farklı faktör kümeleri tarafından yönlendirildiği görülmüştür. Pazar büyüklüğü ve doğal kaynakların Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkili olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, Çin'in doğal kaynaklar için ağırlıklı olarak Afrika ve petrol üreten ülkelere DYY götürdüğüne dair önemli bir kanıt bulunamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, Çin'in gelişmekte olan ülkelere ihracatının, Çin kaynaklı DYY'yi artırma eğiliminde olduğu ve buna karşılık Çin'in döviz rezervlerindeki artışın ise gelişmiş ülkelere yönelik DYY'yi teşvik ettiği şeklinde bulgular elde edilmiştir.

Cheng ve Ma (2010), 2003-2006 dönemi Çin kaynaklı DYY'nin 90 ülkeye yönelik akım verisinden ve 125 ülkeye yönelik stok verisinden yararlanarak ev sahibi ülke belirleyicilerini tespit etmek amacıyla panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Ev sahibi ekonomilerin reel GSYİH'sinin, Çin'in doğrudan dış yatırım akım ve stok değerleri üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Kişi başına düşen reel GSYİH'nin doğrudan dış yatırım akımları üzerinde hiçbir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Aynı zamanda ev sahibi ülkenin Çin ile ortak bir sınır paylaşmasının ve dil ortaklığının Çin kaynaklı DYY'nin girişini pozitif etkilediği, uzaklığın ise negatif etkiye bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zhang ve Daly (2011), Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 23 ülkeye yönelik 2003-2009 dönemi doğrudan dış yatırım akım verisinden yararlanmıştır. Çalışmada panel veri analizi uygulanmıştır. Çin kaynaklı DYY'nin uluslararası ticaret, pazar büyüklüğü, ekonomik büyüme, açıklık derecesi ve doğal kaynakların mevcudiyeti ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, belirleyicilere ilişkin bulgular dikkate alınarak Çin'in DYY faaliyetleri ile gelişmiş ekonomilerce gerçekleştirilen DYY'ler arasında önemli farklılıklar bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kolstad ve Wiig (2012), 25 tanesi OECD üyesi olan 142 ülkeye yönelik Çin kaynaklı DYY akımlarının ev sahibi ülke belirleyicilerini tespit etmek üzere 2003-2006 dönemi verilerinden yararlanarak hem yatay kesit analizi hem de panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Çin kaynaklı DYY'nin büyük pazarlara ve büyük doğal kaynaklar ile zayıf kurumların birleşimine sahip ülkelere çekildiği görülmüştür. Bulgular, pazar büyüklüğünün OECD ülkeleriyle ilgili bir belirleyici olduğunu gösterirken, doğal kaynak ve zayıf kurumlar etkileşiminin OECD dışı ülkeler için geçerli bir belirleyici olduğunu göstermiştir.

Blomkvist ve Drojendijk (2013), Çin'den 174 ülkeye yönelik DYY'nin dil, din, siyasi sistemler ve eğitimdeki farklılık, kültür, ekonomik gelişme ve coğrafi uzaklık ile olan ilişkisini analiz etmek amacıyla 2003-2009 dönemi DYY stok verisine panel veri analizi uygulamıştır. Çalışmada, Çin kaynaklı DYY'nin açıklanmasında ev sahibi ülke ve Çin arasındaki manevi ve kültürel mesafenin görmezden gelinemeyeceği, Çin firmalarının kültürel açıdan uzaklığın fazla olduğu ülkelere daha az yatırım yapma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Buna göre Çin kaynaklı DYY üzerinde dil ve kültür, sanayileşme düzeyi ve demokrasi düzeyi ile ilgili farklılıkların etkisi belirlenmiştir.

Chang (2014), Çin'in 138 ülkeye gerçekleştirdiği DYY'nin belirleyicilerini ve Çin firmalarının 2003-2009 dönemindeki yatırım stratejilerini analiz etmeye odaklanmıştır. Bu amaçla Çin'den ev sahibi ülkelere yönelik DYY akım verisine panel veri analizi uygulanmıştır. Ampirik bulgular, ev sahibi ülkenin ekonomik büyüklüğünün Çin kaynaklı DYY'yi teşvik etme açısından pozitif bir etkiye sahip olduğunu ve iki ülke arasındaki mesafenin ise negatif bir etkisi bulunmadığını göstermiştir. Ayrıca, ortak dilin Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçimi üzerinde pozitif bir etkisi olduğu da belirlenmiştir. Ülkelerin akaryakıt ihracatının Çin kaynaklı DYY'yi teşvik ettiği ve Çin yuanının ABD doları karşısındaki değer kaybına rağmen Çin kaynaklı DYY'nin petrol ihraç eden ülkelere girişinin sürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Ross (2015), 2003-2012 dönemi için 8 Afrika ülkesine yönelik Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda Çin'den ev sahibi ülkeye yönelik DYY akım verisinden yararlanılarak panel veri analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, Afrika ülkelerindeki Çin kaynaklı DYY'nin doğal kaynaklara erişim, altyapı kalitesi ile ilgili faktörler ve ev sahibi hükümetler tarafından uygulanan düzenleyici ortam tarafından yönlendirildiğini ortaya koymuştur. Çalışmada ayrıca birçok özel sektör firması için yatırım riskiyle ilgili olması dolayısıyla önemli bir husus olarak görülen ev sahibi ülkenin ekonomik istikrarının, Afrika'daki Çin kaynaklı DYY tarafından dikkate alınmadığı belirlenmiştir.

Wang vd. (2015), ev sahibi ülkelerdeki siyasi kurumlar, siyasi istikrar, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun Çin kaynaklı DYY'nin konum seçimlerini nasıl etkilediğini incelemek amacıyla 63 ülkenin 2002-2011 dönemi doğrudan dış yatırım akım verisinden yararlanmıştır. Kurumsal faktörlerin yanı sıra, vergi kaçakçılığı ve ev sahibi ülkelerdeki

doğal kaynakların etkilerini ve bunların kurumsal faktörlerle etkileşimlerini de inceleyen çalışma, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite ve yolsuzluk kontrolünün Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçimi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte, vergi kaçırma ve doğal kaynakların incelenen dönemde Çin kaynaklı DYY'nin temel belirleyicileri olduğu bulgusu elde edilmiştir. Diğer yandan, Çin kaynaklı DYY'nin katı yasal sistemlere sahip ülkelerden kaçınma eğiliminde olduğu da belirlenmiştir.

Li vd. (2015), finansal ve politik riskin Çin'in DYY faaliyetleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu amaçla gelişmekte olan ev sahibi 56 ülkeye yönelik 2003-2013 dönemi Çin kaynaklı DYY akım verisine panel veri analizi uygulanmıştır. Bulgular, Çin yuanının değer kazanmasının, Çin'in gelişmekte olan ekonomilere yönelik DYY'sini pozitif etkilediğini göstermiştir. Ancak Çin kaynaklı DYY ile döviz kuru oynaklığı arasında bir ilişkinin varlığına rastlanmamıştır. Ayrıca, daha fazla politik riskin, gelişmekte olan ekonomilerde daha fazla Çin kaynaklı DYY'ye yol açtığını gösteren sonuçlara ulaşılmıştır.

Liu ve Deseatnicov (2016), Çin hükümeti tarafından 2005 yılında açıklanan döviz kuru rejimi değişikliğinin, Çin çokuluslu şirketlerinin döviz kuru dalgalanmalarına karşı duyarlılığının artmasına neden olup olmadığını ölçmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda döviz kuru seviyesi, oynaklığı ve beklentisinin, 2003-2013 döneminde 119 ülkeye yönelik Çin kaynaklı DYY akımları üzerindeki etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. Çin yuanındaki değer artışının, Çin kaynaklı DYY üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu ve hem yüksek döviz kuru oynaklığının hem de kurda beklenen değer kaybının, Çin kaynaklı DYY faaliyetlerini artırdığı bulgusu elde edilmiştir.

Fan vd. (2016), 2003-2013 dönemi için Kuşak ve Yol üzerindeki 69 ülkeye yönelik Çin kaynaklı DYY'nin etkinliğini ve belirleyicilerini tahmin etmeye çalışmıştır. Çin'den ev sahibi ülkelere olan doğrudan dış yatırım stok ve akım verisi kullanılan çalışmada, panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular, coğrafi uzaklığın Çin kaynaklı DYY üzerinde caydırıcı bir etkiye sahip olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca, Çin kaynaklı DYY'nin, yatırım engelleri, mali engeller, ticari engeller ve fikri mülkiyet korumaları nedeniyle önemli ölçüde kısıtlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan, Çin kaynaklı DYY'nin verimliliğinin, Kuşak ve Yol üzerindeki ülkelerde oldukça düşük olduğu belirlenmiştir.

Liu vd. (2017), 49'u Kuşak ve Yol ülkesi olan 93 ülkeye yönelik Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 2003-2015 dönemi akım verisine panel veri analizi uygulamıştır. Elde edilen bulgular, döviz kuru seviyesi (yerleşimdeki yatırım maliyeti), pazar potansiyeli ve ev sahibi ülkenin ticarete açıklığının, Çin kaynaklı DYY'yi pozitif etkilediğini, ev sahibi ülke altyapı imkânlarının ise yatırımları negatif etkilediğini göstermiştir. Diğer yandan, döviz kuru, doğal kaynaklar, yatırım maliyeti ve politik çevre değişkenlerinin Kuşak ve Yol ülkeleri ile bunların dışındaki ülkeler için farklı modeller gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre, Kuşak ve Yol

ülkelerine yönelik Çin kaynaklı DYY'nin döviz kuru oynaklığı, işgücü maliyeti, doğal kaynaklar, teknoloji düzeyi ve siyasi ortama karşı duyarlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yao vd. (2017), Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici rol oynayan faktörleri analiz etmek üzere 132 ülkeden oluşan bir örnekleme ait 1991-2009 dönemi akım verisinden yararlanarak panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülkelerin petrol ve metallerdeki doğal kaynak mevcudiyeti tarafından çekildiğini göstermiştir. Ayrıca, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi gelişmiş ülkelerden ileri teknoloji elde etme arzusu tarafından yönlendirildiğini gösteren bulgular da elde edilmiştir.

Mourao (2018), Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 48 Afrika ülkesine yönelik gerçekleştirdiği analizde 2003-2010 dönemi doğrudan dış yatırım akım verisinden yararlanarak panel veri analizi uygulamıştır. Çalışmada, büyük bir nüfusa ve önemli ormanlık alanlara sahip dinamik ulusal pazarları olan ülkelerin, Çin tarafından en çok tercih edilenler oldukları belirlenmiştir. Bununla birlikte, Çin'den yatırımcıların her bir Afrika ülkesindeki siyasi istikrar ve düzenleyici kaliteyi de dikkate aldığını gösteren sonuçlar elde edilmiştir.

Shan vd. (2018), Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 22 Afrika ülkesinden oluşan örnekleme yönelik analizde 2008-2014 dönemi stok verisinden yararlanmıştır. Panel veri analizi gerçekleştirilen çalışmada, doğal kaynak varlığının Çin kaynaklı DYY'nin ilgisini çekmede önemli bir rol oynamadığı ancak pazar büyüklüğünün önemli bir belirleyici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca kurumsal faktörler arasında, Çin kaynaklı DYY'yi çekme üzerinde söz hakkı ve hesap verebilirliğin pozitif, siyasi istikrar ve düzenleyici kalitenin negatif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü gibi kurumsal değişkenler ile ev sahibi ülkeye gelen Çin kaynaklı DYY arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Mumtaz ve Smith (2018), 2006-2015 dönemi için 67 gelişmekte olan ülkeye yönelik Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicilerini analiz etmiştir. Stok verisinden yararlanılarak panel veri analizi uygulanan çalışmada, ekonomik büyüklük, piyasa fırsatları, düşük ücret yapısından kaynaklanan maliyet avantajları, iş yapma kolaylığı, ülke riski ve coğrafi yakınlık faktörlerinin gelişmekte olan ekonomiler için Çin kaynaklı DYY'yi çekme üzerinde etkili belirleyiciler olduğu görülmüştür. Buna göre, Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülkeye ilişkin GSYİH, ücret, risk düzeyi değişkenleri arasında negatif, rekabet ortamı değişkeni arasında ise pozitif ilişkinin varlığı belirlenmiştir.

Kamal vd. (2020), kurumsal kalitenin ve doğal kaynakların Asya ve Afrika'daki 84 ev sahibi ülkeye giden Çin kaynaklı DYY üzerindeki etkileşimli etkisini 2009-2015 dönemi için araştırmıştır. Panel veri analizi gerçekleştirilen çalışmada doğrudan dış yatırım akım verisi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, kurumsal kalitenin yalnızca yakıt dışı doğal kaynaklar açısından zengin ev sahibi

ülkelere yönelik Çin kaynaklı DYY üzerinde etkili bir belirleyici olduğunu, yakıt kaynağı zengini ülkelerdeki kurumların ise giriş üzerinde belirleyici olmadığını göstermiştir.

Li vd. (2020), ev sahibi ülke ve Çin arasındaki kurumsal farklılığın Çin kaynaklı DYY üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla 2003-2015 dönemi için 150 ülkeden oluşan bir örnekleme yönelik analiz gerçekleştirmiştir. DYY akım verisine panel veri analizi uygulanan çalışmadan elde edilen sonuçlar, Çin ile ev sahibi ülke arasındaki hükümet etkinliğine ve yolsuzluğun kontrolüne ilişkin kurumsal farklılıkların, Çin kaynaklı DYY üzerinde istatistiksel olarak önemli bir negatif etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, ev sahibi ülke ve kaynak ülkedeki kurumsal kalitenin Çin kaynaklı DYY'nin belirleyicisi olduğuna ilişkin istatistiksel açıdan anlamlı herhangi bir bulgu elde edilmemiştir.

Tablo 3: Literatürde Çin Kaynaklı DYY'nin Belirleyicilerini Analiz Eden Örnek Ampirik Çalışmalar

Yazarlar	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Buckley vd. (2007)	22'si OECD Üyesi Olan 49 Ülke	Panel Veri Analizi	Ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü, siyasi riski, politika serbestliği ve enflasyon oranı değişkenleri ile Çin kaynaklı DYY arasında pozitif yönlü ilişki vardır.
Cheung ve Qian (2009)	21 Gelişmekte Olan ve 10 Gelişmiş Ülke (1991-2005)	Panel Veri Analizi	Çin'in döviz rezervlerindeki artış gelişmiş ülkelere yönelik Çin kaynaklı DYY'yi teşvik etmektedir.
Cheng ve Ma (2010)	125 Ülke (2003-2006)	Panel Veri Analizi	Ev sahibi ekonomilerin reel GSYİH'si, ortak sınır ve dil ortaklığı Çin'in DYY'si üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.
Zhang ve Daly (2011)	23 Ülke (2003-2009)	Panel Veri Analizi	Çin kaynaklı DYY, uluslararası ticaret, pazar büyüklüğü, ekonomik büyüme, açıklık derecesi ve doğal kaynakların mevcudiyeti ile pozitif ilişkilidir.
Kolstad ve Wiig (2012)	25'i OECD Üyesi Olan 142 Ülke (2003-2006)	Yatay Kesit ve Panel Veri Analizi	Pazar büyüklüğü, OECD ülkeleriyle ilgili bir belirleyiciyken, doğal kaynak ve zayıf kurumlar etkileşimi, OECD dışı ülkeler için geçerli bir belirleyicidir.
Blomkvist ve Drojendijk (2013)	174 Ülke (2003-2009)	Panel Veri Analizi	Çin firmaları, kültürel açıdan uzaklığın fazla olduğu ülkelere daha az yatırım yapma eğilimindedir.
Chang (2014)	138 Ülke (2003-2009)	Panel Veri Analizi	Ekonomik büyüklük, ortak dil ve doğal kaynaklar, Çin kaynaklı DYY üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.
Ross (2015)	8 Afrika Ülkesi (2003-2012)	Yata Kesit ve Panel Veri Analizi	Çin kaynaklı DYY, doğal kaynaklara erişim, altyapı kalitesi ile ilgili faktörler ve ev sahibi hükümetler tarafından uygulanan düzenleyici ortam tarafından yönlendirilmektedir.

Tablo 3: (devamı)

Yazarlar	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Wang vd. (2015)	63 Ülke (2002-2011)	Panel Veri Analizi	Vergi kaçırma ve doğal kaynaklar, Çin kaynaklı DYY'nin temel belirleyicileridir.
Li vd. (2015)	56 Gelişmekte Olan Ülke (2003-2013)	Panel Veri Analizi	Çin yuanındaki değer artışı ve politik risk ile Çin'in gelişmekte olan ekonomilere yönelik doğrudan dış yatırımları pozitif ilişkilidir.
Liu ve Deseatnicov (2016)	119 Ülke (2003-2013)	Panel Veri Analizi	Çin kaynaklı DYY üzerinde Çin yuanındaki değer artışı negatif, döviz kuru oynaklığı ve kurda beklenen değer kaybı pozitif etkiye sahiptir.
Fan vd. (2016)	69 Ülke (2003-2013)	Panel Veri Analizi	Coğrafi uzaklık, yatırım engelleri, mali engeller, ticari engeller, fikri mülkiyet korumaları ve ticaret engelleri, Çin kaynaklı DYY üzerinde caydırıcı bir etkiye sahiptir.
Liu vd. (2017)	49'u Kuşak ve Yol Ülkesi Olan 93 Ülke (2003-2015)	Panel Veri Analizi	Çin kaynaklı DYY ile döviz kuru seviyesi, pazar potansiyeli arasında pozitif, ev sahibi ülkenin altyapı imkânları arasında negatif ilişki vardır.
Yao vd. (2017)	132 Ülke (1991-2009)	Panel Veri Analizi	Ev sahibi ülkenin doğal kaynak mevcudiyeti ve teknoloji düzeyi Çin kaynaklı DYY'nin önemli belirleyicileridir.
Mourao (2018)	48 Afrika Ülkesi (2003-2010)	Panel Veri Analizi	Büyük bir nüfusa ve önemli ormanlık alanlara sahip dinamik ulusal pazarları olan ülkeler Çin kaynaklı DYY tarafından en çok tercih edilenlerdir.
Shan vd. (2018)	22 Ülke (2008-2014)	Panel Veri Analizi	Çin kaynaklı DYY ile pazar büyüklüğü ve söz hakkı ve hesap verilebilirlik arasında pozitif, siyasi istikrar ve düzenleyici kalite arasında negatif ilişki vardır.
Mumtaz ve Smith (2018)	67 Gelişmekte Olan Ülke (2006-2015)	Panel Veri Analizi	Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülkeye ilişkin GSYİH, ücret, risk düzeyi değişkenleri arasında negatif, rekabet ortamı değişkeni arasında ise pozitif ilişki vardır.
Kamal vd. (2020)	84 Afrika ve Asya Ülkesi (2009-2015)	Panel Veri Analizi	Çin kaynaklı DYY'nin kurumların kalitesine karşı duyarlılığı sektöre, risk düzeyine ve yerel zorunluluklara bağlı olarak değişir.
Li vd. (2020)	150 Ülke (2003-2015)	Panel Veri Analizi	Çin ile ev sahibi ülke arasındaki hükümet etkinliğine ve yolsuzluğun kontrolüne ilişkin kurumsal farklılıklar, Çin kaynaklı DYY üzerinde negatif etkiye sahiptir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. VERİ SETİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

4.1. Veri Seti

Bu çalışmada, aşağıda Tablo 4'te listelenen 75 ülkeli örneklerden hareketle Çin kaynaklı DYY'nin yer seçimine ilişkin iktisadi ve kurumsal belirleyicilerin tespit edilmesine çalışılmıştır.

Tablo 4: Ülke Grubu

ABD	Hırvatistan	Meksika
Almanya	Hindistan	Mısır
Arjantin	Hollanda	Mozambik
Arnavutluk	İngiltere	Namibya
Avusturya	İrlanda	Pakistan
Avusturya	İspanya	Peru
Azerbaycan	İsrail	Polonya
Bahreyn	İsveç	Romanya
Belçika	İsviçre	Rusya
Botsvana	İtalya	Singapur
Brezilya	Japonya	Slovakya
Bulgaristan	Kamerun	Slovenya
Cezayir	Kanada	Sri Lanka
Çekya	Kazakistan	Şili
Danimarka	Güney Kıbrıs	Tanzanya
Endonezya	Kırgızistan	Tayland
Ermenistan	Kolombiya	Türkiye
Estonya	Kuveyt	Uganda
Fas	Letonya	Ukrayna
Filipinler	Litvanya	Uruguay
Finlandiya	Madagaskar	Ürdün
Fransa	Macaristan	Yeni Zelanda
Güney Afrika	Malezya	Yunanistan
Güney Kore	Malta	Zambiya
Gürcistan	Mauritius	Zimbabve

Bu çalışmada değişkenler 2006-2017 yılları arası dönemi kapsamakta olup yıllık verilerle ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler ve verilerin temin edildiği kaynaklar aşağıda Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Veri Seti

Değişken	Kısaltma	Beklenen İşaret	Teorik Gerekçe	Kaynak
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Bağımlı değişken)	FDI			Çin Ulusal Bilgi Altyapısı (CNKI)
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	GDP	+	Pazar Arayışı Çekim Yaklaşımı	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
Ülkeler Arası Uzaklık	DIST	-	Çekim Yaklaşımı	CEPII Veri Tabanı
İkili Ticarete Açıklık	OPENNESS	+	Pazar Arayışı	Çin Ulusal Bilgi Altyapısı (CNKI) veri tabanından sağlanan ikili dış ticaret verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.
Yakıt İhracatı	FUELEXP	+	Doğal Kaynak Arayışı	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
Cevher ve Metal İhracatı	ORESEXP	+	Doğal Kaynak Arayışı	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI)
Çalışan Başına Çıktı	OUTPUT	-	Verimlilik Arayışı	Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)
İnovasyon	INNOV	+	Stratejik Varlık Arayışı	Küresel Rekabet Gücü Endeksi (GCI)
Yetkinin Kötüye Kullanımı	UI	-	Kurumsal Faktör	Küresel Rekabet Gücü Endeksi (GCI)
Kamu Sektörü Performansı	PSP	+	Kurumsal Faktör	Küresel Rekabet Gücü Endeksi (GCI)
Etik ve Yolsuzluk	EC	?	Kurumsal Faktör	Küresel Rekabet Gücü Endeksi (GCI)
Genel Altyapı Kalitesi	INFRA	-	Altyapı Faktörü	Küresel Rekabet Gücü Endeksi (GCI)

Yukarıdaki Tablo 5’te yer verilen bağımsız değişkenler aşağıda sırasıyla tanımlanmıştır.

4.1.1. Çalışmada Kullanılan İktisadi Değişkenler

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla: GSYİH, bir ülke sınırları içerisinde belirli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade etmektedir (Callen, 2020). Çalışmada yer verilen GSYİH

verisi, cari ABD doları cinsindedir. Bu değer, her bir ülke için yıllık resmi döviz kurları kullanılarak yerel para birimlerinden dönüştürülerek elde edilir (World Bank, 2021). Çalışmada, GSYİH değişkeni, mevcut literatürü takiben (Wheeler and Mody, 1992; Fung vd., 2003; Bevan ve Estrin, 2004; Asiedu, 2006; Buckley vd., 2015; Cheung ve Qian, 2009; Kolstad ve Wiig, 2012 vb.) ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğünün ölçüsü olarak kullanılmıştır. Literatürdeki Buckley vd. (2015), Amighini vd. (2013), Chang (2014), Shan vd. (2018) gibi çalışmalarla uyumlu olarak, Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülke GSYİH'si arasında pozitif ilişki bulgusu elde edilmesi beklenmektedir.

Uzaklık: İki ülke başkentleri arasındaki mesafeyi kilometre cinsinden göstermektedir. Teori, mesafe dolayısıyla ticaret maliyetleri arttıkça firmaların ihracat yerine DYY seçeneğini tercih etme eğiliminde olacağını öne sürmektedir. Diğer bir ifade ile teori, çokuluslu şirketlerin daha uzak pazarlara, ihracat yerine denizaşırı iştirakler tarafından hizmet verme eğiliminde olacaklarını ileri sürmektedir. Diğer taraftan, çokuluslu şirketlerin denizaşırı iştiraklerinin ana merkezden uzaklaştıkça işletme maliyetlerinin artması muhtemel olduğundan iki ülke arasındaki mesafenin, DYY ile negatif ilişki içerisinde olması da mümkündür (Brenton vd., 1999: 99). Nitekim literatürde çekim yaklaşımı ile uyumlu şekilde, DYY ile mesafe arasındaki ilişkinin negatif olduğuna yönelik bulgular elde eden pek çok çalışma (Brenton vd., 1999; Stein ve Daude, 2001; Bevan ve Estrin, 2004; Frenkel vd., 2004; Bellak vd., 2007; MacDermott, 2007; Subasat ve Bollos, 2013; Wach ve Wojciechowski, 2016 vb.) mevcuttur.

Çin kaynaklı DYY'nin Çin ve ev sahibi ülke arasındaki uzaklık ile olan ilişkisini analiz eden ampirik çalışmalar içerisinde Cheng ve Ma (2010), Fan vd. (2016), Mumtaz ve Smith (2018), Liv vd. (2020) gibi negatif ilişki belirleyenler olduğu gibi Chang (2014), Kolstad ve Wiig (2012), Buckley vd. (2007) gibi anlamlı bir ilişki bulmayanlar da söz konusudur. Ampirik çalışmalar farklı sonuçlar ortaya kaymakla birlikte çekim yaklaşımı ile uyumlu olarak ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY ile uzaklık ilişkisinin negatif olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle uzaklık değişkenine ilişkin katsayının negatif işaretli olması beklenmektedir.

İkili Ticarete Açıklık: Bir ülkenin başka bir ülke ile olan mal ve hizmet ihracat ve ithalatı toplamının bu ülkenin yıllık dış ticaretine oranını ifade etmektedir. Cari ABD doları cinsinden hesaplanan ikili ticarete açıklık oranı, ülkelerin ikili dış ticaretlerinin düzeyini yansıtan bir değerdir. Dolayısıyla bu değişken, bir ülke dış ticaret değerinin bu ülkenin GSYİH'sine oranını ifade eden ve literatürde uluslararası işlemlerin yurtiçi işlemlere göre önemini ölçmek amacıyla sıklıkla kullanılan ticarete açıklık değişkeninden farklılık arz etmektedir (OECD, 2011: 176). Bu bağlamda, yazar tarafından oluşturulan ikili ticarete açıklık değişkeni, ülkelerin birbirlerine uyguladıkları tarife veya tarife dışı engeller başta olmak üzere bazı faktörlerin ülkelerin ticaret hacimleri üzerindeki etkisini daha mikro düzeyde inceleyebilmektedir. Diğer bir ifade ile bu değişken, ülkelerin dış ticaret ilişkilerinin günümüzdeki yapısına uygun şekilde ikili formda analizini mümkün kılmaktadır.

Buradan hareketle ikili ticarete açıklık oranının, bir ülkenin Çin ile sahip olduğu ekonomik ilişki düzeyinin bir göstergesi olduğu varsayımı ile bu değişkene ilişkin katsayının pozitif işaretli olması beklenmektedir. Başka bir deyişle, ev sahibi ülkenin Çin ile olan ikili ticareti artıkaça çektiği Çin kaynaklı DYY miktarının da artması beklenmektedir.

Yakıt İhracatı - Cevher ve Metal İhracatı: Yakıt ihracatı verisi, Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (Standard International Trade Classification- SITC) Bölüm 3'te listelenen mineral yakıtlar, yağlar ve ilgili malzemelerin cari ABD doları cinsinden bir ülkenin yıllık ihracat değerini ifade etmektedir. Cevher ve Metal ihracatı verisi ise, SITC Bölüm 27, 28 ve 68'de listelenen ham gübre, mineraller, metalli cevherler, hurda ve demir dışı metallerin cari ABD doları cinsinden bir ülkenin yıllık ihracat değerini ifade etmektedir (UNCTAD, 2021). Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde yakıt kaynaklarının rolünü belirlemek amacıyla ülkelerin yakıt ihracat ve metal ve cevher ihracatı verilerinden yararlanılmıştır. "Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Doğal Kaynak Arayışı" başlığı altında ileri sürülen hipotezler doğrultusunda yakıt ihracatı ve metal ve cevher ihracatı değişkenlerine ilişkin katsayıların pozitif işaretli bulunması beklenmektedir.

Çalışan Başına Çıktı: Bir ekonomideki emek birimi başına yıllık olarak üretilen çıktı hacmini temsil eder. GSYİH'nin çalışan sayısına bölünmesi ile elde edilen bir veridir. Emek verimliliğine ilişkin bu veri, GSYİH'den emeğe girdi düzeylerinin ve zaman içindeki büyüme oranlarının değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Böylece, üretimde kullanılan diğer tamamlayıcı girdiler ve yenilikler de dâhil olmak üzere, belirli bir ekonomik ve sosyal bağlamda üretim sürecindeki insan sermayesinin verimliliği ve kalitesi hakkında genel bilgi sağlamaktadır (ILO, 2021). Buckley vd. (2008), Çin'de özellikle kıydan uzak bölgelerde düşük maliyetli işgücünün yanı sıra toprak ve diğer faktör girdilerinin bol miktarda tedarik edilebilmesinin Çin şirketlerine maliyet düşürmek amacıyla yurt dışında verimlilik arayışına yönelmek için çok az teşvik sunduğu argümanını ileri sürmektedir (Buckley vd., 2008: 741). Bu argümanın geçerliliğini sürdürdüğü varsayımı ile Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülke emek verimliliği arasındaki ilişkinin negatif olması beklenmektedir. Dolayısıyla bu değişkene ilişkin katsayının negatif işaretli bulunması beklenmektedir.

İnovasyon: Ekonomilerin yalnızca dışsal teknolojileri entegre ederek ve uyarlayarak daha fazla değer üretme olasılığı oldukça düşük olduğundan inovasyon ekonomiler açısından son derece önemlidir. Ekonomilerde firmalar, rekabet avantajını sürdürmek ve daha da yüksek katma değerli faaliyetlere geçmek için son teknoloji ürünler ve süreçler tasarlamalı ve geliştirmelidir. Bu süreç, yenilikçi faaliyetlere elverişli ve hem kamu hem de özel sektör tarafından desteklenen bir ortamı gerektirmektedir. Böyle bir ortamın oluşması özellikle özel sektör tarafından araştırma ve geliştirmeye yeterince yatırım gerçekleştirilmesi, yeni teknolojileri inşa etmek için gereken temel bilgileri üretebilen yüksek kaliteli bilimsel araştırma kurumlarının varlığı, üniversiteler ve sanayi arasında araştırma ve teknolojik gelişmelerde kapsamlı işbirliği ve fikri mülkiyetin korunması ile

yakından ilişkilidir (Schwab ve Sala-i-Martín, 2017: 319). İnovasyon değişkeni bir ülkenin tüm bu gerekliliklerde hangi noktada bulunduğuyla ilişkin önemli bir göstergedir.

Küresel Rekabet Gücü Endeksi'nden sağlanan inovasyon verisi katılımcıların 6 soruya verdikleri cevaplara ilişkin puanların ortalamasını ifade etmektedir. Bu sorular; “Ülkenizde şirketler ne ölçüde yenilik yapma kapasitesine sahiptir?” [1 = hiç değil; 7 = büyük ölçüde]; “Ülkenizde bilimsel araştırma kurumlarının kalitesini nasıl değerlendiriyorsunuz?” [1 = aşırı derecede fakir; 7 = son derece iyi]; “Ülkenizde şirketler Ar-Ge'ye ne ölçüde yatırım yapıyor?” [1 = Ar-Ge'ye hiç yatırım yapmazlar; 7 = Ar-Ge'ye büyük yatırım yaparlar]; “Ülkenizde, iş dünyası ve üniversiteler Ar-Ge konusunda ne ölçüde işbirliği yapıyor?” [1 = hiç işbirliği yapmazlar; 7 = kapsamlı işbirliği]; “Ülkenizde, hükümetin satın alma kararları yeniliği ne ölçüde teşvik ediyor?” [1 = hiç değil; 7 = büyük ölçüde]; “Ülkenizde bilim adamları ve mühendisler ne ölçüde mevcut?” [1 = hiç mevcut değil; 7 = yaygın olarak bulunur] şeklindedir.

Çin'in DYY faaliyetlerinde stratejik varlık arama motivasyonunun geçerliliğini destekleyen ampirik çalışmalar mevcuttur. Yapılan çalışmalar (Deng, 2007; Buckley vd., 2008; Sutherland, 2009; Lu vd., 2011; Wang vd., 2015; Wu vd., 2012; Ramasamy vd., 2012; Cui vd., 2014; Gugler ve Vanoli, 2015; Wang ve Shao, 2016 vb.), Çin firmalarının uluslararası rekabette dezavantajlı oldukları tescilli teknoloji, yönetim bilgisi, Ar-Ge kapasitesi, insan sermayesi, marka isimleri ve dağıtım ağları gibi stratejik varlıkları edinme isteğinin onları DYY yapmaya iten en büyük itici güçlerden biri olduğunu ileri sürmektedir. Önceki çalışmalarda stratejik varlık arayışını analiz etmek amacıyla genel itibariyle ev sahibi ülke patent verisi, sabit telefon abonesi sayısı ya da internet kullanıcı sayısı gibi verilerden yararlanılmıştır. Çalışmada, bunlardan farklı olarak ev sahibi ülkenin stratejik varlıklar bakımından ne durumda bulunduğuyla ilişkin daha kapsamlı bir anket verisi olan inovasyon endeks değerine yer verilmiştir. Literatürdeki hâkim görüşü takiben, Çin kaynaklı DYY faaliyetlerinin arkasındaki temel motivasyonlardan bir tanesinin stratejik varlık arayışı olduğu varsayımı altında değişkene ilişkin katsayının pozitif işaretli olması beklenmektedir.

4.1.2. Çalışmada Kullanılan Kurumsal Değişkenler

Bir ülkenin kurumsal ortamı hem kamu hem de özel paydaşların verimliliğine ve davranışlarına bağlıdır. Bireylerin, firmaların ve hükümetlerin etkileşim içinde olduğu yasal ve idari çerçeve, bir ülkenin kurumlarının kalitesini belirler ve rekabet gücü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bir ülkedeki kurumsal yapı, hem yatırım kararları ve üretim organizasyonu üzerindeki etkisi hem de toplumların kalkınma strateji ve politikalarının kazancını bölüşme ve maliyetlerini üstlenme biçimlerinde kilit bir rol oynayabilmektedir (Schwab ve Sala-i-Martín, 2012: 4). Bu kapsamda, Çin kaynaklı DYY'nin yer seçiminde ev sahibi ülke kurumsal faktörlerinin etkisini belirlemek amacıyla “yetkinin kötüye kullanımı (undue influence)”, “etik ve yolsuzluk (ethics and

corruption)” ve “kamu sektörü performansı (public-sector performance)” endeks değerleri kullanılmıştır. Söz konusu kurumsal değişkenler, Küresel Rekabet Gücü Endeksi’nden sağlanmıştır.

Küresel Rekabet Gücü Endeksi, ülkeler açısından üretkenliği ve rekabet gücünü artırmak için kritik önemde olan faktörlere bütünsel bakış sağlayan önemli bir veri kaynağıdır. Zira ülkeler açısından rekabet edebilirliğin ölçülmesi söz konusu olduğunda, resmi kamu kaynaklarından elde edilen istatistikler tek başına bir ülkenin ticari faaliyet ortamının gerçek bir resmini sunmaz. Bu nedenle bir ekonominin rekabet ortamının çok daha doğru bir ölçümünü sağlamaya yardımcı olan anket verilerine ihtiyaç duyulur. Bu bağlamda Küresel Rekabet Gücü Endeksi, bir ülkedeki iş faaliyet ortamının güçlü ve zayıf yönlerini tanımlamaya ve vurgulamaya yönelik sunduğu ankete dayalı nitel verilerle sadece politika yapıcılara değil, aynı zamanda önemli yatırım kararları veren işletmelere de güvenilir bir araç sağlamaktadır (Schwab vd., 2006: 125).

Küresel Rekabet Gücü Endeksi’nde rekabet gücünün bileşenleri 12 kategori şeklinde gruplandırılmaktadır. Bunlar: Kurumlar, altyapı, makroekonomik ortam, sağlık ve temel eğitim, yüksek eğitim ve öğretim, mal piyasası etkinliği, işgücü piyasası etkinliği, finansal piyasa gelişimi, teknolojik hazırlık, pazar büyüklüğü, ticaretin çok yönlülüğü ve inovasyon şeklindedir (Schwab ve Sala-i-Martín, 2016: 4). İndeksin yer aldığı Küresel Rekabet Gücü Raporu, yaklaşık 40 yıldır bir ekonominin üretkenliğinin ve sürdürülebilir refah ve büyüme seviyelerine ulaşma becerisinin tasvirine katkıda bulunan bir araç olarak politika yapıcılar, şirket yöneticileri ve akademisyenler tarafından kullanılmaktadır. Rapor endeksinin merkezinde yer alan Dünya Ekonomik Forumu'nun yıllık Yönetici Görüşü Anketi ise, türünün en uzun süreli ve en kapsamlı anketidir; belirli bir ülkenin iş ortamına dair mevcut durumunun bir göstergesi olarak bu amaçla önemli bir hizmet sunmaktadır (Schwab, 2019: 633).

Dünya Ekonomik Forumu'nun yıllık Yönetici Görüşü Anketi, istatistiklerin, güvenilir, geçerliliğini yitirmiş veya pek çok ülke için mevcut olmadığı çok çeşitli konularda dünya çapındaki iş liderlerinin görüşlerine başvurmaktadır. Anket, geleneksel istatistik kaynaklarını tamamlamak ve iş ortamının daha doğru bir değerlendirmesini sağlamak için girişimcilik isteği, yargı bağımsızlığı ve yolsuzluk vakaları gibi kritik kavramları ölçmeyi amaçlamaktadır. Anket, 15 bölüme ayrılmış 150 sorudan oluşmaktadır. Her bölümdeki her soru aynı yapıyı takip eder ve katılımcılardan kendi ülkelerindeki çalışma ortamlarının mevcut durumunu 1 ile 7 arasında bir ölçekte değerlendirmelerini ister. Ölçeğin bir ucunda 1, olası en kötü çalışma koşulunu veya durumunu temsil ederken, ölçeğin diğer ucunda 7 en iyiyi temsil eder. Anketten elde edilen göstergeler, Küresel Rekabet Gücü Endeksi’nin hesaplanmasında kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Dünya Ekonomik Forumunun yıllık Yönetici Görüşü Anketi’nden elde edilen veriler, dünyadaki en yetkili ve kapsamlı küresel ölçekli rekabet edebilirlik değerlendirmelerinden biri olarak kabul edilen Küresel Rekabet Gücü Raporu’nun temel niteliksel bileşenini oluşturmaktadır (Schwab ve Sala-i-Martín, 2017: 333).

Küresel Rekabet Gücü Endeksi'nden sağlanan ve çalışmada kullanılan kurumsal değişkenler aşağıda tanıtılmıştır:

Yetkinin Kötüye Kullanımı: Bir ülkenin, yargı bağımsızlığı ve hükümet yetkililerinin kararlarında kayırmacılık konularında hangi durumda bulunduğuna ilişkin bilgi sunan bir değişkendir. Bu değişken, “Ülkenizde yargı sistemi hükümetin, bireylerin veya şirketlerin etkilerinden ne kadar bağımsız?” [1 = hiç bağımsız değil; 7 = tamamen bağımsız] ve “Ülkenizde, hükümet yetkilileri, politikalara ve sözleşmelere karar verirken iyi bağlantıları olan firmalara ve bireylere ne ölçüde kayırmacılık gösteriyor?” [1 = büyük ölçüde kayırmacılık gösterir; 7 = hiç kayırma göstermez] şeklindeki iki anket sorusundan elde edilen sonuçların ortalamasını yansıtmaktadır.

Genel tanımı itibariyle yargı bağımsızlığı, bir yargıcın kararlarının yalnızca yasal tutanaklara ilişkin samimi değerlendirmesini yansıttığı ölçüde bağımsız olduğunun düşünüldüğü “özerklik” olarak ifade edilmektedir. Yargı bağımsızlığının varlığı durumunda karar süreci, kanunsuz tüm dış etkilerden özellikle de hükümet yetkililerinden gelenlerden muaftır (Linzer ve Staton, 2015: 225). Seyoum (2009), Staats ve Biglaiser (2012) ve Tag (2021) gibi çalışmalar yargı bağımsızlığı ile gelen DYY arasında pozitif ilişki bulunduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, literatürde ev sahibi hükümet yetkililerinin kararlarında kayırmacılık düzeyleri ile DYY arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Benzer şekilde “yargı bağımsızlığı” ve “hükümet yetkililerinin kararlarında kayırmacılık” endeks değerlerinin ortalamasını ifade eden “yetkinin kötüye kullanımı” değişkeninin DYY ile ilişkisine odaklanan herhangi bir çalışmanın olmadığı da literatür incelemesi sonucu belirlenmiştir. Bununla birlikte, hükümet yetkililerinin kararlarında kayırmacılık ve yargının bağımsızlığı konularında Çin'in olumsuz bir durumda olduğu göz önüne alınarak Çin çokuluslu şirketlerinin ülkelerindeki davranış kalıplarını devam ettirme eğiliminde olabilecekleri varsayımı altında yetkinin kötüye kullanımı değişkenine ilişkin katsayının negatif işaretli bulunması beklenmektedir. İndeks değerinin azalması (artması) yetkinin kötüye kullanımının artması (azalması) anlamına geldiğinden bu değişkene ilişkin katsayının negatif işaretli bulunması Çin kaynaklı DYY ile “yetkinin kötüye kullanımı” arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu ifade etmektedir.

Etik ve Yolsuzluk: Bu değişken, katılımcılara halkın politikacılara güveni, kamu fonlarının saptırılması ve düzensiz ödemeler ve rüşvet konularında yöneltilen anket sorularından elde edilen cevapların ortalamasını ifade etmektedir. Politikacılara güveni ölçmek amacıyla “Ülkenizde politikacıların etik standartlarını nasıl değerlendirirsiniz?” [1 = aşırı düşük; 7 = son derece yüksek] sorusu yöneltilmektedir. Kamu fonlarının saptırılmasına ilişkin olarak da “Ülkenizde, kamu fonlarının şirketlere, bireylere veya gruplara yasadışı olarak aktarılması ne kadar yaygındır?” [1 = çok sık görülür; 7 = asla olmaz] diye sorulmaktadır. Düzensiz ödemeler ve rüşveti ölçmek için ise, “Ülkenizde firmaların belgesiz ekstra ödemeler veya rüşvet vermeleri ne kadar yaygındır?” sorusu, ithalat ve ihracat, kamu hizmetleri, yıllık vergi ödemeleri, kamu sözleşmelerinin ve lisanslarının

verilmesi ve olumlu yargı kararları almak şeklindeki beş konu başlığı için ayrı ayrı sorulmaktadır. Her durumda, 1 [çok yaygın] ile 7 [hiç olmuyor] arasında değişen cevapların ortalaması alınmak suretiyle düzensiz ödemeler ve rüşvet durumu belirlenmektedir.

Yolsuzluğun firmaların yatırım kararları üzerindeki etkisinin yönü konusunda teorik ve ampirik çalışmalar genel olarak iki ana yaklaşıma ayrılabilir. Bunlardan birincisi, Shleifer ve Vishny (1992, 1993), Bliss ve Tella (1997) ve Aidt (2003) tarafından desteklenen, yolsuzluğun "kapan el" teorisidir. Bu yaklaşım, bir ekonomideki yolsuzluğun ticari faaliyetlerin yürütülmesinin maliyetlerini artıran bir kapan el gibi davrandığını iddia etmektedir. Lui (1985), Beck ve Maher (1986), Saha (2001), Bjorvatn ve Soreide (2005) gibi ikinci yaklaşımı ortaya koyanlara göre ise yolsuzluk ekonomide bir "yardım eli" işlevi görebilmektedir. Bu çalışmalar, farklı teorik modeller kullanarak yolsuzluğun iş için bir engel olmaktan ziyade katı ekonomik düzenlemeler ve bürokrasiye karşı etkili bir kolaylaştırıcı olabileceğini göstermiştir (Barassi ve Zhou, 2012: 302-303).

Habib ve Zurawicki (2002), Egger ve Winner (2006), Busse ve Hefeker (2007), Hakkala vd. (2008), Javorcik ve Wei (2009), Masron ve Nor (2013) gibi çalışmalar birinci yaklaşımı destekleyen bulgular elde etmiştir. Buna karşılık Helmy (2013), Houston (2007) gibi DYY ile yolsuzluk arasında pozitif ilişki bulgusuna ulaşan çalışmalar söz konusudur. Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde yolsuzluk düzeyinin ne ölçüde etkili olduğunu belirlemeye yönelik ampirik çalışmaların da birbirinden farklı sonuçlar ortaya koydukları görülmektedir. Wang vd. (2015), Cheung vd. (2012) gibi Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülke yolsuzluk düzeyi arasındaki ilişkinin negatif olduğuna yönelik bulgular elde eden çalışmaların yanında Gu (2009), Shan vd. (2018) gibi Çinli yatırımcıların ev sahibi ülkedeki yolsuzluğu dikkate almadıklarına yönelik sonuçlara ulaşanlar da bulunmaktadır. Diğer yandan, Kolstad ve Wiig (2012), Çinli yatırımcıların kendi ülkelerinde benzer seviyelerde yolsuzluğa sahip ülkelerde yatırım yapma eğiliminde olduklarına yönelik bulgular elde etmiştir. Çin, gelişmiş başlıca DYY kaynak ülkelerinden oldukça farklı bir kurumsal ortama sahiptir. Çin'deki yolsuzluk düzeyi, başlıca sanayileşmiş DYY kaynak ülkelerinden çok daha yüksektir (Kolstad ve Wiig, 2012: 29). Bu nedenle Kolstad ve Wiig (2012)'in elde ettikleri bu bulgu Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülke yolsuzluk düzeyi arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğuna işaret etmektedir.

Etik ve Yolsuzluk Endeks değerinin diğer bileşenleri olan "kamu fonlarının saptırılması" ve "halkın politikacılara güveni" açısından ev sahibi ülkelerin durumunun Çin kaynaklı DYY'yi çekme üzerindeki etkisine ilişkin olarak literatürden örnek verilebilecek ampirik çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla yalnızca ev sahibi yolsuzluk düzeyi ile Çin kaynaklı DYY arasındaki ilişkiyi inceleyen mevcut çalışmaları dikkate alarak "halkın politikacılara güveni", "kamu fonlarının saptırılması" ve "düzensiz ödemeler ve rüşvet" alt endekslerinin ortalamasını ifade eden "etik ve yolsuzluk" değişkenine ait katsayının işaretine yönelik varsayımda bulunmak son derece zordur.

Kamu Sektörü Performansı: Bu değişken, bir hükümetin geleceğe hazırlanma yeteneğini yansıtan göstergelerden oluşur ve politika istikrarı, değişime yanıt verme, uzun vadeli vizyon ve yasal çerçevenin teknolojik değişime uyarlanabilirliğini kapsamaktadır. Endeks değeri, katılımcılara yöneltilen şu 5 farklı sorudan elde edilen puanların ortalaması alınarak belirlenmektedir: “Ülkenizde, şirketlerin kamu idaresinin gerekliliklerine (örneğin izinler, yönetmelikler, raporlama) uyması ne kadar külfetli?” [1 = aşırı derecede külfetli; 7 = hiç külfetli değil]; “Ülkenizde uyuşmazlıkların çözümünde şirketler için hukuk ve yargı sistemleri ne kadar etkin?” [1 = son derece verimsiz; 7 = son derece verimli]; “Ülkenizde hükümet, kamu gelirlerini harcamada ne kadar verimli?” [1 = son derece verimsiz; 7 = son derece verimli]; “Ülkenizde, özel işletmelerin yasal sistem aracılığıyla hükümet eylemlerine ve/veya düzenlemelerine karşı çıkması ne kadar kolay?” [1 = son derece zor; 7 = son derece kolay]; “Ülkenizde, şirketlerin faaliyetlerini etkileyen hükümet politikaları ve yönetmeliklerindeki değişiklikler hakkında bilgi edinmeleri ne kadar kolay?” [1 = son derece zor; 7 = son derece kolay].

Bu değişken, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülkeye gelişi üzerinde iki noktada etkili olabilir. İlk olarak, hükümet etkinliğinin yüksekliği ev sahibi ülkenin çokuluslu şirketlerin büyümesini desteklemek için kapsamlı ve etkili kamu hizmetleri sunabileceği anlamına gelmektedir. İkinci olarak ise, son derece etkili bir hükümetin varlığı çokuluslu şirketler açısından yatırımlardan elde edilen gelirin daha öngörülebilir olması için daha az sınırlama ve siyasi baskı ile karşı karşıya kalmaları anlamına gelmektedir (Wang vd., 2015: 546). Globerman ve Shapiro (2002), hükümet etkinliğinin DYY hareketleri açısından önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülkedeki hükümet etkinliği arasında pozitif ilişki saptayan Wang vd. (2015)'in bulguları ile uyumlu olarak ev sahibi ülke kamu sektörü performansının Çin kaynaklı DYY girişleri açısından da belirleyici bir faktör olduğu ve etkisinin teşvik edici yönde olduğu varsayımında bulunmaktadır. Bu nedenle değişkene ilişkin katsayının pozitif işaretli bulunması beklenmektedir.

4.1.3. Çalışmada Kullanılan Altyapı Değişkeni

Kapsamlı ve verimli altyapı, ekonominin etkin işleyişini sağlamak için kritik öneme sahiptir. Yüksek kaliteli karayolları, demiryolları, limanlar ve hava taşımacılığı dâhil olmak üzere etkili ulaşım türleri, mal ve hizmetlerin güvenli ve zamanında teslimine olanak sağlamada önemli rol oynamaktadır. İşletmelerin iletişim kurabilmesini ve kararların ekonomik aktörler tarafından mevcut tüm ilgili bilgiler dikkate alınarak verilmesini sağlamaya yardımcı olarak genel ekonomik verimliliği artıran sağlam ve kapsamlı bir telekomünikasyon ağı mevcudiyeti de hızlı ve serbest bilgi akışı için son derece kritiktir. Diğer yandan ekonomiler açısından, işletmelerin ve fabrikaların engelsiz çalışabilmesi için güçlü bir enerji altyapısına gereksinim de oldukça yüksektir (Schwab ve Sala-i-Martin, 2017: 317).

Çalışmada, ev sahibi ülke altyapısının Çin kaynaklı DYY'yi çekmedeki belirleyici rolünün tespiti için “Genel Altyapı Kalitesi (Quality of Overall Infrastructure)” endeks verisinden yararlanılmıştır. Küresel Rekabet Gücü Endeksi'nden sağlanan altyapı değişkeni aşağıda açıklanmıştır:

Genel Altyapı Kalitesi: Katılımcıların, “Ülkenizdeki genel altyapı durumunu (örneğin ulaşım, iletişim ve enerji) nasıl değerlendiriyorsunuz?” [1 = son derece az gelişmiş—dünyanın en kötülere arasında; 7 = kapsamlı ve verimli—dünyanın en iyileri arasında] şeklindeki soruya ilişkin puanlamasını yansıtan endeks değeridir. Literatürde, altyapının DYY girişleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde bulgular elde eden Vogiatzoglou (2007), Mateev (2009) gibi çalışmalar bulunmakla birlikte çokuluslu şirketlerin DYY göturdükleri ev sahibi ülkelerin altyapı durumunu dikkate aldıklarını ortaya koyan akademik çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Baker (1999), Kumar (2006), Wheeler ve Mody (1992), Kumar (1994), Loree ve Guisinger (1995), Zhou vd. (2002), Asiedu (2002), Vijayakumar vd. (2010), Shah (2014), Okafor (2015) gibi çalışmalar, altyapı mevcudiyetinin bir ülkenin göreceli çekiciliğine katkıda bulunarak çektiği DYY miktarını artırdığı bulgusuna ulaşan çalışmalardan bazılarıdır. Literatürde, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde altyapının rolünü belirlemeye yönelik sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan biri olan Ross (2015), yaygın literatürle aynı yönde olacak şekilde Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülke altyapı kalitesi arasında pozitif ilişki belirlemiştir. Buna karşılık Liu vd. (2017) ise ev sahibi ülkenin altyapı imkânları ile Çin kaynaklı DYY arasında negatif ilişki bulgusu elde etmiştir. “Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımların Yer Seçiminde Ev Sahibi Ülke Altyapısının Rolü” başlığı altında belirtilen hususlar ışığında değişkene ilişkin katsayının negatif işaretli bulunması beklenmektedir.

4.2. Hipotezler ve Modeller

Çin kaynaklı DYY'nin ekonomik ve kurumsal belirleyicilerinin tespit edilmesinde panel veri analizinden yararlanılan bu tez çalışmasında, genişletilmiş çekim modeli kullanılmıştır. Aşağıda ilk olarak Çin kaynaklı DYY'nin yer seçimi üzerinde etkili motivasyonlara ilişkin olarak tez kapsamında ileri sürülen hipotezlere yer verilmiştir. Ardından temel çekim modeline ilişkin sunulan genel bilgilendirmeyi takiben söz konusu hipotezlerin sınanması amacıyla kurulan genişletilmiş çekim modelleri tanıtılmıştır.

4.2.1. Hipotezler

4.2.1.1. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Pazar Arayışı

Pazar arayışı, ev sahibi ülkenin piyasa yapısı ve boyutunun sağladığı olanaklardan yararlanmayı amaçlayan çokuluslu şirketlerin DYY gerçekleştirecekleri ülkeyi seçme kararları

üzerinde belirleyici olan motivasyonlardan bir tanesidir. Pazar arayışı içerisinde olan çokuluslu şirketler, yeni pazarları erken dönemde keşfetmek, ev sahibi ülkede üretim tesisleri kuran tedarikçilerini veya müşterilerini takip etmek, bir pazara uzaktan hizmet vermenin ortaya çıkardığı maliyetlerden tasarruf etmek ve ürünlerini yerel ihtiyaç veya zevklere uyarlamadaki başarı şanslarını yükseltmek gibi nedenlerle DYY gerçekleştirirler. Ayrıca çokuluslu şirketler, potansiyel rakiplerinin ev sahibi ülkede pazar paylarını artırmalarının önüne geçmek amacıyla da DYY seçeneğine başvururlar (Franco vd., 2008: 7). Pazar arayan DYY'nin yer seçiminde ev sahibi ülkenin GSYİH'sı, kişi başına gelir düzeyi, pazar yapısı ve büyüklüğü, bölgesel ve küresel pazarlara erişimi, tüketici tercihleri gibi faktörleri dikkate aldığını söylemek mümkündür.

Özellikle 2000'lerin başından itibaren önemli artış kaydeden Çin kaynaklı DYY akımlarında pazar arayışı motivasyonun oynadığı rol, ampirik çalışmaların inceleme konularından biri haline gelmiştir. Çin kaynaklı DYY için çoğunlukla pazar arayışı motivasyonunu destekler bulgulara ulaşan çalışmalar, bu motivasyonun Çin çokuluslu şirketlerini harekete geçirmede giderek daha fazla etkili olmaya başladığına işaret etmektedir. Birçok çalışmadan (Taylor, 2002; Deng, 2004; Buckley vd., 2007; Cheung ve Qian, 2009; Cheng ve Ma, 2010; Zhang ve Daly, 2011; Kolstad ve Wiig, 2012; Amighini vd., 2013; Chang, 2014; Liu vd., 2017; Shan vd., 2018; Kamal vd., 2020 vb.) elde edilen ampirik bulgular, Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülke pazar büyüklüğü arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Pazar arayışındaki Çin çokuluslu şirketleri, satış ve imalat tesisleri kurmak suretiyle dış pazarlara erişimi iyileştirmeyi, yeni pazarlara giriş yapmayı ya da mevcut pazarlarındaki konumlarını güçlendirmeyi amaçlayan “saldırgan (offensive) bir yatırım stratejisi” belirleyebilmektedir. Bununla birlikte, bir ülkenin dış ticaret önüne koyduğu engelleri aşmak amacı taşıyan “savunmacı (defensive) bir strateji” doğrultusunda da hareket edebilmektedir (Buckley vd., 2008: 742). Çin'in sahip olduğu düşük maliyetli işgücü ve emek yoğun üretimdeki karşılaştırmalı üstünlüğü, Çin firmalarına yüksek bir uluslararası rekabet gücü sağlayarak dış pazarlara ihracat yoluyla hizmet sunmalarını adeta zorunluluk haline getirmektedir. Ancak, Çin firmaları için ürettiklerini dış pazarlara ulaştırmak, yurt dışında bir dizi tarife ve tarife dışı ticaret engeliyle karşı karşıya kalmaları nedeniyle beklendiği kadar kolay olmamıştır. Bu durum, 2000 öncesinde Çin firmaları için savunmacı pazar arayışı stratejisi doğrultusunda DYY gerçekleştirerek ürünlerini ev sahibi ülke pazarına ulaştırmayı öncelikli hale getirmiştir. Dolayısıyla Çin erken dönemde DYY'yi, büyük ölçüde ev sahibi ülkedeki söz konusu dış ticaret engellerini aşmayı sağlayacak bir sıçrama tahtası olarak kullanmıştır (Buckley vd., 2008: 736-737).

Çin'in 2001 yılında DTÖ'ye üye olması ile birlikte ülkelerin Çin'in ihracatına uyguladıkları dış ticaret engellerinde azalma görülmüş ve böylelikle Çin firmaları tarafından dış ticareti kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirilen DYY miktarında da düşüş yaşanmıştır. Ancak, Çin'in ticaret fazlası verdiği ABD gibi ülkeler başta olmak üzere korumacı dış ticaret engellerini sürdürmek

isteyen ülkelerin varlığı Çin kaynaklı DYY’de savunmacı pazar arayışı stratejisinin önemini bütünüyle yitirmesinin önüne geçmiştir (Taylor, 2002: 213; Deng, 2004: 12). Dolayısıyla pazar arayışı motivasyonu ile DYY gerçekleştiren Çin firmalarının, ev sahibi ülke seçimlerinde savunmacı pazar arayışı stratejisinin etkisini sürdürmesinde Çin’in ilgili ülke ile yaşadığı ticari sorunların belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan, Çin firmalarının yeni pazarlar geliştirme ve marka bilinirliklerini artırma amacıyla gerçekleştirdikleri DYY miktarında görülen artış, saldırgan pazar arayışının giderek daha fazla ön plana çıktığını göstermektedir (Taylor, 2002; UNCTAD, 2003; Deng, 2004; Buckley vd., 2006; Buckley vd., 2008; Buckley vd., 2015). Benzer şekilde Çin firmalarının, aracılara bağımlılıklarını azaltmak ve yerel pazarlara fiziksel yakınlık için hedef pazarlarda kurdukları satış ve pazarlama fonksiyonlarındaki artış da saldırgan pazar arayışı stratejisinin ağırlık kazandığına işaret etmektedir. Çin’in özel firmalarından biri olan otomobil parçaları tedarikçisi Wanxiang’ın, iflas etmiş bazı ABD’li parça üreticilerini satın alarak ABD’deki önde gelen araba montajcısı müşterilerine erişimini güvence altına alması bu stratejiye örnek olarak verilebilir (Buckley vd., 2008; 737-738). Çin DYY’sinde pazar arayışı motivasyonunun geçerli olduğu şeklindeki yaygın literatür görüşü ile aynı doğrultudaki çalışma hipotezleri, analiz edilen dönem ve ülkeler bakımından pazar arayışında saldırgan nedenlerin belirleyici rol oynadığını ileri sürmektedir. Bu çalışmada, pazar büyüklüğünü temsilen ev sahibi ülke GSYİH değeri kullanılmıştır. Pazar arayışında saldırgan nedenleri temsilen ise ikili ticarete açıklık değerleri kullanılmıştır.

Hipotez 1a: Bir ülkenin GSYİH büyüklüğü, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez 1b: Bir ülkenin Çin ile ikili ticarete açıklığı, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını pozitif yönde etkilemektedir.

4.2.1.2. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Doğal Kaynak Arayışı

Çin’in 1970’lerin sonlarından itibaren, ekonomik genişlemesi ve sanayileşmesi nedeniyle enerji tüketimi hızlı biçimde artmıştır. Çin’in petrol tüketimi 1990’dan 2010’a kadar %309 artarak 2,3 milyar varilden 9,39 milyar varile yükselmiştir. Çin’in tükettiği petrolün küresel tüketim içerisindeki payı ise aynı dönemde %3,6’dan yaklaşık %10,8’e çıkmıştır (Asiedu, 2013: 1). Çin, petrol talebinin ülke içindeki arzını geçmeye başlaması ile 1993’ten itibaren petrol ürünleri ve 1996’dan itibaren ise ham petrol ithalatçısı durumuna geçmiştir. Eylül 2013’te ise dünyanın en büyük net ham petrol ve diğer sıvı ithalatçısı konumundaki ABD’yi geride bırakarak petrol ithalatında ilk sıraya yerleşmiştir. Çin’in petrol ithalatı, Aralık 2014’te günlük 7 milyon varille rekor düzeye ulaşmıştır. Dünyanın en büyük

üçüncü geri kazanılabilir kömür⁸ rezervine sahip olan Çin'in yüksek enerji ihtiyacı kömür tüketiminde de ciddi bir artışa yol açmıştır. Çin, artan talep ve iç kesimlerde bulunan üretim bölgelerinden talebin yoğunlaştığı kıyı bölgelerine kömür taşımanın yüksek maliyeti nedeniyle 2009 yılından itibaren net kömür ithalatçısı haline gelmiştir (Len, 2015: 3).

Hızlı ekonomik büyüme ile Çin'in birincil ürün ithalatı (esas olarak doğal kaynaklar) çok hızlı biçimde artmıştır. 2003-2013 döneminde, ortalama olarak birincil ürünlerin ithalatı, Çin'in toplam normal ithalatının yüzde 55,18'ini oluşturmuştur (UNCTAD, 2015: 15). Enerjide ithalata bağımlılığın bu denli yüksek olması Çin'in uzun vadeli ulusal çıkarları açısından stratejik önem arz eden doğal kaynakların tedarikini güvence altına alma konusunu öncelikli hale getirmiştir. Bu öncelik başta merkezi hükümet tarafından kontrol edilen büyük KİT'ler olmak üzere Çin şirketlerinin DYY faaliyetlerinde uzun yıllar doğal kaynak arayışını temel motivasyonlarından biri kılmıştır. Bu durum Çin devletine ait KİT'lerin, başta Afrika, Doğu ve Orta Asya olmak üzere çok çeşitli kaynak zengini ülkelerde doğal kaynak odaklı projelere yönelik DYY'lerindeki artıştan anlaşılmaktadır.

Çin devletine ait KİT'ler, 1995 yılında petrol ve doğal gaz alanında yalnızca 5 ülkede DYY'ye sahipken hızlı bir yayılma göstererek on yıl içerisinde 22 ülkede yer alır duruma gelmiştir. 1995-2005 döneminde hızlı bir yayılma göstererek küresel oyuncular haline gelen Çin'in China Natural Petroleum Corporation, Sinopec ve China National Offshore Oil Corporation şirketleri, büyük özel petrol şirketlerinin girmekte güçlük çektiği Özbekistan ve İran gibi ülkelere dahi DYY götürmüştür. Petrol ve doğal gaz alanındaki bu KİT'ler, Çin'in güçlü mali desteği sebebiyle kaynaklara erişmek için daha fazla ödeme yapmaya istekli olmuştur. Örneğin, Sinopec, 2006 yılında iki Angola bloğunda petrol arama hakkı karşılığında 2,2 milyar dolarlık rekor düzeydeki imza ikramiyesi⁹ ödemeye razı olmuştur (UNCTAD, 2007: 116-124).

Hızlı büyümenin ortaya çıkardığı enerji ihtiyacının yüksekliği nedeniyle Çin devleti için doğal kaynak arayışında öncelik enerji mineralleri (petrol, doğal gaz, kömür) olmuştur. Diğer yandan Çin şirketleri, demir, bakır, nikel gibi diğer bazı minerallere yönelik olarak da 1990'lardan itibaren ülkelere DYY götürmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Çin'in, 1992'de Shougang Corporation'ın Peru'da bir demir cevheri madenini satın almasıyla öncülük ettiği madencilik sektöründeki doğrudan dış yatırımları zamanla çok sayıda ülkeye yayılmıştır. Bununla birlikte, Çin'in madencilik endüstrilerinin uluslararasılaşması için temel itici güç, 1999'da uygulanmaya başlanan "küreselleşmeye git" stratejisi olmuştur. Çin'in, düşük faizli krediler gibi finansal teşvikler yoluyla

---

⁸ Raporlanan madenlerde mevcut kömür rezervlerinden geri kazanılabilecek (yani çıkarılabilecek) kömür miktarını temsil etmektedir (Milici vd., 2013: 109).

⁹ Bir sözleşme imzalandıktan sonra peşin olarak yapılan nakit ödemelerdir. Petrol şirketlerinin, iyi düşünülmüş bir açık artırma stratejisi olan imza ikramiyesini ödemesi birçok ülkede standart bir uygulamadır. Hakların devredilmesi sırasında imza ikramiyeleri yoluyla ticari fayda sağlamaya çalışan hükümetler, yüksek bedeller için sıkı bir pazarlık gerçekleştirirler (McMillan, 2005: 158-159).

yurt dışında yatırım yapmayı teşvik eden bu stratejisi şirketlerin doğrudan dış yatırımlar faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Böylelikle Çin şirketleri, 2000-2010 döneminde gelişmiş ekonomiler Kanada ve Avustralya'nın yanı sıra Güney Amerika, Afrika ve Asya'daki birçok ülkenin madencilik sektörüne yönelik farklı ölçeklerde DYY gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Çin şirketlerinin, özellikle bakır, kurşun, altın, nikel, demir cevheri gibi minerallere yönelik olarak Avustralya, Kanada, Tacikistan, Peru, Ekvator, Zimbabve, Laos ve Myanmar'da yoğunlaşan DYY proje sayısı 100'ü aşmıştır (Gonzalez-Vicente, 2012).

Yıllar içerisinde Çin DYY'sinde ilginin, çok çeşitli imalat ve hizmet sektörlerine kaydığı görülmekle birlikte Çin şirketlerinin doğal kaynak zengini bazı ülkelere yönelik yatırımlarının hız kesmediği görülmüştür. 2013 yılında China National Offshore Oil Corporation'ın, Çin'den bir petrol ve gaz şirketi tarafından bugüne kadar yapılmış en büyük denizaşırı anlaşma sonucunda Kanada'daki Nexen'i 15 milyar dolara, Minmetal'in Peru'daki Las Bambas bakır madenini 6 milyar dolara ve China Natural Petroleum Corporation şirketinin ConocoPhillips'in Kazakistan'daki Kashagan petrol sahası hisselerini 5 milyar dolara satın alması buna verilebilecek örneklerdir. Çin şirketleri, 2010-2016 yılları arasında Arnavutluk, Sırbistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kongo, Sudan, Peru, Kanada gibi farklı kıtalardan ülkelerin doğal kaynaklarına yönelik milyarlarca dolarlık DYY gerçekleştirmeyi sürdürmüştür (UNCTAD, 2014; UNCTAD, 2017).

Çin'in DYY akımlarında hangi motivasyonların belirleyici olduğunu tespit etmeyi amaçlayan ampirik çalışmaların büyük çoğunlukla (Cheung vd., 2012; Kang ve Jiang, 2012; Liu vd., 2005; Tolentino, 2010; Wei ve Alon, 2010; Deng, 2004; Hong ve Sun, 2006; Morck vd., 2008; Liu vd., 2017; Chang, 2014; Wang vd., 2015 vb.) ev sahibi ülke seçiminde doğal kaynak arayışının geçerli bir motivasyon olduğu sonucuna ulaştıkları literatür incelenmesinden anlaşılmaktadır. Bu kapsamda tespit edilen sınırlı sayıdaki çalışmada (Cheung ve Qian, 2009; Zhang ve Daly, 2011; Kolstad ve Wiig, 2012; Blomkvist ve Drogendijk, 2013) ise doğal kaynak arayışının, Çin DYY'si için geçerli olmadığı bulgusunun elde edildiği görülmektedir. Dolayısıyla literatürde, çoğunluğu ifade eden ampirik bulguları destekler sonuçlara ulaşılacağı varsayımı ile aşağıdaki hipotezler test edilmiştir. Bu kapsamda çalışmada, ülkelerin doğal kaynak bakımından zenginlik düzeylerini temsilen ev sahibi ülkelerin yakıt ihracatı ve ev sahibi ülkelerin cevher ve metal ihracatı değerleri kullanılmıştır.

Hipotez 2a: Bir ülkenin yakıt ihracatı, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez 2b: Bir ülkenin cevher ve metal ihracatı, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını pozitif yönde etkilemektedir.

4.2.1.3. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Verimlilik Arayışı

Verimlilik arayan DYY'nin ürün ya da hizmeti esas olarak çokuluslu şirketin iştiraklerine veya ana firmaya satıldığından, ev sahibi ülkelerin bu yatırımları çekebilmek için düşük maliyetli üretim veya özel uzmanlık gibi avantajları ile birlikte düşük maliyetli ticaret gibi avantajlar sunması da gerekmektedir (UNCTAD, 2010: 70). Verimlilik arayan DYY çekmek için altyapı tesisleri ve malların zamanında ve uygun maliyetli üretimine olanak tanıyacak beceride işgücü mevcudiyetinin liberal ticaret politikaları ve sanayileşmiş ülkelerin pazarlarına kolay erişim imkânı ile desteklenmesi şeklinde birçok faktörün birleşimine ihtiyaç duyulmaktadır (UNCTAD, 1998: 188).

Çokuluslu şirketlerin DYY faaliyetlerinde verimlilik arayışı önemli bir sebep olarak gözükmektedir. Bununla birlikte sanayileşmiş ülke çokuluslu şirketlerinin üstlendiği DYY'lerin aksine etkinliği çoğunlukla düşük maliyetli işgücü olarak değerlendiren Çin firmalarının DYY faaliyetlerinde verimlilik arayışının temel bir motivasyon olarak öne çıkması olası değildir. Çünkü Çin'de özellikle kıyıda uzak bölgelerde düşük maliyetli işgücünün yanı sıra toprak ve diğer faktör girdilerinin bol miktarda tedarik edilebilmesi Çin şirketlerine maliyet düşürmek amacıyla yurt dışında verimlilik arayışına yönelmek için çok az teşvik sunmaktadır (UNCTAD, 2006; 159-160; Buckley vd., 2008; 741). Bu çalışmada, bu durumun geçerliliğini sürdürdüğü ve dolayısıyla ev sahibi ülkelerin verimlilik düzeyleri ile çektikleri Çin kaynaklı DYY miktarı arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu ileri sürülmektedir. Bu kapsamda çalışmada, ülkelerin verimlilik düzeyini temsilen ev sahibi ülkelerin çalışan başına çıktığı değerleri kullanılmıştır.

Hipotez 3: Bir ülkenin işgücü verimliliği, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını negatif yönde etkilemektedir.

4.2.1.4. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Stratejik Varlık Arayışı

Amit ve Schoemark (1993), bir firmanın stratejik varlıklarını, firmaya rekabet avantajı sağlayan ticareti ve taklit edilmesi zor, kıt, kullanılabilir (appropriable) ve özelleşmiş kaynaklar ve yetenekler kümesi şeklinde tanımlanmaktadır (Amit ve Schoemaker, 1993: 36). Stratejik varlıklar, Ar-Ge kapasitesi, marka adı, tescilli teknolojiler, mülkiyet hakları, örtük bilgi, itibar, alıcı-tedarikçi ilişkilerini kapsamaktadır. Stratejik varlık arayışı, ihtiyaç duydukları kaynaklar için yenilikçi firmalar edinerek boşluklarını azaltmaya çalışan "geç gelenler"¹⁰ veya az teknolojik kabiliyete sahip firmalar tarafından gerçekleştirilir. Stratejik varlık arayışı, tarihsel olarak zayıf bir ulusal inovasyon sisteminin varlığı sebebiyle tescilli teknoloji ve yenilikçi kabiliyetten yoksun olan Çin şirketleri için

¹⁰ Gelişmiş üçlü topluluktaki ekonomilere (Kuzey Amerika'daki ekonomiler-Batı Avrupa'daki ekonomiler-Japon ekonomisi) kıyasla modern ekonomik kalkınmaya geç başlayan ekonomilere ait çokuluslu şirketleri ifade etmektedir (Tian, 2017: 823).

de ülkelerinde teknolojik yeteneklerini geliştirmelerinin ve diğer maddi olmayan varlıklara erişmelerinin zorluğu dolayısıyla alternatif bir yol olmuştur. Dolayısıyla Çin şirketleri, üstün yatırım ortamına, yüksek teknolojilere ve gelişmiş yönetim yöntemlerine sahip endüstriyel ülkelere daha fazla yatırım yapmaya yönelmiştir (Deng, 2007: 72-78).

Tescilli teknolojiler, marka isimleri ve dağıtım kanalları gibi çeşitli maddi olmayan stratejik varlıklara daha iyi erişme hedefi, Çin şirketlerinin uluslararası ölçeğe geçmelerinde son derece etkili olmuştur (Buckley vd., 2007: 503). Dünya çapında tanınan bir marka oluşturmak, Çin şirketlerinin önemli gördükleri ve aktif olarak peşinde oldukları stratejik bir varlıktır. Guangdong Midea Group of Shunde ve Haier gibi şirketler, bu hedeflerini gerçekleştirmek için özellikle ABD'ye yönelik büyük yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu yatırımlar, Çin şirketlerinin uluslararası markalar haline gelmelerinin yanı sıra zamanla yeni bilgi ve beceriler kazanarak güçlenmelerini de sağlamıştır (Deng, 2003: 119).

Çin hükümetinin, inovasyon odaklı kalkınma planının bir parçası olarak 1999'da başlattığı "küreselleşmeye git" stratejisi kapsamında temelde güçlü Çin işletmelerinin rekabet güçlerini artırmaları için yurt dışında daha fazla yatırım yapmaya teşvik eden destekleri bu şirketlerin uluslararası hale gelebilmelerinde belirleyici rol oynamıştır (Deng, 2004: 13). Nitekim Çin'in bu stratejisini takiben bazı güçlü Çin işletmelerinin hızlı bir modernizasyondan geçerek ve birçoğunun büyük ölçüde saldırgan uluslararası genişleme yoluyla kısa sürede dünya çapında rekabet edebilecek hale geldikleri görülmüştür.

Küresel pazarları yakalamaya, mülkiyet avantajlarını biriktirmeye ve uluslararası rekabet gücünü artırmaya istekli Çin şirketleri için sınır ötesi stratejik varlık arayışında Birleşme ve Satın Alma özellikle çekici bir seçim olmuştur (UNCTAD, 2011: 50). Çin devleti, şirketlerinin DYY faaliyetlerinin istikrarlılığını sağlamak için çok sayıda kural getirerek kurumsal bir çerçeve oluşturmaya çalışmıştır. Böylece güçlü Çin şirketleri, teknoloji ve yönetim yetenekleri gibi maddi olmayan varlıkların küresel devlerden satın alınmasına daha fazla odaklanarak daha uzun vadeli bir Birleşme ve Satın Alma stratejisi uygulayabilmiştir (Deng, 2009: 76-77). Tüm bunların bir sonucu olarak yeni uluslararası oyuncular olan Çin şirketleri, ev sahibi ülkelerdeki stratejik varlıkları elde etme ve kontrol etmede tüm yükselen ekonomiler içerisinde rakipsiz bir konuma gelmiştir.

Çin'in DYY faaliyetlerinde stratejik varlık arama motivasyonunun geçerliliğini destekleyen ampirik çalışmalar mevcuttur. Yapılan çalışmalar, Çin firmalarının uluslararası rekabette dezavantajlı oldukları tescilli teknoloji, yönetim bilgisi, Ar-Ge kapasitesi, insan sermayesi, marka isimleri ve dağıtım ağları gibi stratejik varlıkları edinme motivasyonunun DYY yapmaya iten en büyük itici güçlerden biri olduğunu ileri sürmektedir (Deng, 2007; Buckley vd., 2008; Sutherland, 2009; Lu vd., 2011; Wang vd., 2012; Wu vd., 2012; Ramasamy vd., 2012; Cui vd., 2014; Gugler ve

Vanoli, 2015; Wang ve Shao, 2016). Literatürdeki hâkim görüşe paralel olarak, bu çalışmada, Çin kaynaklı DYY faaliyetlerinin arkasındaki temel motivasyonlardan bir tanesinin stratejik varlık arayışı olduğu savunulmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, ülkelerin stratejik varlık düzeyini temsilen ev sahibi ülkelere ait “inovasyon” endeks değerleri kullanılmıştır.

Hipotez 4: Bir ülkenin inovasyon düzeyi, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını pozitif yönde etkilemektedir.

4.2.1.5. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımların Yer Seçiminde Ev Sahibi Ülke Kurumlarının Rolü

Literatürde, bir ev sahibi ülkenin kurumsal kalitesinin, DYY çekmesi üzerindeki etkisini çeşitli kurumsal kalite ölçütleri kullanarak analiz eden birçok çalışma mevcuttur. Bunlardan Wei (2000), Quéré vd. (2007), Globerman ve Shapiro (2009) gibi çalışmalar, özellikle yüksek yolsuzluğa ve güvenilmez bir hukuk sistemine sahip, kurumsal yapısı zayıf olan ülkelerin daha az DYY alma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Wheeler ve Mody (1992) gibi DYY ile kurumsal kalite arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Çin'in ciddi bir kaynak ülke durumuna geçmesini takiben ev sahibi ülkelerdeki kurumsal kalite ile çektikleri Çin DYY'si arasındaki ilişkinin ne olduğu cevap aranan önemli sorulardan biri haline gelmeye başlamıştır.

Çin'in 1984-2001 arasındaki DYY verisinden yararlandıkları çalışmalarında Buckley vd. (2007), Çin firmalarının risk algılarının veya risk karşısındaki davranış şekillerinin sanayileşmiş ülke firmalarıyla aynı olmadığı ve siyasi riskin Çin DYY'sini caydırmak yerine çektiği şeklinde bir sonuca ulaşmıştır. Yazarlar, bunun Çin firmalarının özellikle de KİT'lerin düşük sermaye maliyetinden kaynaklı olduğu yorumunda bulunmuştur. Kang ve Jiang (2012), bazı kurumsal değişkenlerin negatif bazılarının ise pozitif olmak üzere Çin DYY'sinin yer seçimi üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Buna karşılık Cheung ve Qian (2009) ve Kolstad ve Wiig (2012) ise ev sahibi ülke kurumlarının Çin DYY'lerini çekmede herhangi bir etkisi olmadığı bulgusunu elde etmiştir. Diğer taraftan, Kolstad ve Wiig (2012), kurumlar ve doğal kaynak açıklayıcı değişkenlerinin DYY üzerindeki etkisinin bağlantılı olduğu, diğer bir ifade ile kurumların Çin DYY'leri üzerindeki etkisinin ev sahibi ülke doğal kaynaklarının düzeyine bağlı olduğu biçiminde iki faktörün etkileşimlerine işaret eden bir sonuç elde etmiştir.

Kurumsal faktörlerin ve doğal kaynak etkileşiminin Çin DYY'ini çekmedeki etkisini yakıt ve yakıt dışı doğal kaynaklar ayırımına giderek analiz eden Kamal vd. (2019) ise Çin kaynaklı DYY'nin bol miktarda yakıt dışı doğal kaynakları olan ev sahibi ülkelerde konumlanmasında kurumların kalitesinin önemli olduğunu bulmuştur. Ancak çalışmada, yakıt kaynağı zengini ülkelerde kurum kalitesinin Çin DYY'lerini çekme etkisinin önemsiz olduğu tespit edilmiştir.

Çin kaynaklı DYY'yi çekmede ev sahibi ülkelerin kurumsal değişkenlerinin oynadığı role ilişkin bazılarına yukarıda değinilen sınırlı sayıdaki çalışmada (Buckley vd., 2007; Cheung ve Qian, 2009; Kolstad ve Wiig, 2012; Kang ve Jiang, 2012; Kamal vd., 2019; Li vd., 2020), birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bilindiği üzere günümüzde pek çok Çin çokuluslu şirketi, ağırlıklı olarak devlet mülkiyetinde olmayı sürdürmekte ve DYY faaliyetlerinde hükümetin güçlü ekonomik ve politik desteğini almaya devam etmektedir. Bu durum, Buckley vd. (2007), Morck vd. (2008), Yeung ve Liu (2008) gibi çalışmalarda da iddia edildiği üzere Çin çokuluslu şirketlerinin DYY faaliyetlerinde politik ve stratejik gerekçeleri daha fazla önemsemeleri aşırı risk almaya istekli olmalarına yol açabilmektedir. Dolayısıyla hem Çin'in DYY faaliyetlerinde hala KİT'lerinin en etkili aktörler olması hem de literatürde kurumsal değişkenlerin Çin DYY'lerini çekmedeki rolüne ilişkin soruya net bir açıklama getirilememiş olması dikkate alınarak aşağıdaki hipotezler sınanmıştır. Bu kapsamda çalışmada ülkelerin kurumsal düzeylerini temsilen ev sahibi ülkelere ait “yetkinin kötüye kullanımı”, “kamu sektörü performansı” ve “etik ve yolsuzluk” endeks değerleri kullanılmıştır.

Hipotez 5a: Bir ülkede yetkinin kötüye kullanımı, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez 5b: Bir ülkenin kamu sektörü performansı, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez 5c: Bir ülkedeki etik ve yolsuzluk düzeyi, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını etkilemektedir.

4.2.1.6. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımların Yer Seçiminde Ev Sahibi Ülke Altyapısının Rolü

Altyapı kalitesi, gelişme hızı, çıktı seviyeleri, büyüme oranları gibi birçok alana etkileri bakımından ülkeler için kritik öneme sahip bir faktördür. Bir ülkenin ulaşım, enerji, iletişim vb. altyapısının kalitesi, şirketlerin üretim ve işlem maliyetlerini belirleyerek verimlilik düzeyini etkileyebilme özelliği nedeniyle DYY'nin yer seçiminde belirleyici rol oynayabilmektedir. Literatürde, altyapının DYY girişleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde bulgular elde eden Vogiatzoglou (2007), Mateev (2009) gibi çalışmalar bulunmakla birlikte çokuluslu şirketlerin DYY götördükleri ev sahibi ülkelerin altyapı durumunu dikkate aldıklarını ortaya koyan akademik çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Örneğin Baker (1999), gelişmiş ekonomilerin, kısmen altyapıdaki avantajlar nedeniyle, daha az gelişmiş ekonomilere kıyasla daha büyük miktarlarda DYY çekmeyi sürekli olarak başardığını ileri sürmüştür. Benzer şekilde Kumar (2006), altyapı mevcudiyetinin bir ülkenin göreceli çekiciliğine katkıda bulunarak çektiği DYY miktarını artırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Wheeler ve Mody (1992), Kumar (1994), Loree ve Guisinger (1995), Zhou vd. (2002), Asiedu (2002), Vijayakumar vd. (2010), Shah (2014) ve Okafor

(2015), ev sahibi ülkenin çektiği DYY miktarı ile altyapı kalitesi arasında pozitif bir ilişki bulunduğu sonucuna varan diğer bazı çalışmalardır.

Ev sahibi ülkelerin çektikleri DYY miktarı ile sahip oldukları altyapının kalitesi arasında negatif ilişkinin geçerli olduğu DYY faaliyetleri de söz konusu olabilmektedir. Bunun bir nedeni bu özellikteki DYY faaliyetlerinde, çokuluslu şirketler açısından ev sahibi ülke altyapısı dışındaki bazı faktörlerin daha fazla belirleyici olabilmesidir. Diğer bir neden ise faaliyet alanı altyapı sektörleri olan çokuluslu şirketlerin özellikle altyapı açığı bulunan düşük altyapı kalitesine sahip ülkelerde projeler üstlenmeleridir. UNCTAD (2008), altyapı sektöründeki çokuluslu şirketleri strateji ve coğrafi yönelimleri bakımından üç tür olarak sınıflandırmaktadır. En büyük grubu oluşturan birinci türdekiler esas itibarıyla bölgesel düzeyde uluslararasılaşan çokuluslu şirketlerdir. Bunlar çoğunlukla, aşına oldukları coğrafi olarak yakın ve ölçek olarak genişlemelerine olanak tanıyan pazarlara nispeten daha düşük riskle genişleyen küçük veya orta ölçekli şirketlerdir. İkinci grubu başta Avrupa olmak üzere elektrik, telekomünikasyon ve su sektörlerindeki büyük gelişmiş ülke çokuluslu şirketleri oluşturmaktadır. Ev sahibi ekonomilere uygun giriş koşulları sağlamak, en iyi yerel ortak seçimine sahip olmak ve “geç gelenler” için giriş engelleri oluşturmak gibi ilk hareket edenlerin avantajlarından yararlanmak amacıyla 1990'larda altyapı endüstrilerinin liberalleşmesini takiben uluslararası alanda ilk genişleyenler bu şirketler olmuştur. Üçüncü grupta ise Çin, Hindistan, Malezya gibi gelişmekte olan Asya çokuluslu altyapı şirketleri yer almaktadır. Yukarıda bahsedilen ilk grubunun aksine, ölçekleri ve kapsamaları, küresel hedeflerin peşinden gitmelerine olanak sağlayan bu çokuluslu şirketler, yakın vadeli planları dikkate alındığında her üç grubun en yayılımcıları olarak öne çıkmaktadır (UNCTAD, 2008: 118).

Altyapı sektörleri genel itibarıyla, artan ölçeğe göre getiri ve yüksek sabit maliyetler nedeniyle rekabeti engelleme eğilimindedir. Ayrıca bu sektörler, çoğunlukla ticarete konu olmayan hizmetler ürettiklerinden ithalat rekabeti tehditi ile de karşı karşıya değillerdir. Altyapı sektörlerinin bu özellikleri dolayısıyla bu alanlarda faaliyet yürüten şirketler için yurtiçi rekabet ya zayıftır ya da hiç geçerli değildir. Piyasa başarısızlıklarına yol açabilen böylesi bir ortamın varlığı dış yatırımcılar açısından hükümetlerin ilk yatırım sırasında verdikleri sözleri yerine getirememesi riskini beraberinde taşıyabilmektedir. Altyapı sektörlerindeki yabancı yatırımcıların ev sahibi hükümetten hoşnut olmadıkları durumlarda ise ellerinde çok fazla pazarlık kozu bulunmamaktadır. Altyapının ticarete açık olmayışı ev sahibi hükümet ile sorun yaşayan yabancı yatırımcıları yerel üretimi dış pazarlara yönlendirme seçeneğinden de mahrum bırakmaktadır. Dolayısıyla eğer altyapı sektörlerindeki DYY gelişmekte olan ülkede ise ev sahibi hükümete karşı iki kat savunmasız durumdadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde yürütme organının takdirini ve sözünden caymasını dizginleyecek kurumlar (yasama, mahkemeler veya medya gibi) daha zayıf olma eğilimindedir (Ramamurti ve Doh, 2004: 155-157).

Ev sahibi ülkeden kaynaklı tüm risklere rağmen özellikle 1990'ların başından itibaren altyapı sektörlerine yönelik DYY faaliyetlerinde ciddi artışlar yaşanmıştır. Bu noktada, Çin çokuluslu şirketleri, altyapı sektörlerine yönelik projelere süreç içerisinde en fazla ilgi gösterenler arasında yer almıştır. Çok sayıda uluslararası projeyi üstlenmelerinin bir sonucu olarak, Çin'in altyapı işletmelerinin teknik ve uluslararası iş yetenekleri de sürekli olarak gelişmiştir (Chauvet vd., 2019: 46-47). Çin çokuluslu şirketleri, altyapıya yönelik DYY kapsamında altyapı açığı yüksek birçok gelişmekte olan ülkede giderek daha fazla proje üstlenir hale gelmiştir.

Asya Bölgesi, Çin altyapı çokuluslu şirketlerinin altyapıya yönelik projelere yoğun ilgi gösterdikleri bölgelerden bir tanesi olarak öne çıkmaktadır. Çin çokuluslu şirketlerinin sadece 2013-2017 yılları için Güneydoğu Asya ülkelerine yönelik altyapı projelerine taahhütleri en az 50 milyar dolar veya yıllık ortalama 10 milyar dolar düzeyinde olmuştur. Malezya'daki İkinci Penang Köprüsü, Kamboçya'da limanlar ve demiryolları, Endonezya'da sanayi siteleri, köprüler ve demiryolu, Filipinler'de enerji santralleri ve Tayland'da iki yüksek hızlı demiryolu bağlantısının inşası, Çin şirketlerinin yatırım yaptığı ve inşasını üstlendiği büyük altyapı projelerinden bazılarıdır (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), 2014: 65).

Latin Amerika, Çin'in altyapı çokuluslu şirketlerinin yerel ve erken uluslararası operasyonlarda kazandıkları yetenekleri doğrultusunda varlığını güçlendirdiği bölgelerden bir diğeridir. Çin çokuluslu şirketleri, 1998-2015 yılları arasında 30'dan fazla Latin Amerika ülkesinde altyapı projelerinden yaklaşık 68 milyar dolar düzeyinde ciro gerçekleştirmiştir (Chauvet vd., 2019: 46-47). Benzer şekilde Afrika ülkeleri de Çin altyapı çokuluslu şirketlerine ait DYY faaliyetlerinin yoğunlaştığı ülkeler arasında yer almaktadır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki yollar ve köprüler, Angola'daki demiryolları ve Zambiya'daki elektrik santralleri Çin şirketlerinin bugüne kadar üstlendiği altyapı projelerinden yalnızca bir kaçıdır (Schier ve Rugamba, 2011: 15). Bununla birlikte Çin devletinin, birçok bölgeden onlarca ülkenin altyapı sektörlerine yönelik gerçekleştirdiği DYY'nin 2013 yılında açıkladığı Kuşak ve Yol Girişimi ile kapsamlı bir politika çerçevesinde ve daha saldırgan bir biçimde sürdürdüğü görülmektedir.

Çin altyapı çokuluslu şirketlerinin yer seçimleri incelendiğinde, genel itibarıyla altyapı kalitesi düşük, kaynak zengini ülkelerde yoğunlaşma eğiliminde oldukları dikkat çekmektedir. Doğal kaynakları elde etme arzusunda Çin çokuluslu şirketlerinin, önemli altyapı projeleri oluşturmak da dâhil olmak üzere kaynak açısından zengin Güneydoğu Asya ülkelerine yönelik gerçekleştirdikleri yatırımlar buna örnek olarak verilebilir (ASEAN, 2014: 65). Diğer yandan, doğal kaynak alanında faaliyet yürüten Çin çokuluslu şirketleri de Çin'in güçlü mali desteğiyle birlikte ev sahibi ülkelerde doğal kaynakların üretimi üzerindeki kontrolü güvence altına almak için alanları olmayan altyapı sektörleri ile ilgili DYY gerçekleştirmeye istekli davranabilmektedir. Örneğin 2006'da Nijerya'da yapılan bir lisans ihalesinde enerji alanındaki China Natural Petroleum Corporation şirketi, bu ülkedeki bir rafineriyi yenilemek, hidroelektrik santrali ile bir demiryolu hattı inşa etmek için

yaklaşık 4 milyar dolarlık yatırım yapmayı kabul etme karşılığında dört petrol arama ve çıkarma lisansını elde etmiştir (UNCTAD, 2007: 116-124). Benzer örnekler, Japonya ve Batı çokuluslu şirketlerinin on yıllar önce Çin'in doğal kaynaklarını kullanmak için sundukları paket anlaşmaların Çin şirketlerince taklit edildiğini göstermektedir (Gonzalez-Vicente, 2012: 38).

Gonzalez-Vicente (2012), ASEAN (2014) gibi az sayıda çalışmada, Çin'in altyapı sektörlerine yönelik DYY'sinde ev sahibi ülke doğal kaynaklarının önemli rol oynadığına değinilmiş olmakla birlikte ampirik olarak test eden herhangi bir çalışmaya literatür incelemesinde rastlanmamıştır. Hem altyapı hem de doğal kaynak sektörlerinde faaliyet yürüten Çin çokuluslu şirketlerinin birçok ev sahibi ülkenin altyapı projelerine gösterdikleri ilgiye ilişkin gözleme dayalı tespitleri ampirik analiz ile desteklemek amacıyla aşağıdaki hipotezler sınanmıştır. Bu kapsamda çalışmada, ülkelerin altyapı düzeyini temsilen ev sahibi ülkelere ait "genel altyapı kalitesi" endeks değeri kullanılmıştır.

Hipotez 6a: Bir ülkedeki altyapı kalitesi, ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stok miktarını negatif yönde etkilemektedir.

Hipotez 6b: Çin kaynaklı DYY, altyapı kalitesi düşük yakıt zengini ev sahibi ülkeler tarafından çekilmektedir.

Hipotez 6c: Çin kaynaklı DYY, altyapı kalitesi düşük cevher ve metal zengini ev sahibi ülkeler tarafından çekilmektedir.

4.2.2. Çekim Modeli

Çalışmanın temelinde kullanılan çekim modeli, dış ticaret, turizm, DYY vb. akımları ampirik olarak açıklayabilmedeki başarısı sebebiyle son altmış yılda yoğun biçimde tercih edilen bir modeldir. Model, Newton'un yerçekimi yasası esas alınarak oluşturulmuştur. Ravenstein (1889), Birleşik Krallık'taki 19. yy göç kalıplarının analiz edilmesinde çekim modelinin kullanılmasına öncülük eden isim olmuştur (Anderson, 2011: 135).

İki cismin birbirlerine uyguladıkları çekim kuvvetinin, cisimlerin kütleleri ile doğru orantılı, cisimler arasındaki mesafenin karesi ile ters orantılı olduğunu ifade eden Newton'un yerçekimi yasası aşağıdaki şekilde formüle edilir;

$$F_g = G * \frac{M_1 * M_2}{d^2} \quad (1)$$

Burada:

M_1 ; 1. cismin kütlelerini,

M_2 ; 2. cismin kütlesini,
 d ; İki kütle arasındaki mesafeyi,
 G ; Evrensel çekim sabitini ve
 F_g ; 1. ve 2. cisim arasındaki çekim kuvvetini ifade etmektedir.

Newton'un yerçekimi yasası esas alınarak oluşturulan çekim modeli ticaret akımlarını analiz etmede ilk olarak Tinbergen (1962) tarafından kullanılmıştır. Modelde ülkelerin ekonomik büyüklükleri için GSYİH değerlerini, aralarındaki mesafe için ekonomik merkezleri arasındaki uzaklığı dikkate alan Tinbergen (1962), ikili dış ticaret akımlarının ülkelerin GSYİH büyüklüklerinden olumlu, aralarındaki mesafeden ise olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Çekim modelinin Tinbergen (1962), Pöyhönen (1963, 1964), Pulliainen (1963) ve Abrams (1980)'ın da çalışmalarında kullandıkları yaygın denklemi aşağıdaki şekildedir (Bergstrand, 1985: 474):

$$X_{ij} = \beta_0 (Y_i)^{\beta_1} (Y_j)^{\beta_2} (D_{ij})^{\beta_3} (F_{ij})^{\beta_4} u_{ij} \quad (2)$$

X_{ij} ; i ve j ülkeleri arasındaki dış ticaret akımının değerini,

β_0 ; sabiti,

Y_i ; i ülkesinin GSYİH'sini,

Y_j ; j ülkesinin GSYİH'sini,

D_{ij} ; Ülkelerin ekonomik merkezleri arasındaki uzaklığı,

H_{ij} ; i ve j ülkesi arasındaki dış ticareti kolaylaştıran ya da zorlaştıran başka herhangi bir faktörü ve u_{ij} ; normal dağılımlı hata terimini ifade etmektedir.

Baldwin ve Taglioni (2006)'ye göre, Leamer ve Stern (1970), kitaplarında modele teorik bazı katkılarda bulunmuş olsalar da çekim modeli için güçlü bir teorik çerçeve belirleme Anderson (1979) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte yazarlar, Bergstrand (1985), Helpman ve Krugman (1985) ve Anderson ve Van Wincoop (2001, 2003) gibi çalışmaları modelin teorik altyapısının inşasına önemli katkı sunan diğer çalışmalar olarak ifade etmektedir. Örneğin, Bergstrand (1985), faktör donatımı ve ikili dış ticaret arasında teorik bir bağlantı geliştirdiği çalışmalarıyla modelin teorik gelişimine yardımcı olmuştur. Yazarlara göre, Harrigan (1996), Head ve Mayer (2000) ve Combes vd. (2005)'e ait çalışmalar ise ülkeler arasındaki sınır boyutunun ya da ticarete konu malların ikame esnekliklerinin ikili dış ticaretlerine etkisi vb. dar kapsamlı ampirik konularda katkı sunmuş olmakla birlikte modeli ciddi biçimde ele alan çalışmalar arasındadır (Baldwin ve Taglioni, 2006: 1-2).

Uluslararası dış ticaret akımlarını ampirik olarak açıklayabilme gücü son derece yüksek olan çekim modeli, 1990'ların sonlarından itibaren ülkeler arasındaki karşılıklı DYY akımlarının analizinde de başvurulan bir model haline gelmiştir. Çekim modeli kullanılan çalışmalarda, ülkelerin

GSYİH büyüklükleri ve ülkeler arasındaki uzaklık değişkenlerinin yanı sıra, genişletilmiş çekim modeli kapsamında DYY ile ilişkisi bağlamında nüfus miktarları, işgücü maliyetleri, işsizlik oranları, uluslararası kuruluşlara üyelik durumları, dışa açıklık düzeyleri, risk durumları, vergiler ve kurumsal faktörler (politik istikrarsızlık, hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirlik, devletin etkinliği, yolsuzluk vb.) gibi bazı değişkenler incelenmektedir. Brenton vd. (1999), Bevan ve Estrin (2000, 2004) ve Stein ve Daude (2001), Frenkel vd. (2004), Bevan vd. (2004), Quere vd. (2007) DYY akımlarının çekim modeli ile analiz edildiği öncü nitelikteki çalışmalar olarak ifade edilebilir.

Brenton vd. (1999), AB ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki kapsamlı ekonomik entegrasyonun bu ülkelere gelen DYY üzerindeki etkisini çekim modeli ile incelemiştir. Bu kapsamda çalışmada, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde beklenen uzun dönem yatırımlarının tahmini, dış ticaret ve DYY arasında tamamlayıcılık ya da ikame ilişkisinin var olup olmadığı ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yatırımcılar açısından cazibeli hale gelmelerinin diğer AB ülkelerine giden DYY miktarını etkileyip etkilemediği konularına odaklanılmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik uzun dönem DYY akımlarının gelecek dönemde artış göstermesinin beklenmediği, DYY akımlarının dış ticaretin ikamesi haline gelerek kaynak ülke ekonomisi üzerinde etki meydana getirdiğine dair ampirik kanıt ulaşılamadığı, bununla birlikte iki akım arasında tamamlayıcı bir ilişkinin bulgularca desteklendiği ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin daha fazla yatırım çekmesinin diğer AB ülkelerine olumsuz etkide bulunmasının beklenmediği çalışmada varılan sonuçlardır.

Bevan ve Estrin (2000), DYY akımlarının belirleyicilerini ve ülke riskini değerlendirmek için 1994-1998 dönemine ait geniş bir panel veri seti oluşturmuştur. Çekim modeli kullanılan çalışmada, 1998 yılında dünya genelindeki yatırımların yaklaşık %90'ına kaynaklık eden Ülkelerden (14 AB ülkesi, Güney Kore, Japonya, İsviçre ve ABD) geçiş ekonomilerine (Bulgaristan, Çekya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Estonya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Ukrayna) giden ikili DYY akımları analiz edilmiştir. Yazarlar, DYY girişlerinin risk, birim işçilik maliyetleri, ev sahibi ülke pazar büyüklüğü ve çekim faktörlerinden önemli ölçüde etkilendiğini belirlemiştir. Geçiş ekonomilerinin AB üyelik süreçlerine ilişkin duyuruların DYY girişleri üzerindeki etkisinin belirgin olduğu değerlendirilen çalışmada, ülkelerin risk algısındaki belirleyicilerin ise özel sektör kalkınması, endüstriyel kalkınma, devlet dengesi, brüt rezervler ve yolsuzluk olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Stein ve Daude (2001), Politik istikrarsızlık, hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirlik, devletin etkinliği yolsuzluk gibi kurumsal değişkenlerin yanı sıra DYY'ye uygulanan vergi düzeyi, altyapı kalitesi, beşeri sermaye, GSYİH, kişi başı GSYİH, kaynak ve ev sahibi ülkeler arası uzaklık değişkenlerinin DYY ile olan ilişkisini çekim modeli ile analiz etmiştir. Ortak sınır, ortak dil ve ortak kolonyal bağ kukla değişkenlerine de yer verilen modelde 18 OECD ülkesinden 58 ev sahibi ülkeye yapılan 1996 yılına ait ikili DYY stok verisi ile çalışılmıştır. Bulguların, kurumsal değişkenlerin DYY üzerindeki etkisini son derece güçlü biçimde desteklediği gösterilen çalışmada,

entegrasyonun kurumsal değişkenlere nazaran daha zayıf bir belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, DYY'nin GSYİH, kişi başi GSYİH, ortak sınır, ortak dil, kolonyal bağ değişkenlerinden olumlu, aradaki uzaklıktan olumsuz yönde etkilendiği de analizden sağlanan diğer bulgulardır.

Frenkel vd. (2004), çekim modeli ile gelişmiş ekonomiler ABD, Japonya, İngiltere, Almanya ve Fransa'dan gelişmekte olan 22 ülkeye yapılan ikili DYY'lerin belirleyicilerini 1992-2000 yıllarına ait yıllık akım veriden yararlanarak analiz etmiştir. Sonuçlar hem ev sahibi hem de kaynak ülke özelliklerinin DYY akımları üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, kaynak ülkelerdeki konjonktürel faktörlerin gelişmekte olan ülkelere giden DYY akımlarının boyutunu belirlemede önemli role sahip olduğu vurgulanmıştır. Ev sahibi gelişmekte olan ülkeler açısından ise DYY çekmelerinde GSYİH büyüme oranı ve risk boyutunun etkili değişkenler olduğu, buna karşılık enflasyon ve uygulanan döviz kuru sisteminin herhangi bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca çekim modelinin temel açıklayıcı değişkenlerinden olan ülkeler arası uzaklığın DYY akımları üzerinde negatif etki oluşturduğu bulgusu elde edilmiştir.

Bevan vd. (2004), 14 AB ülkesi, Güney Kore, Japonya, İsviçre ve ABD'yi kaynak ülke Bulgaristan, Çekya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Estonya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Ukrayna, Rusya'yı ev sahibi olarak seçtikleri çalışmalarında 1994-1998 yıllarına ait ikili DYY akım verisini kullanmıştır. Geçiş ekonomilerinin kurumsal gelişimleri ile bu ülkelere gelen DYY arasındaki ilişkinin analizi çekim modeli ile gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, işletmenin özel mülkiyeti, bankacılık sektörü reformu, döviz işlemleri ve ticaretin serbestleştirilmesi ve yasal gelişme gibi resmi kurumlardaki ilerlemelerin DYY akımlarını çektiğini ancak yurtiçi fiyat liberalizasyonu, banka dışı finansal sektörün geliştirilmesi ve rekabet politikalarının DYY akımlarını arttırıcı yönde bir etkide bulunmadığını göstermiştir. Yazarlar, geçiş ekonomilerindeki kurumsal gelişme ile çokuluslu firmaların çıkarları arasında tamamlayıcılık bulunmasına rağmen tam bir örtüşmeden bahsedilemeyeceğini belirtmiştir.

Quere vd. (2007), 123 ülke arasında 1985-2000 dönemine ait ikili DYY stok verisi kullandıkları çalışmalarında, kurumsal kalitenin DYY ile olan ilişkisini incelemiştir. Çalışmada, kurum kalitesinin ülkeye gelen DYY'yi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle, bürokrasi, yolsuzluk, bilgi, bankacılık sektörü ve hukuk kurumlarının gelen DYY'nin önemli belirleyicileri olduğu belirtilmiştir. Ev sahibi ülke kurumlarının kalitesini kaynak ülkelerin ulaştığı düzeye yakınlaştırma çabalarının gelişmekte olan ülkelere daha fazla DYY gelmesine yardımcı olabileceği değerlendirilmiştir. Her iki ülkenin GSYİH'sinin, her iki ülkenin kişi başına GSYİH'sinin ve ortak dilin ikili DYY üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ancak uzaklık etkisinin olumsuz olduğu çalışmada varılan diğer sonuçlardır.

DYY'lerin analizinde çekim modelinin kullanıldığı çalışmalar yukarıda detaylı biçimde ele alınanlar ile sınırlı değildir. MacDermott (2007), Bellak vd. (2008), Bellak ve Leibrecht (2009), Hyun ve Kim (2010), Busse vd. (2010), Subasat ve Bellos (2013), Wach ve Wojciechowski (2016) genişlemeye devam eden literatürde öne çıkan yakın dönem çalışmalarından bazılarıdır. Literatür incelenmesinden görülmektedir ki çalışmalarda, ekonomik ve ekonomik olmayan birçok faktörün ülkeler arasında gerçekleşen ikili DYY ile ilişkisi çekim modeli ile incelenmiştir. Ancak 2014 yılı öncesinde her ülke çiftine ait ikili DYY verisinin olmayışı çalışmalarda sadece sınırlı sayıda ülke açısından analizi zorunlu kılmıştır. UNCTAD'ın 2014 yılında tüm ülkeler arasındaki ikili DYY verisini içeren geniş kapsamlı istatistiği yayınlanmasından itibaren birçok ülke çifti için analiz mümkün hale gelmiştir.

4.2.3. Çalışmada Kurulan Modeller

Aşağıdaki modeller, çalışmanın hipotezlerinin sınanması amacıyla temel çekim modeline belirlenen değişkenlerin ilave edilmesi yoluyla genişletilmiş çekim modeli bağlamında genişletilmesi sonucunda kurulmuştur.

MODEL 1:

$$\text{LnFDI}_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnGDP}_i + \beta_2 \text{LnDIST}_{ij} + \beta_3 \text{LnGDP}_j + \beta_4 \text{LnOPENNESS}_j + \varepsilon_{ij}$$

MODEL 2:

$$\text{LnFDI}_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnGDP}_i + \beta_2 \text{LnDIST}_{ij} + \beta_3 \text{LnGDP}_j + \beta_4 \text{LnOPENNESS}_j + \beta_5 \text{LnFUELEXP}_j + \beta_6 \text{LnORESEXP}_j + \varepsilon_{ij}$$

MODEL 3:

$$\text{LnFDI}_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnGDP}_i + \beta_2 \text{LnDIST}_{ij} + \beta_3 \text{LnGDP}_j + \beta_4 \text{LnOPENNESS}_j + \beta_5 \text{LnFUELEXP}_j + \beta_6 \text{LnORESEXP}_j + \beta_7 \text{LnOUTPUT}_j + \varepsilon_{ij}$$

MODEL 4:

$$\text{LnFDI}_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnGDP}_i + \beta_2 \text{LnDIST}_{ij} + \beta_3 \text{LnGDP}_j + \beta_4 \text{LnOPENNESS}_j + \beta_5 \text{LnFUELEXP}_j + \beta_6 \text{LnORESEXP}_j + \beta_7 \text{LnOUTPUT}_j + \beta_8 \text{LnINNOV}_j + \varepsilon_{ij}$$

MODEL 5:

$$\text{LnFDI}_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnGDP}_i + \beta_2 \text{LnDIST}_{ij} + \beta_3 \text{LnGDP}_j + \beta_4 \text{LnOPENNESS}_j + \beta_5 \text{LnFUELEXP}_j + \beta_6 \text{LnORESEXP}_j + \beta_7 \text{LnOUTPUT}_j + \beta_8 \text{LnINNOV}_j + \beta_9 \text{LnUI}_j + \beta_{10} \text{LnPSP}_j + \beta_{11} \text{LnEC}_j + \varepsilon_{ij}$$

MODEL 6:

$$\begin{aligned} \text{LnFDI}_{ij} = & \beta_0 + \beta_1 \text{LnGDP}_i + \beta_2 \text{LnDIST}_{ij} + \beta_3 \text{LnGDP}_j + \beta_4 \text{LnOPENNESS}_j \\ & + \beta_5 \text{LnFUELEXP}_j + \beta_6 \text{LnORESEXP}_j + \beta_7 \text{LnOUTPUT}_j + \beta_8 \text{LnINNOV}_j + \beta_9 \text{LnUI}_j \\ & + \beta_{10} \text{LnPSP}_j + \beta_{11} \text{LnEC}_j + \beta_{12} \text{LnINFRA}_j + \varepsilon_{ij} \end{aligned}$$

Burada;

β_0 ; Sabit katsayısını,

β_1 ; Eğitim parametresini,

LnFDI_{ij} ; Çin'in ev sahibi ülkedeki DYY stokunun¹¹ logaritmasını,

LnGDP_i ; Çin GSYİH'sinin logaritmasını,

LnDIST_{ij} ; Çin ve ev sahibi ülke başkentleri arasındaki uzaklığın logaritmasını,

LnGDP_j ; Ev sahibi ülke GSYİH'sinin logaritmasını,

LnOPENNESS_j ; Ev sahibi ülkenin Çin ile ikili ticarete açıklığının logaritmasını,

LnFUELEXP_j ; Ev sahibi ülke yakıt ihracatının logaritmasını,

LnORESEXP_j ; Ev sahibi ülke cevher ve metal ihracatının logaritmasını,

LnOUTPUT_j ; Ev sahibi ülke emek başına çıktısının logaritmasını,

LnINNOV_j ; Ev sahibi ülke inovasyon endeks değerinin logaritmasını,

LnUI_j ; Ev sahibi ülke yetkinin kötüye kullanımı endeks değerinin logaritmasını,

LnPSP_j ; Ev sahibi ülke kamu sektörü performansı endeks değerinin logaritmasını,

LnEC_j ; Ev sahibi ülke etik ve yolsuzluk endeks değerinin logaritmasını,

LnINFRA_j ; Ev sahibi ülke genel altyapı kalitesi endeks değerinin logaritmasını

ε_{ij} ; Hata terimini ifade etmektedir.

¹¹ Cheng ve Ma (2010), aynı açıklayıcı değişken setini kullanan iki regresyon denkleminde, bağımlı değişken olarak DYY stok verisi kullanılan regresyona ait R² değerinin bağımlı değişken olarak DYY akım verisi kullanana göre daha büyük olduğunu göstermiştir. Bu bulgudan hareketle Cheng ve Ma (2010), DYY akımlarının DYY stoklarından daha değişken olduğu ölçüde, çekim modelinin DYY stokları için daha fazla geçerliliğe sahip olduğu ve dolayısıyla daha fazla açıklayıcı güce sahip olduğunu iddia etmiştir. Cheng ve Ma (2010)'nın ileri sürdüğü görüş ile birlikte aşağıda belirtilen birkaç neden daha dikkate alınarak Chang (2014), Cheung ve Qian (2009), Shan vd., (2018), Kang ve Jiang (2012), Liu vd., (2005), Kamal vd., (2020), Quéré vd. (2007), Shah (2014) gibi çalışmalara benzer şekilde bağımsız değişkenlerin akım olduğu tez kapsamındaki modellerde bağımlı değişken olarak Çin kaynaklı DYY akım verisi yerine Çin kaynaklı DYY stok verisi kullanılmıştır. Buna göre birinci neden, Çin kaynaklı DYY akım verisi ile çalışılması halinde örnekleme yer alan ülke sayısının önemli ölçüde azalmasıdır. Bu durum, bazı ülkelerin çektikleri Çin kaynaklı DYY akım miktarına ilişkin bazı yıllara ait gözlem değerlerinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. İkinci neden, veri kaynağında sunulan Çin kaynaklı net DYY akım verisine ait bir pozitif (negatif) değer ev sahibi ülkeden azalan (artan) çıkışlardan mı yoksa artan (azalan) girişlerden mi kaynaklandığının ayırt edilememesi dolayısıyla bulguların yorumlanmasının karmaşık hale gelmesidir (Shah, 2014: 5). Üçüncü neden ise çalışmadaki modellerin log-log formatta kurulmuş olmasına bağlı olarak bazı ülkelerin Çin kaynaklı DYY akım verisine ilişkin negatif gözlem (logaritması alınamaz) değerlerine sahip olmalarının bu ülkeleri örneklem dışında bırakmasıdır.

4.3. Yöntem ve Metodoloji

Çin kaynaklı DYY'nin iktisadi ve kurumsal belirleyicilerinin tespitine yönelik analiz için oluşturulan genişletilmiş çekim modelleri panel veri analizi ile tahmin edilmiştir. Genişletilmiş çekim modelleri ile gerçekleştirilen analizlerde STATA-14 programından yararlanılmıştır. Modellerde yer alan uzaklık değişkeni zamanla değişmeyen bir değişken olarak yer almaktadır. Sabit etkiler modeli zamanla değişmeyen değişkenleri modele dâhil etmediğinden dolayı hausman sınamasına gerek duyulmadan model tahmininde tesadüfi etkiler modelinden yararlanılmıştır. Modellerin tahmininde ise tesadüfi etkili Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) dirençli hata tahmincisi kullanılmıştır.

Panel verilerle çalışıldığında değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerini göz ardı ederek tahminler yapmak standart hataların sapmalı olmasına sebep olması dolayısıyla etkinliği engellemektedir (Tatoğlu, 2018a: 212)¹². Dolayısıyla değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarının tespiti ve bu sorunların varlığı halinde uygun yöntemlerle tahminlerin gerçekleştirilmesi analizlerin sağlamlılığı açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmada saptamalara geçilmeden önce kurulan modellerde değişen varyans varlığı, Levene, Brown ve Forsythe'nin testi, otokorelasyonun varlığı, Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez (LBI) testi, birimler arası korelasyonun varlığı ise Pesaran CD (2004) testi ile sınanmıştır.

Bu başlık altında ilk olarak panel veri analizi teorik olarak kısaca tanıtıldıktan sonra kurulan modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarının tespiti için kullanılan ilgil diagnostik testlerin tanıtımı gerçekleştirilmiştir.

4.3.1. Panel Veri Analizi

Ekonometrik analizlerde kullanılan verileri, yatay kesit veri, zaman serisi verisi ve panel veri şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Değişken değerlerinin gün, ay, mevsim, yıl gibi zaman birimlerine göre değişimini içeren veriler, zaman serisi verisi olarak ifade edilmektedir. 2005-2015 döneminde Çin'e gelen DYY'nin yıllık akım verisi zaman serisi verisine örnek olarak gösterilebilir. Yatay kesit veri ise zamanın belli bir noktasında birey, firma, sektör, ülke gibi farklı birimlerden

---

¹² Baltagi (2021), birim sayısını ifade eden N'nin ve zaman boyutunu ifade eden T'nin büyük olduğu panelleri makro-paneller olarak ifade ederken büyük N ve küçük T içeren panelleri ise mikro-paneller olarak tarif etmektedir. Baltagi (2021)'ya göre, makro-paneller için uzun bir zaman serisi söz konusu olduğunda, birim kökler, yapısal kırılmalar ve eşbütünlüşme gibi zaman serilerinde durağan olmama sorunları ile uğraşmak zorunlulukken mikro-paneller için durağan olmama sorunları ile ilgilenilmez. Bu tez çalışmasında, N'nin 75 ülke ve T'nin 12 yıl olduğu bir panel veri seti ile analiz gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla 12 yıl olarak alınan T'nin oldukça küçük olduğu göz önüne alınarak Baltagi (2021)'nin ilgili görüşü doğrultusunda durağanlığa ilişkin analizler gerçekleştirilmemesi uygun görülmüştür.

toplanan verileri ifade etmektedir. Çin'in 23 eyaletinin herbirine yönelik DYY akımlarının 2005 yılı verisi yatay kesit veriye örnek olarak verilebilir.

Panel veri terimi, haneler, ülkeler, firmalar vb. yatay kesit verilerine ilişkin gözlemlerin birkaç zaman periyodunda havuzlanmasını ifade etmektedir (Baltagi, 2021: 1). Çin'in 23 eyaletinin herbirine gelen yıllık DYY miktarına ilişkin 2005-2015 dönemi verileri panel veriye örnek olarak verilebilir. Tatoğlu (2018a), yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birleştirildiği panel verilere ilk olarak, Hildreth (1950), Kuh (1959), Grunfeld ve Griliches (1960), Zellner (1962), Balestra ve Nerlove (1966) ve Swamy (1970) tarafından yapılan çalışmalarda değinildiğini ancak gerçek anlamda uygulamalı çalışmaların daha çok 1990'lı yıllardan itibaren başladığını ifade etmektedir. Panel veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi ismi verilmektedir. Panel veride, her bir birim tüm zamanlar için gözlenmiş ise dengeli panel, bazı zamanlar kayıp ise dengesiz panel durumu söz konusudur (Tatoğlu, 2018a: 3).

Panel verilerin birçok avantajlı yönü bulunmaktadır. Panel veri kullanmanın avantajlı yönleri sıralanacak olursa (Hsiao, 2014: 4-9):

- 1) Panel veriler, genellikle araştırmacılara çok sayıda veri noktası vererek serbestlik derecelerini artırır ve açıklayıcı değişkenler arasındaki doğrusallığı azaltır. Dolayısıyla model parametrelerine ilişkin ekonometrik tahminlerin etkinliğini artırır.
- 2) Panel veriler, bireyler arası farklılıkları birey içi dinamiklerle harmanlayarak, bir araştırmacının kesit veya zaman serisi veri seti kullanarak ele alamayacağı bir dizi önemli ekonomik soruyu analiz etmesine olanak tanır.
- 3) Panel veri dinamik etkileri ortaya çıkarır. Kurumsal veya teknolojik katılıklar veya insan davranışındaki atalet nedeniyle, "ekonomik davranış doğası gereği dinamiktir". Mikrodinamik ve makrodinamik etkiler ise tipik olarak bir kesit veri seti kullanılarak tahmin edilemez. Tek bir zaman serisi veri seti de genellikle dinamik katsayıların iyi tahminlerini sağlayamaz.
- 4) Araştırmacının belirli etkileri bulmasının (veya bulamamasının) gerçek nedeninin, açıklayıcı değişkenlerle korelasyon gösteren ihmal edilmiş (yanlış ölçülen, gözlemlenmemiş) değişkenler olduğu sıklıkla iddia edilmektedir. Panel veri kullanımı, ampirik çalışmalarda sıklıkla ortaya çıkan bu önemli ekonometrik problemin büyüklüğünü çözmek veya azaltmak için bir araç sağlar. Çünkü panel veride, araştırılan varlıkların hem zamanlararası dinamikleri hem de bireysellikleri hakkındaki bilgilerden yararlanılarak,

eksik veya gözlemlenmeyen değişkenlerin etkileri daha doğal bir şekilde daha iyi kontrol edilebilir.

- 5) Panel veri, yalnızca yatay kesit veya zaman serisi verilerinden yararlanılarak kurulamayan daha karmaşık ve kapsamlı davranışsal modeller oluşturmamıza ve test etmemize olanak tanır.
- 6) Kişiler, firmalar ve haneler hakkında toplanan mikro panel veriler, makro düzeyde ölçülen benzer değişkenlerden daha doğru bir şekilde ölçülebilir. Dolayısıyla toplu veri analizi için detaylı inceleme sağlayan mikro panel veri ile firmalar veya bireyler üzerindeki kümelenmeden kaynaklanan önyargılar azaltılabilir veya ortadan kaldırılabilir.
- 7) Normal şartlar altında, panel veri tahmincisinin hesaplanmasının, yalnızca yatay kesit veya zaman serisi verilerine dayanan tahmin edicilerden daha karmaşık olması beklenir. Ancak bazı durumlarda, panel verinin mevcudiyeti hesaplamayı ve istatistiksel çıkarımı basitleştirir.

Panel verilerin yukarıda sayılan avantajlı yönlerinin yanında taşıdığı birtakım dezavantajlar ve sınırlılıklar da söz konusudur. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Baltagi, 2021: 9-12):

- 1) Panel veride, panel anketlerinin tasarımında ortaya çıkan sorunların yanı sıra veri toplama ve veri yönetiminden kaynaklı veri toplama problemleri yaşanabilmektedir.
- 2) Ölçüm hatalarından kaynaklı bozulmalar oluşabilmektedir. Ölçüm hataları, anketlerdeki net olmayan sorular, cevaplayanın yanlış hatırlaması, yanıtların kasıtlı olarak çarpıtılması, yanıtların yanlış kaydedilmesi gibi nedenlerle ortaya çıkabilir.
- 3) Sadece ilgilenilen duruma sahip örneklerin seçilmesi ile bazı verilerin sansürlenmesi, herhangi bir nedenle sorulara cevap verilmemesi gibi seçimden kaynaklı problemler söz konusu olabilmektedir.
- 4) Panel veride genel itibarıyla birim boyutu fazla olmasına rağmen zaman boyutu kısa olmaktadır. Tipik mikro paneller, her bir birey için kısa bir zaman aralığını kapsayan yıllık verileri içerir. Bu, asimptotik özelliklerin çok önemli bir şekilde sonsuza giden bireylerin sayısına bağlı olduğu anlamına gelir. Bu durum, sınırlı bağımlı değişken içeren panel veri modelleri için hesaplama zorluğunu artırmaktadır.
- 5) Uzun zaman serilerine sahip makro panel verilerde yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmaması yanıltıcı çıkarımlara yol açabilmektedir.

4.3.1.1. Panel Veri Modelleri

N sayıda birimin ve her birime ait T sayıda gözlemin birlikte ele alınması panel verileri meydana getirmektedir. Dolayısıyla panel veri modelleri, değişkenleri üzerinde yer alan çift alt simge bakımından normal bir zaman serisinden veya yatay kesit regresyonundan farklılık arz etmektedir (Baltagi, 2021: 15).

Genel olarak doğrusal bir panel veri modeli;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad i= 1, \dots, N; t= 1, \dots, T$$

şeklinde ifade edilmektedir. Burada alt indislerden i; hanehalkı, birey, firma, ülke gibi birimleri, t ise gün, ay, yıl gibi zamanı göstermektedir. Diğer bir ifade ile i, yatay kesit boyutunu, t ise zaman boyutunu ifade etmektedir. β_{0it} , sabit terimi; β_{kit} , Kx1 boyutlu parametreler vektörünü; X_{kit} , k. açıklayıcı değişkenin t zamanında i. birim için değerini; Y_{it} , bağımlı değişkenin t zamanında i. birim için değerini; u_{it} , hata terimlerini göstermektedir.

Panel veride, birimlere göre değişen ve zamana göre sabit olan değişkenlere birim etki, birimlere göre sabit ve zamana göre değişen değişkenlere ise zaman etki ismi verilmektedir. Panel veri modelleri, parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer almasına bağlı olarak aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir (Tatoğlu, 2018a):

- 1) Hem sabit hem de eğim parametrelerinin birime ve zamana göre sabit olduğu klasik modeller:

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i= 1, \dots, N; t= 1, \dots, T$$

- 2) Eğim parametresinin sabit, sabit parametrenin birimlere göre değişken olduğu birim etkiler modelleri:

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i= 1, \dots, N; t= 1, \dots, T$$

- 3) Eğim parametresinin sabit, sabit parametrenin birimlere ve zaman göre değişken olduğu birim ve zaman etkiler modelleri:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i= 1, \dots, N; t= 1, \dots, T$$

- 4) Tüm parametrelerin birimlere göre değişken, zamana göre sabit olduğu modeller:

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_{ki} X_{kit} + u_{it} \quad i= 1, \dots, N; t= 1, \dots, T$$

5) Tüm parametrelerin hem birimlere hem de zaman göre değişken olduğu modeller:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad i= 1, \dots, N; t= 1, \dots, T$$

2 ve 3 numaralı modeller panel veri analizinde en çok kullanılan modeller olup sabit parametresi değişken modeller olarak ifade edilmektedir. 2 numaralı model sadece birimlere göre değişkenlik gösterdiği için tek yönlü model olarak adlandırılırken, 3 numaralı model ise hem birim hem de zamana göre değişkenlik gösterdiği için iki yönlü model olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte, literatürde daha çok sabit parametrede sadece birim etkinin söz konusu olduğu modeller kullanılmaktadır. Birim etkinin söz konusu olduğu durumda, her bir birimde ortaya çıkan gözlenemeyen birim etkilere, hata terimi gibi tesadüfi bir değişken olarak davranılıyorsa “tesadüfi etkiler” söz konusudur. Gözlenemeyen birim etkilere, her bir yatay kesit gözlem için tahmin edilen bir parametre gibi davranıldığı durumda ise “sabit etkiler” söz konusu olmaktadır. Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelinden hangisinin kullanılacağına yaygın olarak Hausman sınaması ile karar verilmektedir. Hausman testi, tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğu şeklindeki temel hipotezi, k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan istatistik yardımıyla test etmektedir. Hausman sınaması sonucunda, parametreler arasındaki farkın sistematik olmadığı belirlenirse, tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğuna karar verilir. Parametreler arasındaki farkın sistematik bulunması durumunda ise sabit etkiler modelinin geçerli olduğu kabul edilmektedir (Tatoğlu, 2018a).

4.3.1.2. Diagnostik Testler

4.3.1.2.1. Levene, Brown ve Forsythe Değişen Varyans Testi

Levene (1960), normal dağılım varsayımının gerçekleşmediği durumda da dirençli olan bir değişen varyans testi önermiştir. Brown ve Forsythe (1974), Levene'nin test istatistiğindeki ortalama yerine aykırı gözlemlere karşı da dirençli bir yapı sağlayan kırılmış ortalamaya dayalı alternatif yerel tahminciler önermiştir (Tatoğlu, 2018a: 235).

Levene'nin testi için istatistik,

$$W_0 = \frac{\sum_i n_i (\bar{Z}_i - \bar{Z})^2 / (g-1)}{\sum_i \sum_j (Z_{ij} - \bar{Z})^2 / \sum_i (n_i - 1)}$$

biçiminde hesaplanmaktadır. Denklemde X_{ij} i. gruptaki X'in j. gözlemi olmak üzere, $Z_{ij} = |X_{ij} - \bar{X}_i|$ 'dir. n_i : gözlem sayısı ve g_i ise birim sayısıdır. Brown ve Forsythe (1974)'nin önerdiği iki test istatistiğinin ilkinde (W_{50}) $\bar{X}_i$ yerine X_{ij} 'nin i. birim medyanı; ikincisinde (W_{10}) $\bar{X}_i$ yerine X_{ij} 'nin i. birim %10 kırılmış ortalaması yer almaktadır. W_0 'ın kritik değerleri $g-1$ ve $\sum_i(n_i-1)$ serbestlik derecesi ile Snedecor F tablosundan elde edilmektedir (Tatoğlu, 2018a: 235).

4.3.1.2.2. Baltagi Wu LBI Testi

Baltagi ve Wu (1999)'nun geliştirdikleri LBI testi, sabit ve tesadüfi etkili modellerde uygulanabilmektedir. Ayrıca test dengesiz panel veri modellerinde de kullanılabilir. Baltagi-Wu'nun LBI testinde (Tatoğlu, 2018a: 223),

$H_0 : \rho=0$, “otokorelasyon yoktur” şeklindeki temel hipotez

$H_{a1} : \rho>0$ ya da $H_{a2} : \rho<0$, “birinci dereceden otokorelasyon vardır” alternatiflerine karşı test edilmektedir. LBI testi için d istatistiği,

$d = \frac{z'A_0z}{z'z}$ şeklindedir. Burada,

$$A_0 = \left\{ \frac{\partial \Omega_{ii}^{-1}(\rho)}{\partial \rho} \right\}_{\rho=0} = \left\{ \frac{\partial \Omega_{ii}(\rho)}{\partial \rho} \right\}_{\rho=0} \text{ ve } z = \bar{P}_X \tilde{Y}' \text{ dir.}$$

4.3.1.2.3. Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi

Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982), AR (1) modeli kullanarak Durbin-Watson test istatistiği önermiştir. Bu test, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri için otokorelasyon sınaması gerçekleştirmektedir (Tatoğlu, 2018a: 225).

Hipotezler,

$H_0 : \rho=0$, “otokorelasyon yoktur” ve alternatif hipotez,

$H_a : |\rho|<1$, “birinci dereceden otokorelasyon vardır” şeklinde kurulmaktadır.

4.3.1.2.4. Pesaran CD Testi

Pesaran (2004) tarafından birimler arası korelasyonu test etmek amacıyla önerilen bu testte her bir birimin kendisi dışında kalan tüm birimlerle korelasyonu hesaplanmaktadır. Dolayısıyla birim boyutu N iken N*N-1 adet korelasyon hesaplanmaktadır (Tatoğlu, 2018b: 105).

Hipotezler;

$H_0: \rho_{ij}=0$, $H_1: \rho_{ij} \neq 0$ şeklinde kurulmaktadır. Burada ρ_{ij} : i. ve j. birimlerin kalıntıları arasındaki korelasyon katsayısını ifade etmektedir. Pesaran (2004), birimler arası korelasyonu test etmek üzere, dengeli panel için,

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)$$

ve dengesiz panel için,

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \sqrt{T_{ij}} \hat{\rho}_{ij} \right)$$

istatistiklerini geliştirmiştir. Burada $\hat{\rho}_{ij}$,

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{\left(\sum_{t=1}^T e_{it}^2 \right)^{1/2} \left(\sum_{t=1}^T e_{jt}^2 \right)^{1/2}}$$

şeklinde tanımlanmaktadır, e_{it} , her birimden uygun yöntemle tahmin edilen kalıntıları ve T_{ij} , korelasyon katsayısı hesaplanan gözlem sayısını ifade etmektedir. “Birimler arası korelasyon yoktur” biçimindeki H_0 hipotezi altında, $T_{ij} > 3$ ve N yeterince büyük olması halinde bu istatistik standart normal dağılıma sahiptir. Bu testin durağan olmama, yapısal kırılma ve heterojenlik durumlarında küçük örneklerde performansının iyi olduğu gösterilmiştir (Tatoğlu, 2018b: 106).

4.4. Ampirik Bulgular

4.4.1. Diagnostik Test Sonuçları

Tesadüfi etkiler modeli ile tahmin edilen modellere ait Levene, Brown ve Forsythe Değişen Varyans Testi, Bhargava, Franzini ve Narendranathan Durbin Watson ve Baltagi-Wu Otokorelasyon Testi, Pesaran CD Birimler Arası Korelasyon Testi sonuçları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Diagnostik Test Sonuçları (Tesadüfi Etkiler Modeli)

MODEL	Levene, Brown ve Forsythe Testi	Bhargava, Franzini, Narendranathan DW-d ve Baltagi-Wu Testi	Pesaran CD Testi
Model 1	$W_0=6,0317 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{50}=3,1053 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{10}=5,4148 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000	DW= 0,6206 B-Wu LBI= 0,9482	13,035 (0,0000)
Model 2	$W_0=6,1069 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{50}=3,3085 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{10}=5,4394 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000	DW= 0,6297 B-Wu LBI= 0,9576	12,838 (0,0000)
Model 3	$W_0=6,1264 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{50}=3,2943 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{10}=5,4820 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000	DW= 0,6336 B-Wu LBI= 0,9596	15,260 (0,0000)
Model 4	$W_0= 6,1904 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{50}=3,4717 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{10}=5,5238 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000	DW= 0,6346 B-Wu LBI= 0,9619	11,988 (0,0000)
Model 5	$W_0=6,0509 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{50}=3,4123 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{10}=5,3746 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000	DW= 0,6562 B-Wu LBI= 0,9874	12,192 (0,0000)
Model 6	$W_0=5,8714 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{50}= 3,4870 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000 $W_{10}=5,2333 (74, 825)$ Pr >F = 0,00000000	DW= 0,7114 B-Wu LBI= 1,0348	7,153 (0,0000)

Her bir model için uygulanan ve Tablo 6’da sunulan Levene, Brown ve Forsythe Testi sonucuna bakıldığında “Değişen varyans yoktur” şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuçlar, tüm modellerde değişen varyans sorunun varlığına işaret etmektedir. Otokorelasyon sorununun tespiti için Bhargava, Franzini ve Narendranathan tarafından önerilen DW ve Baltagi-Wu tarafından önerilen LBI’den elde edilen test istatistiklerine bakıldığında ise tesadüfi etkiler modelinde her iki test için de değerlerin kritik değer 2’den küçük olduğu görülmektedir. Her iki test için de değerlerin 2’den oldukça küçük olması otokorelasyonun önemli olduğu anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile “Otokorelasyon sorununun olmadığı” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmektedir. Benzer şekilde Pesaran CD Testi sonucu da “Birimler arasında kolerasyon/bağlılık yoktur” şeklindeki H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Dolayısıyla diagnostik test sonuçlarına göre tüm modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarının varlığının tespit edildiği görülmektedir. Tez çalışmasına ilişkin ekonometrik analizlerin gerçekleştirildiği dönemde tesadüfi etkiler modeli tahmininde her üç sorunun varlığı halinde dirençli standart hatalar üreten bir teste literatür incelemesinde rastlanmamıştır. Bu nedenle en azından değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını gidermek amacıyla dirençli standart hatalar üreten Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi ile modeller tahmin edilmiştir.

4.4.2. Panel Veri Analiz Sonuçları

Model 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 için 2006-2017 dönemine ilişkin analiz sonuçlarının elde edilmesinde tesadüfi etkiler modeli kullanılmıştır. Denklemlerin tahminlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur. Tablo 7, verilerin mevcut olduğu 75 ülkeden oluşan tam örneklem için tahmin

sonuçlarını göstermektedir. Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke tercihlerini belirleyen faktörlere ilişkin saptamalar, tahminlerden elde edilen katsayılarından hareketle yapılmıştır.

Tablo 7: Model 1,2,3,4,5 ve 6 Tahmin Sonuçları

DEĞİŞKENLER	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
LnGDP _i	2,0434*** (0,1649)	2,0241*** (0,1575)	2,0500*** (0,1564)	2,0386*** (0,1544)	2,0622*** (0,1643)	2,1038*** (0,1541)
LnDIST _{ij}	-0,1455 (0,2905)	-0,0834 (0,2921)	-0,0290 (0,2911)	0,0972 (0,2899)	0,1332 (0,2749)	0,0066 (0,2769)
LnGDP _j	0,4604*** (0,1929)	0,4653*** (0,1777)	0,6387*** (0,1910)	0,6265*** (0,1881)	0,6190*** (0,1812)	0,5909*** (0,1772)
LnOPENNESS _j	0,3873** (0,1630)	0,4111*** (0,1482)	0,3532** (0,1543)	0,3161** (0,1583)	0,3413** (0,1512)	0,3981*** (0,1348)
LnFUELEXP _j		0,0615 (0,0444)	0,0631 (0,0423)	0,0662 (0,0431)	0,0582 (0,0443)	0,0732* (0,0381)
LnORESEXP _j		-0,0846 (0,0893)	-0,0900 (0,0903)	-0,0937 (0,0896)	-0,0810 (0,0881)	-0,0746 (0,0869)
LnOUTPUT _j			-0,4918*** (0,1845)	-0,6809*** (0,1999)	-0,5297*** (0,1867)	-0,3016* (0,1800)
LnINNOV _j				1,4872** (0,6653)	1,9869*** (0,7476)	1,9011*** (0,7089)
LnUI _j					-1,5500** (0,7164)	-2,1310*** (0,7180)
LnPSP _j					1,6438* (0,9146)	2,3146*** (0,9254)
LnEC _j					-0,5160 (0,6973)	0,2881 (0,6389)
LnINFRA _j						-1,7861*** (0,3423)
Sabit	-50,9291*** (4,9733)	-50,4843*** (4,7455)	-51,3453*** (4,7634)	-51,9118*** (4,6668)	-54,3815*** (5,2340)	-53,7675*** (4,8897)
R ²	0,5273	0,5123	0,5619	0,5761	0,5748	0,5917

Not: Tabloda yer alan ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini, i: değişkenin, kaynak ülke ile ilgili, j, ise değişkenin ev sahibi ülke ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir.

4.4.2.1. Model 1 için Tahmin Sonuçları

Tablo 7'den takip edileceği üzere, Çin'in GSYİH'sine ilişkin katsayı ele alınan dönem için pozitif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Elde edilen bulgular, kaynak ülke olan Çin'in GSYİH'sindeki %1'lik bir artışın Çin kaynaklı DYY stokunu %2,04 oranında artırdığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, Çin ve ev sahibi ülke arasındaki uzaklık katsayısı ise negatif ve istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu bulgu, Buckley vd. (2007), Kolstad ve Wiig (2012), Chang, (2014) gibi çalışmalardan elde edilen bulgulara benzer şekilde Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde uzaklığın belirleyici bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Çin kaynaklı DYY için pazar arayışının geçerli olduğu şeklinde kurulan hipotez 1a'yı sınamak amacıyla kullanılan ev sahibi ülke GSYİH'sı değişkenine ait katsayı pozitif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ev sahibi ülke GSYİH'sında meydana gelen %1'lik bir artışın ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunda %0,46'lık artışa yol açtığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ev sahibi ülke pazar büyüklüğünü ifade eden GSYİH katsayısına ilişkin elde edilen bu bulgu, Çin kaynaklı DYY faaliyetlerinde pazar arayışının geçerli olduğunu tespit eden ampirik çalışmaların (Buckley vd., 2007; Cheung ve Qian, 2009; Cheng ve Ma, 2010; Zhang ve Daly, 2011; Kolstad ve Wiig, 2012; Amighini vd., 2013; Chang, 2014; Liu vd., 2017; Shan vd., 2018 vb.) ortaya koydukları geleneksel görüşü desteklemektedir.

Ev sahibi ülkenin Çin ile olan ikili ticaret düzeyini temsilen kullanılan "ikili ticarete açıklık" değişkenine ilişkin katsayı ise pozitif işaretli ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ev sahibi ülkenin toplam dış ticareti içerisindeki Çin payı %1 arttığında, ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunu %0,39 oranında artırmaktadır. İncelenen dönemde ticarete açıklık değişkeninin Çin'in ev sahibi ülkedeki DYY stoku miktarını önemli oranda ve pozitif yönde etkilemesi, Çin işletmeleri için pazar arayışında yeni pazarlar geliştirmek ve marka bilinirliklerini artırmak gibi saldırgan nedenlerin belirleyici olduğunu göstermektedir.

4.4.2.2. Model 2 için Tahmin Sonuçları

Model 2 için tesadüfi etkiler modeli sonuçlarının yer aldığı Tablo 7'de gösterildiği üzere Çin GSYİH'sı, ev sahibi ülke GSYİH'sı ve ticarete açıklık katsayıları pozitif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunun her iki ülkenin GSYİH'lerindeki ve ikili ticaretlerindeki artıştan olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir. Şöyle ki, ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunu Çin GSYİH'sındaki %1'lik bir artış %2,02 oranında, ev sahibi ülke GSYİH'sındaki %1'lik artış %0,47 oranında ve ticarete açıklıktaki %1'lik artış %0,41 oranında artırmaktadır. Diğer yandan uzaklık katsayısı, Model 1'dekine benzer şekilde istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur.

Hipotez 2a ve Hipotez 2b'nin sınanması amacıyla modelde kullanılan ev sahibi ülke yakıt ihracatı ve ev sahibi ülke cevher ve metal ihracatı değişkenlerine ilişkin katsayılar istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bulgular, Çin'in DYY götüreceği ev sahibi ülke seçiminde doğal kaynak arayışının geçerli olduğu şeklinde kurulan hipotezleri desteklememiştir. Diğer bir deyişle Çin'in doğal kaynak bakımından zengin ev sahibi ülkelere yönelik DYY'sinde doğal kaynak arayışının etkili olduğuna dair bir kanıt bulunamamıştır. Bu bulgu, analiz ettikleri ülke örneklemini ya da dönem farklılık arz etmesine rağmen Çin DYY'si için doğal kaynak arayışının geçerli olduğuna yönelik kanıt bulamayan Cheung ve Qian (2009), Zhang ve Daly (2011), Kolstad ve Wiig (2012) ve Blomkvist ve Drogendijk (2013) gibi çalışmalarını destekler niteliktedir.

4.4.2.3. Model 3 için Tahmin Sonuçları

Model 3 için tesadüfi etkiler modeli sonuçlarının yer aldığı Tablo 7’den takip edileceği üzere Çin GSYİH’sı, ev sahibi ülke GSYİH’sı ve ticarete açıklık katsayıları pozitif işaretli ve sırasıyla %1, %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgular, ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunun değişkenlerin her birindeki artıştan olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir. Buna göre, ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunu Çin GSYİH’sındaki %1’lik bir artış %2,05, ev sahibi ülke GSYİH’sındaki %1’lik artış %0,64 ve ticarete açıklıktaki %1’lik artış %0,35 oranlarında artırmaktadır. Diğer yandan uzaklık, ev sahibi ülke yakıt ihracatı ve ev sahibi ülke cevher ve metal ihracatına ilişkin katsayılar istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur.

Çin kaynaklı DYY için verimlilik arayışının geçerli olup olmadığını belirlemek amacıyla Model 3’te yer verilen ev sahibi ülke çalışan başına çıktı değişkenine ait katsayı negatif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Çin’in ev sahibi ülkedeki DYY stokunun bu ülkenin çalışan başına çıktı artışından negatif yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile ev sahibi ülkedeki emek verimliliğinin yüksek olması Çin DYY’sini motive etmemekte, aksine girişini caydırıcı rol oynamaktadır. Şöyle ki, ev sahibi ülkenin çalışan başına çıktısında %1’lik bir artış yaşanması Çin’in ev sahibi ülkedeki DYY stokunda %0,49 azalmaya yol açmaktadır.

Çokuluslu şirketlerin DYY götürecekleri ülkeyi seçmelerinde etkili olan temel dört motivasyondan biri olarak görülen verimlilik arayışının, önemli bir kaynak ülke haline gelen Çin DYY’si için geçerli olmaması büyük ölçüde Çin’in kendine özgü yapısından kaynaklanmaktadır. Çin’in bu kendine has yapısını Buckley vd. (2008), Çin’de özellikle kıyıda uzak bölgelerde düşük maliyetli işgücünün yanı sıra toprak ve diğer faktör girdilerinin bol miktarda tedarik edilebilmesinin Çin şirketlerine maliyet düşürmek amacıyla yurt dışında verimlilik arayışına yönelmek için çok az teşvik sunması şeklinde özetlemektedir. Bununla birlikte Buckley vd. (2008), yeniden yapılanmayı önemli ölçüde temin edebilecek kadar denizaşırı işletmeye sahip olan çok az sayıda Çin şirketine ait uluslararası işletmelerin ölçek ve kapsam olarak genişlemesine bağlı olarak bu durumun değişeceği ve Çin’in verimlilik arayan DYY’sinin muhtemelen daha yaygın hale geleceği öngörüsünde de bulunmuştur. Ancak tez kapsamında 2006-2017 dönemine yönelik panel veri analizinden elde edilen bulgu bu öngörünün henüz gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır.

4.4.2.4. Model 4 için Tahmin Sonuçları

Model 4 için tesadüfi etkiler modeli sonuçlarının yer aldığı Tablo 7’den takip edileceği üzere Çin ve ev sahibi ülke GSYİH katsayıları pozitif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer yandan çalışan başına çıktı değişkenine ilişkin katsayı, negatif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, ticarete açıklık değişkenine ilişkin

katsayı ise pozitif ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre, ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunu, Çin GSYİH'sındaki %1'lik bir artış %2,04, ev sahibi ülke GSYİH'sındaki %1'lik artış %0,63 ve ticarete açıklıktaki %1'lik artış %0,32 oranlarında artırırken, ev sahibi ülke çalışan başına çıktıdaki %1'lik artış ise %0,68 oranında azaltmaktadır. Uzaklık, ev sahibi ülke yakıt ihracatı ve ev sahibi ülke cevher ve metal ihracatı katsayıları istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur.

Çin kaynaklı DYY için stratejik varlık arayışının geçerliliğinin sınanması amacıyla Model 4'te yer verilen inovasyon değişkenine ait katsayı pozitif işaretli ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ev sahibi ülke inovasyon endeks değerindeki %1'lik bir artış Çin'in o ülkedeki DYY stokunu %1,49 oranında artırmaktadır. Bu bulgu, Çin firmalarının dezavantajlı oldukları tescilli teknoloji, yönetim bilgisi, Ar-Ge kapasitesi, insan sermayesi, marka isimleri ve dağıtım ağları gibi stratejik varlıkları edinmek suretiyle küresel liderler ile rekabet edebilecek hale gelme isteklerinin ne denli güçlü olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Ulaşılan bu sonuç, Çin'i DYY yapmaya iten en büyük itici güçlerden birinin stratejik varlık arayışı olduğunu ileri süren Deng (2007), Buckley vd. (2008), Sutherland (2009), Lu vd. (2011), Wang vd. (2012), Wu vd. (2012), Ramasamy vd. (2012), Cui vd. (2014), Gugler ve Vanoli (2015) ve Wang ve Shao (2016) gibi çalışmaları desteklemektedir. Diğer yandan 1,49 olarak tespit edilen inovasyon katsayısı, ana akım teori tarafından DYY'nin yer seçiminde etkili temel dört motivasyon olarak belirtilen pazar arayışı, doğal kaynak arayışı, verimlilik arayışı ve stratejik varlık arayışı motivasyonları içerisinde Çin kaynaklı DYY için en önemli olanın stratejik varlık arayışı olduğu anlamına da gelmektedir.

4.4.2.5. Model 5 için Tahmin Sonuçları

Model 5 için tesadüfi etkiler modeli sonuçlarının yer aldığı Tablo 7'den takip edileceği üzere Çin ve ev sahibi ülke GSYİH'sı ve inovasyon değişkenlerinin katsayıları pozitif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer yandan çalışan başına çıktı değişkenine ilişkin katsayı, negatif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, ticarete açıklık değişkeni ise pozitif işaretli ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte, uzaklık, ev sahibi ülke yakıt ihracatı ve ev sahibi ülke cevher ve metal ihracatı değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur.

Çin kaynaklı DYY'nin yer seçiminde kurumsal faktörlerin etkisini ölçmek amacıyla modelde etik ve yolsuzluk, yetkinin kötüye kullanımı ve kamu sektörü performansı değişkenleri kullanılmıştır. Yetkinin kötüye kullanımı değişkenine ait katsayı, negatif işaretli ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yetkinin kötüye kullanımı endeks değerindeki %1'lik artışın ev sahibi ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunda %1,55 oranında azalmaya yol açtığı bulgusu

elde edilmiştir. Bu bulgu, ev sahibi ülkede nüfusun kötüye kullanımının Çin DYY'leri tarafından ciddi biçimde dikkate alındığını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Şöyle ki yetkinin kötüye kullanımı endeks değerinin 7'ye yaklaşması bir ülke açısından olumlu durumu yansıttığından elde edilen negatif yönlü ilişki Çin kaynaklı DYY'nin yetkinin kötüye kullanımının fazla olduğu ev sahibi ülkelere gitme eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir. Bir ülkedeki kurumsal kalitenin o ülkeye gelen DYY miktarını artırdığı şeklindeki geniş literatürün aksine bir bulguya ulaşılmış olması Çin'in alışılmışın dışında bir kaynak ülke olduğuna işaret etmektedir.

Kamu sektörü performansı değişkeni katsayısı ise pozitif işaretli ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kamu sektörü performansı endeks değerindeki %1'lik artış Çin'in ev sahibi ülkedeki DYY stokunda %1,64 oranında bir artış meydana getirmektedir. Buna karşılık etik ve yolsuzluk değişkeni ile ev sahibi ülkedeki Çin DYY stoku arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Hem yetkinin kötüye kullanımı hem de kamu sektörü değişkenlerine ilişkin sonuçlar, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülkeden beklentilerinin neler olduğuna yönelik açık ipuçları sunmaktadır. Yetkinin kötüye kullanımı ve kamu sektörü performansı katsayılarının büyüklüğü Çin çokuluslu şirketlerinin, ev ortamlarına benzeyen ülkelere DYY götürme eğilimlerinin ne denli yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Çin şirketleri de küresel ölçekteki rakiplerine yetişebilmelerini sağlayacak ticari hedeflere sahiptirler. Ancak bu şirketler diğer yandan DYY faaliyetlerinde Çin devletinin ulusal çıkarlarını ve hükümetin belirlediği beş yıllık planları da dikkate almak zorundadırlar. Bu durum, elde edilen bulgularla desteklendiği şekilde Çin kaynaklı DYY'nin yargı bağımsızlığının zayıf olduğu ve aynı zamanda devletin düzenleyici gücünün yüksek olduğu ülkeleri tercih etmesinde etkili olabilmektedir.

4.4.2.6. Model 6 için Tahmin Sonuçları

Model 6 için tesadüfi etkiler modeli sonuçlarının yer aldığı Tablo 7'den takip edileceği üzere Çin ve ev sahibi ülke GSYİH'sı, ikili ticarete açıklık, inovasyon ve kamu sektörü performansı değişkenlerinin katsayıları pozitif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer yandan yetkinin kötüye kullanımı değişkenine ilişkin katsayı, %1 anlamlılık düzeyinde ve çalışan başına çıktı değişkeni ise %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli bulunurken, yakıt ihracatına ilişkin katsayı pozitif işaretli ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte, etik ve yolsuzluk, uzaklık ve cevher ve metal ihracatı değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur.

Ev sahibi ülkenin altyapı bakımından durumunun Çin kaynaklı DYY'nin gelişi üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla Model 6'da yer verilen altyapı değişkenine ait katsayı negatif işaretli ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre, ev sahibi ülke genel

altyapı kalitesi endeks değerindeki %1'lik bir artış Çin kaynaklı DYY stokunu %1,79 oranında azaltmaktadır. Bu bulgu, altyapı kalitesi düşük ülkelerin Çin kaynaklı DYY'yi daha fazla çektiğine işaret eden bir sonuç ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgu, altyapının DYY'nin temel belirleyicilerinden biri olduğu ve ikisi arasındaki ilişkinin pozitif olduğu şeklindeki yaygın görüşü doğrulayan literatürdeki Cheng ve Kwan (2000), Urata ve Kawai (2000), Fung vd. (2003), Asiedu (2002), Sahoo (2006), Kumar (2006), Mina (2007), Vijayakumar (2010), Khachoo ve Khan (2012), Kamal vd. (2014) ve Asongu vd. (2018) gibi çok sayıdaki ampirik çalışmayı desteklememektedir. Dolayısıyla iyi bir altyapı mevcudiyetinin, erişilebilirliği artıracığı ve ulaşım maliyetini düşüreceği için daha fazla DYY akışını teşvik edeceği sonucuna ulaşmış olan söz konusu bu çalışmalardan farklı bir saptama yapılmaktadır. Bu saptama, Çin kaynaklı DYY'yi çekmede ev sahibi ülke altyapısının belirleyici rolünü incelemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiş ve literatür incelemesinden tespit edilebilen üç ampirik çalışmadan biri olan Ross (2015)'un bulgularını desteklemezken, Liu vd. (2017) ve Shan vd. (2018)'nin ulaştığı bulgular ile benzerlik taşımaktadır. Şöyle ki Ross (2015), Çin kaynaklı DYY'nin Afrika ülkelerindeki altyapı kalitesi ile pozitif ilişki içerisinde bulunduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu bulgudan hareketle Ross (2015), uygun şekilde gelişmiş bir altyapıya sahip olmayan Afrika ülkelerinin kıtanın en büyük yatırımcılarından biri olan Çin'den DYY çekmekte güçlük çekebilecekleri değerlendirmesinde bulunmuştur. Liu vd. (2017) ise Kuşak ve Yol ülkelerine yönelik Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülke altyapı kalitesi arasında negatif ilişkinin varlığına işaret eden bulgular elde etmiştir. Dolayısıyla Model 6'dan elde edilen bulguyu dikkate alarak Liu vd. (2017) ve Shan vd. (2018)'ye benzer şekilde fakat çok daha geniş bir ülke örneklemini için Çin kaynaklı DYY'nin altyapı kalitesi düşük ülkeleri tercih ettiği değerlendirilmektedir.

Sağlanan bulgulardan hareketle varılan diğer bir önemli sonuç, Çin kaynaklı DYY'nin yakıt kaynağı bakımından zengin düşük altyapı kalitesine sahip ev sahibi ülkeleri seçme eğilimi içerisinde olduğu şeklindedir. Şöyle ki Model 1,2,3,4,5'e ilişkin tahminlerde istatistiksel olarak anlamsız bulunan yakıt ihracatı katsayısı, Model 5'e genel altyapı kalitesi değişkeninin eklenmesi ile kurulan Model 6'ya yönelik sınıma sonrasında istatistiksel olarak anlamlı hale dönüşmüştür. Model 6 için tesadüfi etkiler tahmini sonuçlarına göre, ev sahibi ülke yakıt ihracatındaki %1'lik bir artış, bu ülkedeki Çin kaynaklı DYY stokunu %0,07 oranında artırmaktadır. Literatür incelemesi sonucunda başka bir ampirik çalışmada ortaya konulmadığı belirlenen bu bulgu, Çin'in altyapı sektörlerine yönelik DYY'sinde ev sahibi ülke doğal kaynaklarının önemli rol oynadığını ileri süren Gonzalez-Vicente (2012), ASEAN (2014) gibi az sayıdaki nitel çalışmayı destekler sonuçlara varılmasını sağlamaktadır.

4.5. Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Hesaplanması

Çin kaynaklı DYY'nin potansiyeli, tesadüfi etkili Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi ile tahmin edilen 6. Model yardımıyla hesaplanmıştır. Bu yolla, Çin kaynaklı DYY'ye ilişkin fiili olarak gerçekleşen ve hesaplanan potansiyel değerleri karşılaştırılarak ev sahibi ülkelerin Çin DYY'sini

çekmedeki performanslarına yönelik değerlendirmelerde bulunmak mümkün hale gelmiştir. Bunun için Model 6'nın tahmin sonuçlarından elde edilen değişken katsayıları aracılığıyla hesaplanan potansiyel DYY (DYY_P) ile fiili olarak gerçekleşen DYY (DYY_G)'nin oranlanması (DYY_P / DYY_G) sonucu elde edilen değerlere bakılmıştır. Buna göre, $DYY_P / DYY_G = 1$, olması potansiyel ile gerçekleşen DYY'nin eşit, $DYY_P / DYY_G > 1$ olması, potansiyel DYY'nin gerçekleşenden büyük ve $DYY_P / DYY_G < 1$ olması ise gerçekleşen DYY'nin potansiyel DYY'den büyük olduğu anlamına gelmektedir (Batra, 2006: 337; Brenton ve Mauro, 1999). Çin Kaynaklı DYY'nin hesaplanan potansiyel stok değerinin gerçekleşen stok değerine oranına ilişkin sonuçlar örneklemede yer alan tüm ev sahibi ülkeler için 2006-2017 dönemini kapsayacak şekilde yıllık olarak Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8: Model 6'ya Göre Çin Kaynaklı DYY için Potansiyel-Gerçekleşen Oranı

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ABD	0,28	0,32	0,40	0,39	0,46	0,39	0,29	0,26	0,19	0,24	0,17	0,26
Almanya	0,12	0,13	0,19	0,19	0,27	0,29	0,29	0,34	0,31	0,38	0,34	0,31
Arjantin	3,77	0,65	1,21	1,21	1,59	1,49	0,91	0,60	0,75	0,96	0,75	1,14
Arnavutluk	8,94	20,43	55,46	5,56	7,01	12,44	17,65	19,36	16,08	18,37	23,50	48,40
Avustralya	0,05	0,06	0,05	0,03	0,05	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,05	0,05
Avusturya	7,44	4,76	7,40	24,32	33,75	5,15	2,05	2,63	1,19	0,95	0,64	0,41
Azerbaycan	0,89	2,54	6,63	4,72	7,74	4,90	7,08	6,97	5,39	4,02	9,13	13,21
Bahreyn	7,30	6,20	11,62	14,08	23,70	26,87	5,06	33,66	17,92	20,50	2,35	1,59
Belçika	4,78	0,76	1,27	0,90	0,86	1,09	1,01	0,83	0,61	0,73	0,84	1,28
Botsvana	0,05	0,05	0,09	0,06	0,07	0,14	0,12	0,15	0,21	0,20	0,16	0,36
Brezilya	0,85	1,08	1,59	1,06	0,76	1,29	1,41	1,19	0,95	1,30	0,71	0,74
Bulgaristan	3,68	4,91	10,63	21,24	3,35	1,53	1,24	1,34	1,52	1,04	1,43	1,20
Cezayir	0,11	0,14	0,18	0,18	0,20	0,24	0,20	0,22	0,24	0,33	0,40	0,60
Çekya	0,59	1,05	1,51	1,36	1,50	1,52	0,63	0,90	1,13	1,57	1,56	2,05
Danimarka	0,38	0,72	1,20	1,36	1,79	2,66	3,00	2,28	1,10	3,27	1,24	1,59
Endonezya	0,75	0,69	1,10	0,92	0,86	0,91	0,83	0,69	0,53	0,51	0,50	0,50
Ermenistan	4,12	8,11	11,42	9,29	14,38	28,50	39,70	8,27	9,37	10,62	13,42	4,10
Estonya	4,01	7,25	12,33	1,65	2,60	4,97	13,82	18,99	25,55	28,83	28,25	28,35
Fas	0,82	1,36	2,03	1,52	1,70	1,57	1,67	1,96	2,40	1,96	1,77	1,06
Filipinler	3,75	4,09	3,33	1,75	1,03	1,25	1,81	2,27	2,72	3,34	3,46	3,83
Finlandiya	23,17	40,52	16,37	7,68	4,58	7,36	8,69	9,21	7,22	4,35	1,88	2,32
Fransa	0,80	0,51	0,68	0,72	1,10	0,13	0,15	0,13	0,09	0,17	0,19	0,20
GüneyAfrika	0,19	0,08	0,03	0,06	0,07	0,14	0,14	0,22	0,18	0,25	0,20	0,23
Güney Kore	0,12	0,21	0,44	0,28	0,84	0,56	0,47	0,94	0,86	0,76	0,69	0,65
Gürcistan	0,22	0,31	0,37	0,26	0,20	0,46	0,34	0,24	0,17	0,21	0,23	0,30
Hırvatistan	11,63	2,34	4,41	2,96	3,19	4,88	5,84	7,78	5,11	5,66	5,93	2,12
Hindistan	8,73	4,00	4,15	4,82	2,98	3,56	2,25	1,18	1,28	1,43	1,81	1,57

Tablo 8: (devamı)

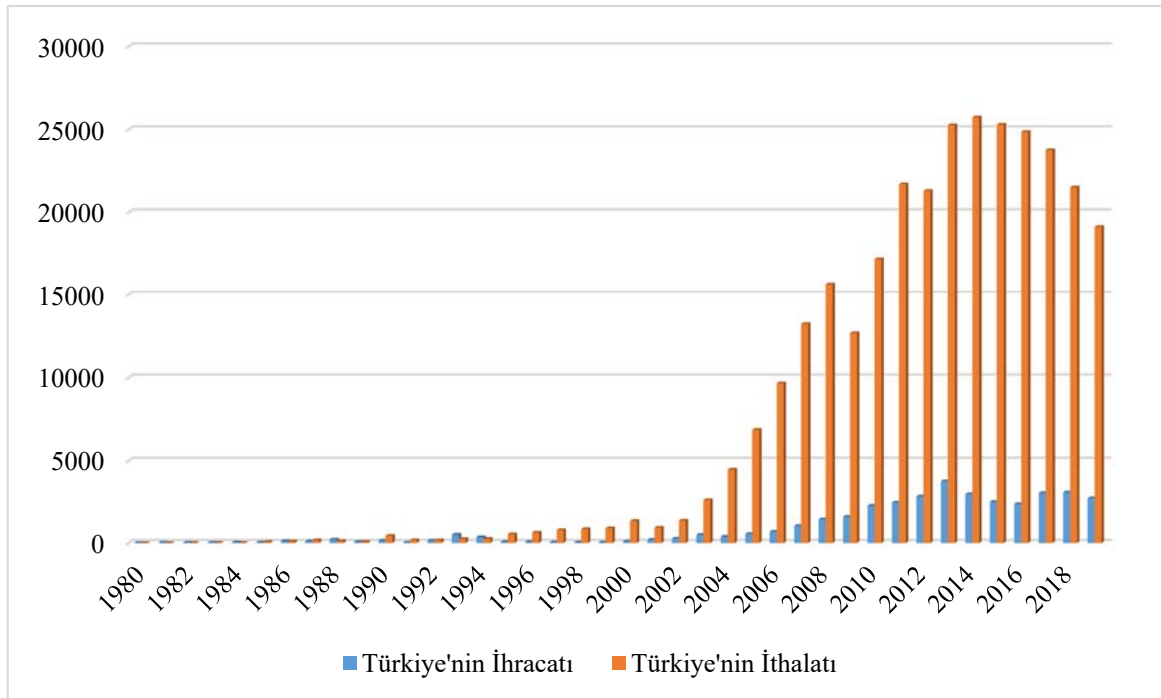
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hollanda	1,51	0,41	0,41	0,34	0,38	0,53	0,42	0,20	0,18	0,04	0,04	0,06
İngiltere	0,30	0,12	0,21	0,23	0,25	0,23	0,11	0,11	0,14	0,13	0,12	0,14
İrlanda	0,54	1,07	0,49	0,41	0,41	0,49	0,49	0,41	0,70	0,87	0,43	0,38
İspanya	0,29	0,52	0,84	0,53	0,57	0,58	0,68	1,16	1,13	0,88	0,75	1,02
İsrail	1,83	3,09	7,03	5,34	5,00	8,73	8,03	13,12	7,34	2,75	0,20	0,27
İsveç	1,00	0,24	0,39	0,73	0,08	0,16	0,14	0,17	0,18	0,19	0,17	0,09
İsviçre	2,20	3,69	6,02	2,19	2,29	3,02	3,33	1,91	1,59	1,32	1,33	0,10
İtalya	0,56	0,62	1,11	0,98	1,27	0,87	0,90	0,69	0,70	0,77	0,48	0,47
Japonya	0,77	0,57	0,94	0,94	0,79	1,03	1,02	1,14	1,06	1,00	1,05	1,24
Kamerun	2,43	3,44	4,08	3,65	2,76	3,65	8,61	6,49	5,91	5,13	4,83	5,65
Kanada	0,27	0,06	0,10	0,09	0,11	0,15	0,12	0,13	0,13	0,14	0,10	0,15
Kazakistan	0,14	0,15	0,13	0,10	0,17	0,19	0,13	0,13	0,11	0,18	0,18	0,17
Güney Kıbrıs	1,29	2,04	2,79	4,38	9,43	0,20	0,17	0,12	0,27	0,64	0,52	0,11
Kırgızistan	0,18	0,32	0,59	0,24	0,18	0,27	0,30	0,27	0,32	0,35	0,35	0,43
Kolombiya	8,78	14,41	13,11	9,67	16,02	10,90	3,16	3,85	3,71	3,98	5,85	6,42
Kuveyt	6,10	2,75	12,21	6,29	1,12	1,20	1,50	1,87	0,70	0,62	0,58	0,54
Letonya	1,66	3,73	5,50	4,05	6,06	13,40	11,61	7,67	9,70	10,09	8,04	8,64
Litvanya	2,09	17,10	27,77	23,74	32,93	72,82	99,63	117,97	140,95	95,94	116,62	106,90
Madagaskar	0,43	0,63	0,65	0,39	0,43	0,71	0,86	1,26	1,36	1,55	1,87	0,93
Macaristan	0,24	0,27	0,35	0,35	0,11	0,19	0,23	0,25	0,29	0,39	0,92	1,18
Malezya	0,23	0,35	0,51	0,44	0,51	0,84	1,07	0,81	0,97	0,85	0,55	0,50
Malta	1,03	1,81	1,41	1,87	7,92	9,90	12,46	19,38	19,55	10,44	0,80	1,48
Mauritius	0,04	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,03	0,04	0,08	0,06	0,05	0,14
Meksika	0,46	0,74	1,05	1,22	2,41	2,40	2,36	2,71	2,61	3,23	3,15	2,56
Mısır	0,20	0,37	0,60	0,44	0,69	0,67	0,84	1,45	1,27	1,14	0,86	0,66
Mozambik	1,17	1,07	1,80	1,42	1,64	2,12	0,95	0,73	1,14	1,48	0,78	0,88
Namibya	0,17	0,26	0,17	0,10	0,22	0,31	0,27	0,10	0,05	0,18	0,13	0,17
Pakistan	0,55	0,12	0,21	0,22	0,24	0,35	0,43	0,55	0,44	0,44	0,45	0,50
Peru	0,34	0,67	0,85	0,54	0,36	0,54	0,82	0,81	0,94	1,29	1,20	1,63
Polonya	0,36	0,64	1,24	1,09	1,08	1,04	1,14	1,20	1,18	1,32	1,65	1,80
Romanya	0,84	1,03	1,92	1,61	1,57	2,67	2,05	2,35	2,20	1,16	1,04	1,57
Rusya	0,20	0,22	0,28	0,25	0,32	0,44	0,47	0,37	0,34	0,18	0,21	0,31
Singapur	0,06	0,03	0,03	0,02	0,03	0,03	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02
Slovakya	84,25	4,04	7,38	3,57	5,47	3,92	1,43	2,51	2,12	1,71	2,49	3,39
Slovenya	2,31	5,34	12,06	3,91	5,74	8,52	10,80	12,77	15,92	22,37	5,00	6,73
Sri Lanka	2,15	3,74	2,59	2,73	1,22	1,09	1,18	1,19	1,39	0,72	0,90	0,96
Şili	1,71	0,70	0,99	0,98	0,88	1,66	2,14	2,38	2,55	2,82	1,47	1,14
Tanzanya	0,17	0,47	0,58	0,41	0,54	0,67	0,76	0,96	0,93	0,92	0,72	0,96
Tayland	0,23	0,22	0,33	0,45	0,31	0,42	0,30	0,37	0,40	0,43	0,35	0,40
Türkiye	3,96	5,62	5,08	0,31	0,45	0,81	1,11	1,21	1,06	0,84	0,87	0,81
Uganda	1,30	2,11	6,42	1,47	0,82	1,58	2,34	0,90	1,13	0,81	0,78	1,64
Ukrayna	5,13	5,53	12,26	6,48	7,85	8,52	8,05	7,45	8,40	9,02	12,14	17,61

Tablo 8: (devamı)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Uruguay	5,70	5,05	10,77	6,04	6,75	11,16	7,45	6,70	1,03	2,01	1,13	1,61
Ürdün	0,36	0,59	1,35	1,81	2,05	3,07	3,18	4,48	5,40	6,60	4,68	3,32
Yeni Zelanda	0,19	0,39	0,52	0,58	0,52	0,90	0,95	0,69	0,48	0,41	0,29	0,34
Yunanistan	31,20	49,34	20,95	27,34	14,48	17,96	16,11	0,91	1,23	1,38	3,84	0,98
Zambiya	0,10	0,11	0,13	0,09	0,10	0,15	0,14	0,18	0,18	0,16	0,18	0,22
Zimbabve	0,24	0,22	0,27	0,35	0,50	0,20	0,17	0,16	0,17	0,20	0,17	0,20

4.5.1. Türkiye'nin Çin Kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Performansının Değerlendirilmesi

Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler, 1971 yılında başlamıştır (MFA, 2021). 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye tarafından resmi olarak tanınması, bu ülkenin Birleşmiş Milletler tarafından da yasal temsil yetisinin kabul edildiği 1971 yılında ancak gerçekleşebilmiştir (FMPRC, 2021). İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ise Çin'in 1978 yılında ekonomik yapının yeniden düzenlenmesi ve ekonomik ve siyasi sistemlerde reform yapılmasına yönelik başlattığı politikasını takiben aşamalı şekilde gelişme kaydetmiştir. Dolayısıyla Türkiye ve Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin her iki ülkenin de 1980'li yılların başından itibaren ekonomilerini dışa açmalarından sonra gelişmeye başladığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki dış ticaret hacmine ve DYY faaliyetlerine ilişkin veriler dikkate alındığında ekonomik ilişkilerin 2005'ten itibaren ciddi bir boyut kazandığı görülmektedir.

Grafik 11: Türkiye ile Çin Arasındaki Dış Ticaret (Milyon Dolar)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021.

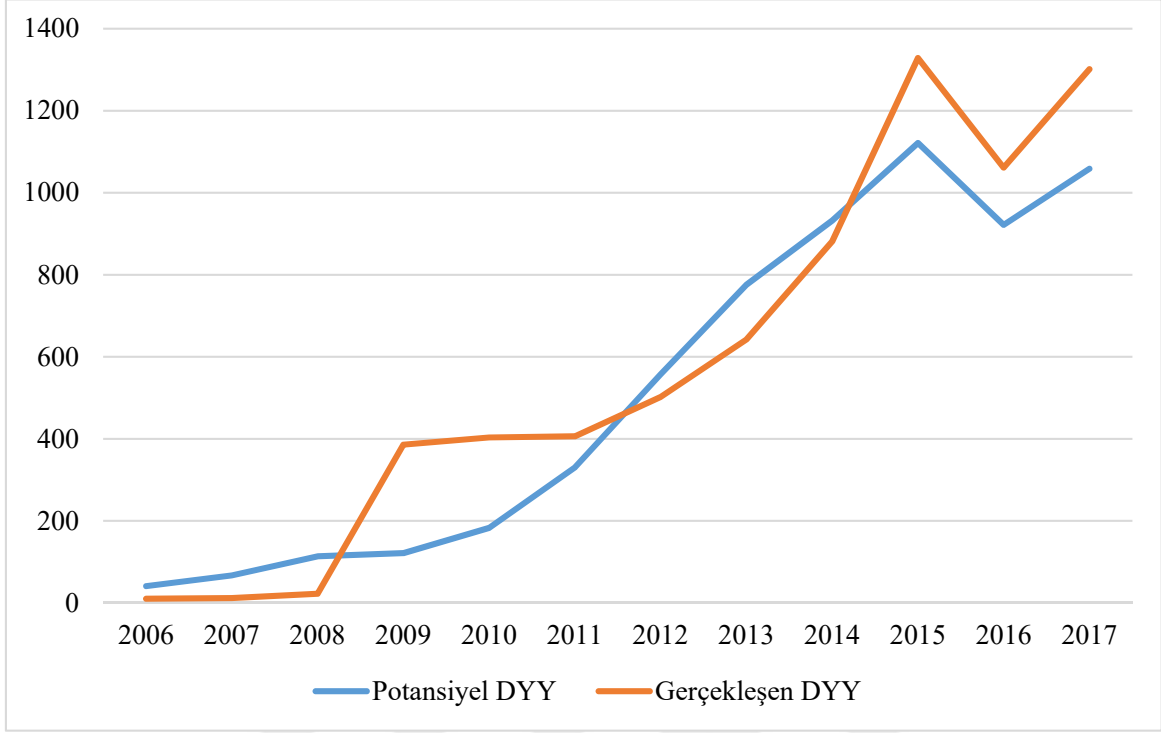

Türkiye ve Çin arasındaki dış ticarete ilişkin grafik 11 incelendiğinde iki ülkenin ikili dış ticaret hacminin süreç içerisinde Çin lehine olacak şekilde artış kaydettiği görülmektedir. Türkiye'nin Çin'den gerçekleştirdiği ithalat 1981 yılında 1 milyon düzeyindeyken bu miktar 2014 yılında en yüksek değeri olan 25 milyar doların üzerine çıktıktan sonra düşüşe geçmiş ve 2019 yılına gelindiğinde yaklaşık 19 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Çin'e yönelik ihracatında ise yıllar itibariyle ithalatına nazaran sınırlı bir artış gerçekleşmiş ve 2019 yılında yaklaşık 2,7 milyar dolar olmuştur. Dolayısıyla Türkiye ve Çin arasındaki ticari ilişkilerde Çin'in birçok ülkeye olduğu gibi Türkiye'ye yönelik olarak da ihracatçı konumunu yıllar içerisinde önemli ölçüde güçlendirdiği görülmektedir.

Çin'in Türkiye'ye yönelik gerçekleştirdiği DYY miktarı da yıllar içerisinde Çin'in Türkiye'ye yönelik ihracatında olduğu gibi oransal anlamda ciddi bir artış göstermiştir. 2006 yılında Türkiye'deki Çin kaynaklı DYY stok miktarı yalnızca 10 milyon dolar düzeyindeyken bu miktar 2017 yılına gelindiğinde yaklaşık 1,3 milyar dolara yükselmiştir. Diğer bir ifade ile Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı Çin kaynaklı DYY stoku, 2006-2017 döneminde yaklaşık 130 katına çıkmıştır. Ancak oransal anlamda ciddi bir artış kaydedildiği görülmekle birlikte 2006'da yaklaşık 75 milyar dolar olan dünya genelindeki Çin kaynaklı DYY stokunun 2017 yılında yaklaşık 1,8 trilyon dolar olarak hesaplandığı göz önüne alındığında Türkiye'nin yıllar itibariyle çektiği miktarın oldukça düşük kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye, Çin çokuluslu şirketlerinin 2006-2017 döneminde dünya genelinde gerçekleştirdikleri yıllık ortalama 93,2 milyar dolarlık DYY'nin yalnızca %0,001'ine karşılık gelen 120 milyon dolarına ev sahipliği yapabilmıştır.

Bilindiği üzere, Türkiye, Çin tarafından 2013 yılında başlatılan Kuşak ve Yol Girişimi ülkelerinden biri olarak ilan edilmiştir. Buna göre, Türkiye, Çin'in Sincan eyaletini Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran ve Türkiye üzerinden Akdeniz'e bağlamayı amaçlayan Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru'nun bitiş noktasında yer almaktadır. Grafik 12'den görülebildiği gibi Türkiye'nin girişim ülkesi olarak açıklandığı 2013 yılında ev sahipliği yaptığı 600 milyon dolar düzeyindeki Çin kaynaklı DYY stok miktarı 2017 yılına gelindiğinde 1,3 milyar dolara yükselmiştir. Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru ülkelerindeki Çin kaynaklı DYY stok miktarına ilişkin 2017 yılı verisi göz önüne alındığında Türkiye'nin, ev sahipliği yaptığı 1,3 milyar dolarlık stok miktarı ile Kazakistan, İran ve Tacikistan'ın ardından dördüncü sırada yer aldığı görülmektedir.

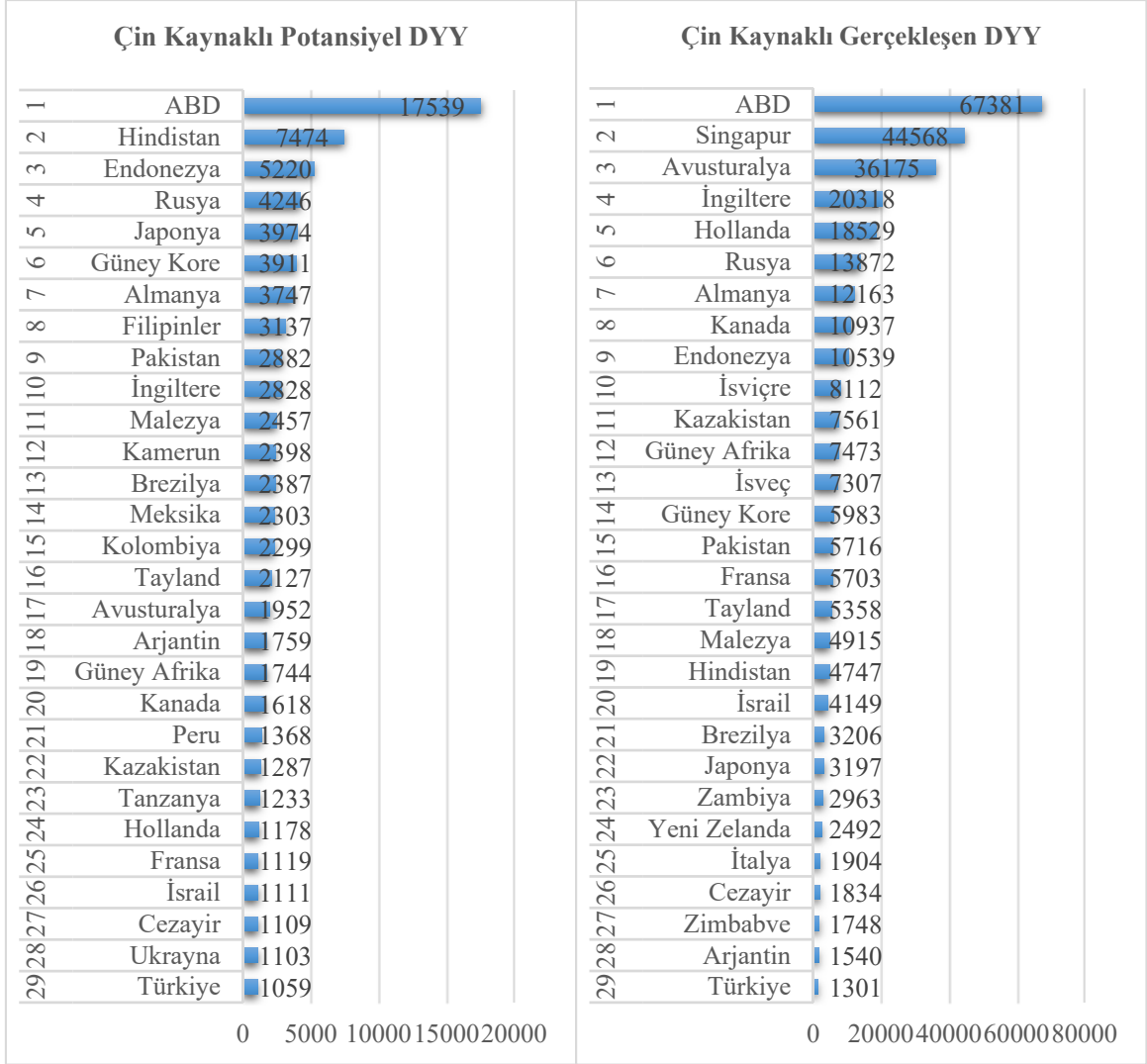
Grafik 12: Türkiye'ye Yönelik Çin Kaynaklı DYY'nin Potansiyel ve Gerçekleşen İlişkisi (2006-2017) (Model 6)

Kaynak: Gerçekleşen DYY: CNKI,2020, Potansiyel DYY: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 12, Türkiye'nin Çin kaynaklı DYY'yi çekme potansiyelini yansıtan yıllık potansiyel DYY stok değerleri ile fiili olarak gerçekleşen DYY değerlerinin ilişkisini göstermektedir. Grafik 12'den görülebildiği gibi her iki değer de yıllar içerisinde artış yönünde hareket etmiştir. Bununla birlikte, fiili gerçekleşen DYY stok miktarlarının 2006-2008 ve 2012-2014 dönemlerinde potansiyelin altında kaldığı dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, fiili gerçekleşen DYY stok miktarının, 2009-2011 ve 2015-2017 dönemlerinde ise potansiyelin üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Grafik 13: Türkiye'nin Örnekleme Ülkeleri Arasındaki Yeri (2017)

Kaynak: Gerçekleşen DYY: CNKI,2020, Potansiyel DYY: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 13'te ev sahibi ülkelerin Çin kaynaklı gerçekleşen DYY stok ve hesaplanan Çin kaynaklı potansiyel DYY stok değerleri bakımından analiz döneminin son yılı olan 2017'deki sıralamaları gösterilmektedir. Türkiye'nin performansını daha kapsamlı şekilde değerlendirmeye imkan tanıyan Grafik 13'e bakıldığında, Türkiye'nin 2017 yılı için hesaplanan 1059 milyon dolarlık Çin kaynaklı potansiyel DYY stok ve 1301 milyon dolarlık Çin kaynaklı gerçekleşen DYY stok miktarı ile örneklem ülkeleri arasındaki sıralamasının 29 olduğu görülmektedir. Grafik 13 göz önüne alındığında, ABD, Almanya, İngiltere Avusturalya, Kanada veya İsrail gibi bazı gelişmiş ekonomilerin ve Endonezya, Rusya, Pakistan, Kazakistan, Malezya, Zambiya veya Zimbabve gibi bazı gelişmekte olan ekonomilerin ev sahipliği yaptıkları Çin kaynaklı DYY stok miktarının hesaplanan potansiyel değerinin çok üzerinde gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Diğer yanda, Japonya,

Hindistan veya Endonezya gibi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerden potansiyelinin altında Çin kaynaklı DYY stokuna ev sahipliği yapan ülkeler olduğu da yine Grafik 13'ten gözlenebilmektedir. Dolayısıyla, 2017 verileri itibariyle potansiyelinin biraz üzerinde Çin kaynaklı DYY stokuna ev sahipliği yapması nedeniyle Türkiye'yi, yüksek performans sergileyen ülkeler arasında saymak mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte, performans bakımından başta Asya bölgesinden olmak üzere birçok ülkeden daha iyi durumda bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Uzun yıllar süren iç savaş sonrası 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, ilk 30 yıllık dönemde katı bir merkezi planlama ile yönetilmiştir. Bu süreçte, üretim hedeflerinin belirlenmesi, fiyatların kontrolü ve ekonominin çoğunda kaynakların tahsisi, doğrudan merkezi hükümet tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla özel girişimlerin ve yabancı sermayeli firmaların bu dönemde ekonomi alanında üstlendikleri rol son derece sınırlı kalmıştır. Söz konusu ekonomik yapının mevcut haliyle sürdürülebilir olmadığı anlaşılması ile birlikte Çin devleti, 1978'den itibaren tarım başta olmak üzere dış ticaret, DYY gibi birçok alana yönelik ekonomik reformları sırasıyla uygulamaya başlamıştır.

Süreç içerisinde ek reformlar ile başta ticaret olmak üzere çeşitli sektörlerde merkeziyetçi yapı terk edilmeye ve daha liberal bir ekonomik yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda DYY çekmek, ihracatı artırmak ve yüksek teknoloji ürünleri ithal etmek amacıyla özel ekonomik bölgeler kurulmuştur. Birçok işletmenin ekonomik kontrolünün, devlet planlamasının yönlendirmesi ve rehberliği yerine, genellikle serbest piyasa ilkelerine göre faaliyet göstermelerine izin veren yerel yönetimlere bırakılması da âdemi merkeziyetçi yapı oluşturmaya yönelik çok önemli bir katkı sunmuştur. Benzer şekilde ticaret engellerinin kaldırılmasına yönelik reformlar, daha fazla rekabeti teşvik etmiş ve Çin'e yönelik DYY akışlarını artırmıştır. Dolayısıyla Çin ekonomisinin, 1980'lerin başından itibaren en hızlı büyüyen ekonomi haline gelmesinde reformların çok önemli bir paya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Serbest piyasa modeline yakınsayan Çin'in, yıllar itibariyle tarımsal verimliliği, dış ticaret hacmi ve çektiği DYY miktarı büyük oranlı artışlar göstermiştir. Ekonomik alandaki en dikkat çeken gelişmelerden bir tanesi de hızlı biçimde büyüyen Çin'in iktisadi kalkınmasına paralel olarak kaynaklık ettiği DYY miktarını da hızla artırmış olmasıdır. 1981 yılında yalnızca 39 milyon dolarlık DYY stokuna kaynaklık eden Çin, ekonomik açıdan elde ettiği gücün bir sonucu olarak yıllar içerisinde daha fazla DYY gerçekleştirir hale gelmiştir. Nitekim 2019'a gelindiğinde ABD ve Hollanda'nın ardından yaklaşık 2,100 trilyon dolar ile en fazla DYY stoku bulunan 3'üncü kaynak ülke olmayı başarmıştır.

Çin kaynaklı DYY miktarının ve giriş yaptığı ev sahibi ülke sayısının özellikle 2000'lerin başlarından itibaren hızlı biçimde artması akademik çevrelerin bu olguya daha fazla odaklanmaya başlamasını da beraberinde getirmiştir. Bu durum, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke

belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlayan ampirik çalışmaların yer aldığı nispeten yeni fakat genişlemekte olan bir literatürün oluşmasını sağlamıştır.

Bu tez çalışmasında Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke iktisadi ve kurumsal belirleyicilerinin neler olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 75 ev sahibi ülke için 2006-2017 dönemi Çin kaynaklı DYY stok verisi kullanılan çalışmada panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan çekim modellerinin tahmininde tesadüfi etkiler modelinden yararlanılmıştır. Modellerin tahmininde ise tesadüfi etkili Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) dirençli hata tahmincisi kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca 6. model tahmininden elde edilen katsayılarından hareketle Çin Kaynaklı DYY'nin örneklemedeki ülkeler için 2006-2017 dönemi yıllık potansiyel değerleri de hesaplanmıştır. Arellano, Froot ve Rogers standart hatalar ile tahmin edilen tesadüfi etkiler modeli sonuçlarına göre, açıklayıcı değişkenlerin Çin Kaynaklı DYY ile olan ilişkisine yönelik bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Temel çekim modeli değişkenleri olan ve Model 1,2,3,4,5,6'nın tamamında yer verilen kaynak ülke GSYİH'si, ev sahibi ülke GSYİH'si ve uzaklık değişkenlerine ilişkin katsayı tahminleri, Çin DYY'sinin ev sahibi ülkeye çekilmesi üzerinde ülkelerin GSYİH büyüklerinin pozitif etkisi bulunduğunu buna karşılık uzaklık değişkeninin etkisi bulunmadığını göstermektedir. Bu bulgudan hareketle Çin kaynaklı DYY için hem kaynak hem de ev sahibi GSYİH'sinin aksine uzaklığın belirleyici bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu saptama, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde uzaklığın belirleyici bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşan Buckley vd. (2007), Kolstad ve Wiig (2012) ve Chang, (2014) gibi çalışmaları destekler niteliktedir.

Ev sahibi ülke GSYİH değişkeninin Çin kaynaklı DYY için önemli bir belirleyici olduğunun tespit edilmesi, Buckley vd. (2007), Cheung ve Qian (2009), Cheng ve Ma (2010), Zhang ve Daly (2011), Kolstad ve Wiig (2012), Amighini vd. (2013), Chang (2014), Liu vd. (2017) ve Shan vd. (2018) gibi çalışmalara benzer şekilde Çin şirketleri için pazar arayışının geçerli bir motivasyon olduğuna işaret etmektedir. Diğer yanda, ticarete açıklık değişkeni katsayısına ilişkin ampirik bulgulara göre, ev sahibi ülkelerin Çin ile ikili ticaret hacimleri arttıkça daha fazla Çin DYY'si çektikleri sonucuna varılmaktadır. Buna göre, Çin şirketleri için pazar arayışında marka bilinirliklerini artırmak ve yeni pazarlar geliştirmek gibi "saldırgan" nedenlerin önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Yakıt ihracatı ve cevher ve metal ihracatı açıklayıcı değişkenlerine ilişkin ampirik bulgular dikkate alındığında ülkelerin doğal kaynaklarının Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülke seçimi üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifade ile ev sahibi ülke doğal kaynak varlığı Çin DYY'si için belirleyici bir faktör değildir. Buradan hareketle, Çin DYY'si için doğal kaynak arayışının geçerli olmadığı değerlendirilmektedir. Bu sonuç, yaygın görüşün

aksine bulgular elde eden Cheung ve Qian (2009), Zhang ve Daly (2011), Kolstad ve Wiig (2012) ve Blomkvist ve Drogendijk (2013) gibi çalışmalarını desteklemektedir.

Açıklayıcı değişkenlerden bir diğeri olan çalışan başına çıktı değişkeni katsayısına ilişkin tahmin sonuçları, Çin DYY'si ile ev sahibi ülke emek verimliliği arasındaki ilişkinin negatif olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgudan hareketle, Çin kaynaklı DYY için çalışan başına çıktı düzeyinin Çin kaynaklı DYY'yi caydırıcı etkide bulunan bir değişken olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kendi ülkelerinde düşük maliyetli işgücünün yanı sıra toprak ve diğer faktör girdilerini bol miktarda tedarik edebilen Çin şirketlerinin, maliyetlerini düşürmek amacıyla yurt dışında verimlilik arayışına yönelmek için çok az nedeni bulunduğunu ileri süren yaygın görüşü destekleyen bir sonuca varılmıştır

Çalışmada yer verilen inovasyon değişkenine ilişkin ampirik bulgular, inovasyon düzeyinin Çin DYY'sinin ev sahibi ülke seçimi üzerinde etkili bir belirleyici olduğunu göstermektedir. İnovasyon düzeyi daha yüksek olan ülkelerin daha fazla Çin kaynaklı DYY stokuna ev sahipliği yaptığı anlamına gelen bu sonuç, Çin şirketleri için stratejik varlık arayışının geçerli bir motivasyon olduğu anlamına gelmektedir. Ulaşılan bu sonuç, Çin'i DYY gerçekleştirmeye iten en önemli güçlerden birinin stratejik varlık arayışı olduğunu ileri süren Deng (2007), Buckley vd. (2008), Sutherland (2009), Lu vd. (2010), Wang vd. (2012), Wu vd. (2012), Ramasamy vd. (2012), Cui vd. (2014), Gugler ve Vanoli (2015) ve Wang ve Shao (2016) gibi çalışmalarını desteklemektedir. Diğer yandan tahmin edilen inovasyon katsayısının büyüklüğünden hareketle, literatürde DYY'nin yer seçiminde etkili temel dört motivasyon olarak belirtilen pazar arayışı, doğal kaynak arayışı, verimlilik arayışı ve stratejik varlık arayışı motivasyonları içerisinde Çin kaynaklı DYY için en önemli olanın stratejik varlık arayışı olduğu değerlendirilmektedir.

Çin kaynaklı DYY için ev sahibi ülke kurumsal ortamının önemini ölçmek üzere kullanılan yetkinin kötüye kullanımı, kamu sektörü performansı, etik ve yolsuzluk değişkenlerine ait katsayı tahminleri, ilk iki değişken ile Çin DYY stoku arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Ampirik bulgular hem yetkinin kötüye kullanımı hem de kamu sektörü performansı değişkenleri ile Çin DYY'si arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu göstermektedir. Buna karşılık etik ve yolsuzluk değişkeni ile Çin kaynaklı DYY arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir.

Hem yetkinin kötüye kullanımı hem de kamu sektörü performansı değişkenlerine ilişkin sonuçlar, Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülkeden beklentilerinin neler olduğuna yönelik açık ipuçları sunmaktadır. Yetkinin kötüye kullanımı ve kamu sektörü performansı katsayılarının büyüklüğü Çin çokuluslu şirketlerinin, ev ortamlarına benzeyen ülkelere DYY götürme eğilimlerinin ne denli yüksek olduğunu göstermektedir. Elbette Çin şirketleri de küresel ölçekteki rakiplerine yetişebilmelerini sağlayacak ticari hedeflere sahiptirler. Ancak bu şirketler diğer yandan DYY

faaliyetlerinde Çin devletinin ulusal çıkarlarını ve hükümetin belirlediği beş yıllık planları da dikkate almak zorundadırlar. Bu durum, elde edilen bulgularla desteklendiği şekilde Çin kaynaklı DYY'nin yargı bağımsızlığının zayıf olduğu ve aynı zamanda devletin düzenleyici gücünün yüksek olduğu ülkeleri tercih etme eğiliminde olmalarına yol açabilmektedir.

Çalışmada yer verilen genel altyapı kalitesi değişkenine ilişkin katsayı tahmini göstermektedir ki Çin kaynaklı DYY için ev sahibi ülke altyapısı da belirleyici rol oynayan faktörlerden bir tanesidir. Fakat Çin kaynaklı DYY ile ev sahibi ülke genel altyapı kalitesi arasındaki ilişkinin negatif olarak belirlenmesi, ev sahibi ülkelerin çektikleri DYY miktarı ile altyapı kalitesi arasında pozitif bir ilişki bulunduğu sonucuna varan Wheeler ve Mody (1992), Kumar (1994), Loree ve Guisinger (1995), Zhou vd. (2002), Asiedu (2002), Vijayakumar vd. (2010), Shah (2014) ve Okafor (2015) gibi çok sayıdaki çalışmanın aksine bir bulguya ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile bu bulgu, iyi bir altyapı mevcudiyetinin, erişilebilirliği artırarak ve ulaşım maliyetini düşürerek daha fazla DYY akışını teşvik ettiği şeklindeki görüşün Çin DYY'si için geçerli olmadığını ifade etmektedir. Bu bulgu özellikle, altyapı entegrasyonunu hedefleyen Kuşak ve Yol Girişimi açıklanmadan önce de Çin kaynaklı DYY açısından düşük altyapı kalitesinin önemli bir belirleyici olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bunun yanı sıra çalışmada, Çin kaynaklı DYY'nin altyapı kalitesi düşük olan doğal kaynak zengini ev sahibi ülkeleri tercih ettiği sonucuna da ulaşılmıştır.

Modellerden elde edilen bulgulara ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olunursa; Çin kaynaklı DYY'nin ev sahibi ülkeye çekilmesinde pazar büyüklüğü, ikili ticarete açıklık, inovasyon ve kamu sektörü performansı pozitif etkide bulunan belirleyicilerken çalışan başına çıktı, yetkinin kötüye kullanımı ve genel altyapı kalitesi ise negatif etkide bulunan belirleyicilerdir. Diğer yandan, ev sahibi ülke ile Çin arasındaki fiziki mesafe ve ev sahibi ülke doğal kaynaklarının Çin DYY'sinin yer seçimi üzerinde belirleyici bir rolü söz konusu değildir. Tüm bunlardan hareketle Çin çokuluslu şirketleri için pazar arayışı ve stratejik varlık arayışının geçerli buna karşılık verimlilik arayışı ve doğal kaynak arayışının geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmada, Tesadüfi etkili Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi ile tahmin edilen 6. Model yardımıyla örneklemedeki tüm ülkeler için Çin kaynaklı DYY potansiyelinin hesaplanması ve ardından fiili olarak gerçekleşen Çin kaynaklı DYY miktarı ile karşılaştırılması ev sahibi ülkelerin Çin DYY'sini çekmedeki performanslarının incelenmesini mümkün kılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, hesaplanan potansiyel değerleri ışığında Türkiye'nin Çin kaynaklı DYY'ye ev sahipliği performansı ele alınmıştır. Bu bağlamda Türkiye için hesaplanan Çin kaynaklı potansiyel DYY stok ve Çin kaynaklı gerçekleşen DYY stok miktarları arasındaki ilişki analiz edildiğinde Türkiye'nin, 2006-2008 döneminde potansiyelinin altında ve çok küçük miktarlarda Çin kaynaklı DYY'ye ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Buna karşılık 2009-2011 döneminde tam tersi şekilde Çin kaynaklı gerçekleşen DYY stok miktarının potansiyeli aştığı gözlenmektedir. 2012-2014 döneminde yeniden

potansiyelin altında seyreden Çin kaynaklı gerçekleşen DYY stok miktarının 2015-2017 döneminde ise potansiyelin üzerinde olduğu gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abrams, Richard K. (1980), "International Trade Flows under Flexible Exchange Rates", **Economic Review**, 65(3), 3-10.
- Asian Development Bank (ADB) (2017), **Sustainable Infrastructure for Future Needs**, Mandaluyong, Philippines.
- Aidt, Toke S. (2003), "Economic Analysis of Corruption: A Survey", **The Economic Journal**, 113(491), 632-652.
- Ali, Shaukat ve Guo, Wei (2005), "Determinants of FDI in China", **Journal of Global Business and Technology**, 1(2), 21-33.
- Amighini, Alessia vd. (2013), "China's Outward FDI: An Industry-level Analysis of Host-country Determinants", **Frontiers of Economics in China**, 8(3), 309-336.
- Amit, Raphael ve Schoemaker, Paul (1993), "Strategic Assets and Organizational Rent", **Strategic Management Journal**, 14(1), 33-46.
- Anderson, James E. (1979), "A Theoretical Foundation for the Gravity Equation", **The American Economic Review**, 69(1), 106-116.
- Anderson, James E. (2011), "The Gravity Model", **Annual Review of Economics**, 3(1), 133-160.
- Anderson, James E. ve Wincoop, Eric Van (2001), "Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle", **NBER Working Papers 8079**.
- Anderson, James E. ve Wincoop, Eric Van (2003), "Gravity with Gravitas: A solution to the Border Puzzle", **American Economic Review**, 93(1), 170-192.
- Arellano, Manuel (1987), "Computing Robust Standard Errors for Within-Groups Estimators", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 49(4), 431-434.
- ASEAN (2014), **ASEAN Investment Report 2013-2014 FDI Development and Regional Value Chains**, ASEAN Secretariat, Jakarta, Indonesia.
- Asiedu, Elizabeth (2002), "On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: is Africa Different?", **World Development**, 30(1), 107-119.
- Asiedu, Elizabeth (2006), "Foreign Direct Investment in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size, Government Policy, Institutions and Political Instability", **World Economy**, 29(1), 63-77.

- Asiedu, Elizabeth (2013), **Foreign Direct Investment, Natural Resources and Institutions**, International Growth Centre, 47, London School of Economic and Political Science.
- Asongu, Simplice vd. (2018), “Determinants of Foreign Direct Investment in Fast-Growing Economies: Evidence from the BRICS and MINT Countries”, **Financial Innovation**, 4(1), 1-17.
- Azemar, Celine ve Desbordes, Rodolphe (2009), “Public Governance, Health and Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa”, **Journal of African Economies**, 18(4), 667-709.
- Aziz, Omar G. ve Mishra, Anil V. (2016), “Determinants of FDI Inflows to Arab Economies”, **The Journal of International Trade & Economic Development**, 25(3), 325-356.
- Bajaj, Vikas (2012), “Tata Motors finds success in Jaguar Land Rover”, **New York Times**, <https://www.nytimes.com/2012/08/31/business/global/tata-motors-finds-success-in-jaguar-land-rover.html> (15.05.2020).
- Baker, James C. (1999), **Foreign Direct Investment in Less Developed Countries: The Role of ICSID and MIGA**, Greenwood Publishing Group, Westport.
- Baldwin, Richard, ve Taglioni, Daria (2006), “Gravity for Dummies and Dummies for Gravity Equations”, **Working Paper 2516**, Cambridge.
- Balestra, Pietro, and Nerlove, Marc (1966), “Pooling Cross Section and Time Series Data in the Estimation of a Dynamic Model: The Demand for Natural Gas”, **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, 585-612.
- Baltagi, Badi H. ve Wu, Ping (1999), “Unequally Spaced Panel Data Regressions with AR (1) Disturbances”, **Econometric Theory**, 15(6), 814-823.
- Baltagi, B. (2021), **Econometric Analysis of Panel Data**, Springer, Switzerland.
- Barassi, Marco R. ve Zhou, Ying (2012), “The Effect of Corruption on FDI: A Parametric and Non-Parametric Analysis”, **European Journal of Political Economy**, 28(3), 302-312.
- Barkema, Harry G. ve Vermeulen, Freek (1998), “International Expansion Through Start-up or Acquisition: A Learning Perspective”, **Academy of Management Journal**, 41(1), 7-26.
- Batra, Amita (2006), “India’s Global Trade Potential: The Gravity Model Approach”, **Global Economic Review**, 35(3), 327-361.
- Beck, Paul J. ve Maher, Michael W. (1986), “A Comparison of Bribery and Bidding in Thin Markets”, **Economics Letters**, 20(1), 1-5.
- Behrman, Jack N. (1972), **The Role of International Companies in Latin America: Autos and Petrochemicals**, MA: Lexington Books, Lexington.

- Bellak, Christian vd. (2007), "On the Appropriate Measure of Tax Burden on Foreign Direct Investment to the CEECs", **Applied Economics Letters**, 14(8), 603-606.
- Bellak, Christian vd. (2008), "Labour Costs and FDI flows into Central and Eastern European Countries: A Survey of the Literature and Empirical Evidence", **Structural Change and Economic Dynamics**, 19(1), 7-37.
- Bellak, Christian ve Leibrecht, Markus (2009), "Do Low Corporate Income Tax Rates Attract FDI?—Evidence from Central-and East European Countries", **Applied Economics**, 41(21) 2691-2703.
- Bergstrand, Jeffrey H. (1985), "The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence", **The Review of Economics and Statistics**, 67(3), 474-481.
- Bevan, Alan A. ve Estrin, Saul (2004), "The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies", **Journal of Comparative Economics**, 32(4), 775-787.
- Bevan, Alan A., ve Estrin, Saul (2000), "The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies", **Working Paper 342**, London.
- Bevan, Alan vd. (2004), "Foreign Investment Location and Institutional Development in Transition Economies", **International Business Review**, 13(1), 43-64.
- Bhargava, Alok vd. (1982), "Serial Correlation and the Fixed Effects Model", **The Review of Economic Studies**, 49(4), 533-549.
- Bhattacharjee, Dhrubajyot (2015), "China-Pakistan Economic Corridor", **Indian Council of World Affairs**, 1-15.
- Bjorvatn, Kjetil, ve Soreide, Tina (2005), "Corruption and Privatization", **European Journal of Political Economy**, 21(4), 903-914.
- Bliss, Christopher ve Tella, Rafael (1997), "Does Competition Kill Corruption?", **Journal of Political Economy**, 105(5), 1001-1023.
- Blomkvist, Katarina ve Drogendijk, Riyan (2013), "The Impact of Psychic Distance on Chinese Outward Foreign Direct Investments", **Management International Review**, 53(5), 659-686.
- Brenton, Paul vd. (1999), "Economic Integration and FDI: An Empirical Analysis of Foreign Investment in the EU and in Central and Eastern Europe", **Empirica**, 26(2), 95-121.
- Brenton, Paul ve Di Mauro, Francesca (1999), "The Potential Magnitude and Impact of FDI Flows to CEECs", **Journal of Economic Integration**, 59-74.
- BRF (The Second Belt and Road Forum for International Cooperation) (2019), "Xi Jinping Attends the Opening Ceremony of the Second Belt and Road Forum for International Cooperation

(BRF) and Delivers a Keynote Speech”, <http://www.beltandroadforum.org/english/n100/2019/0429/c22-1391.html> (30.11.2020).

Brown, Morton B. ve Forsythe, Alan B. (1974), “Robust Tests for the Equality of Variances”, **Journal of the American Statistical Association**, 69(346), 364-367.

Buckley, Peter J. vd. (2007), “The Determinants of Chinese Outward Foreign Direct Investment”, **Journal of International Business Studies**, 38(4), 499-518.

Buckley, Peter J. vd. (2008), “Historic and Emergent Trends in Chinese Outward Direct Investment”, **Management International Review**, 48(6), 715-748.

Buckley, Peter J. vd. (2015), “The Determinants of Chinese Outward Foreign Direct Investment”, **International Business Strategy**, içinde (588-614), Routledge.

Buckley, Peter J. ve Casson, Mark (1976), “A long-run theory of the multinational enterprise”, **The Future of the Multinational Enterprise**, içinde (32-65), Palgrave Macmillan, London.

Buckley, Peter J. ve Casson, Mark (1985), **The Economic Theory of the Multinational Enterprise**, Macmillan Press, London.

Buckley, Peter J. ve Casson, Mark (1998), “Models of the Multinational Enterprise”, **Journal of International Business Studies**, 29(1), 21-44.

Buckley, Peter J. ve Strange, Roger (2011), “The Governance of the Multinational Enterprise: Insights from Internalization Theory”, **Journal of Management Studies**, 48(2), 460-470.

Busse, Matthias vd. (2010), “FDI Promotion Through Bilateral Investment Treaties: More than a Bit?.”, **Review of World Economics**, 146(1), 147-177.

Busse, Matthias ve Hefeker, Carsten (2007), “Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment”, **European Journal of Political Economy**, 23(2), 397-415.

Cai, Kevin G. (1999), “Outward Foreign Direct Investment: A Novel Dimension of China’s Integration into the Regional and Global Economy”, **The China Quarterly**, 160, 856-880.

Callen, Tim (2020), “Gross Domestic Product: An Economy’s All”, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/gdp.htm> (11.03.2021).

Canh, Nguyen P. vd. (2020), “Determinants of Foreign Direct Investment Inflows: The Role of Economic Policy Uncertainty”, **International Economics**, 161, 159-172.

Cao, Shiziong vd. (2014), “Challenges Facing China's Unbalanced Urbanization Strategy”, **Land Use Policy**, 39, 412-415.

China Center for International Economic Exchanges (CCIEE) (2017), **The Belt and Road Initiative: A New Means to Transformative Global Governance Towards Sustainable Development**, United Nation Development Programme (UNDP).

- Centre d'Études Prospectives et d'Informations Internationales (CEPII) (2020), <http://www.cepii.fr/CEPII/en/bddmodele/presentation.asp?id=6> (11.04.2020).
- Chang, Sun Chiao (2014), "The Determinants and Motivations of China's Outward Foreign Direct Investment: A Spatial Gravity Model Approach", **Global Economic Review**, 43(3), 244-268.
- Chauvet, Pablo vd. (2020), **China: Current and Potential Role in Infrastructure Investment in Latin America**, United Nations Publication, Santiago.
- Cheng, Leonard K. ve Kwan, Yum K. (2000), "What are the Determinants of the Location of Foreign Direct Investment? The Chinese Experience", **Journal of International Economics**, 51(2), 379-400.
- Cheng, Leonard K. ve Ma, Zihui (2010), "China's Outward Foreign Direct Investment", **China's Growing Role in World Trade**, *çinde* (545-580), University of Chicago Press.
- Cheng, Yung-Ming (2006), "Determinants of FDI Mode Choice: Acquisition, Brownfield, and Greenfield Entry in Foreign Markets", **Canadian Journal of Administrative Sciences**, 23(3), 202-220.
- Cheung, Ying Wong ve Qian, Xingwang (2009), "Empirics of China's Outward Direct Investment", **Pacific Economic Review**, 14(3), 312-341.
- Cheung, Yin-Wong vd. (2012), "China's Outward Direct Investment in Africa", **Review of International Economics**, 20(2), 201-220.
- China National Knowledge Infrastructure (CNKI) (2020), <https://oversea.cnki.net/index/> (06.04.2020).
- China-Britain Business Council (2015), **One Belt One Road: A Role for UK Companies in Developing China's New Initiative**, Foreign Commonwealth Office.
- Cleeve, Emmanuel A. vd. (2015), "Human Capital and FDI Inflow: An Assessment of the African Case", **World Development**, 74, 1-14.
- Coase, Ronald Harry (1937), "The Nature of the Firm", **Economica**, 4(16), 386-405.
- Combes, Pierre-Philippe vd. (2005), "The Trade-creating Effects of Business and Social Networks: Evidence from France", **Journal of International Economics**, 66(1), 1-29.
- Cui, Lin vd. (2014), "What Drives Firms' Intent to Seek Strategic Assets by Foreign Direct Investment? A Study of Emerging Economy Firms", **Journal of World Business**, 49(4), 488-501.
- Deng, Ping (2003), "Foreign Investment by Multinationals from Emerging Countries: The Case of China", **Journal of Leadership & Organizational Studies**, 10(2), 113-124.

- Deng, Ping (2004), "Outward Investment by Chinese MNCs: Motivations and Implications", **Business Horizons**, 47(3), 8-16.
- Deng, Ping (2007), "Investing for Strategic Resources and Its Rationale: The Case of Outward FDI from Chinese Companies", **Business Horizons**, 50(1), 71-81.
- Deng, Ping (2009), "Why do Chinese Firms tend to Acquire Strategic Assets in International Expansion?", **Journal of World Business**, 44(1), 74-84.
- Denisia, Vintila (2010), "Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the main FDI Theories", **European Journal of Interdisciplinary Studies**, 3, 53-59.
- Ding, Xue Liang (2000), "Informal Privatization through Internationalization: The Rise of Nomenklatura Capitalism in China's Offshore Businesses", **British Journal of Political Science**, 30(1), 121-146.
- Du, Julan ve Zhang, Yifei (2018), "Does One Belt One Road Initiative Promote Chinese Overseas Direct Investment?", **China Economic Review**, 47, 189-205.
- Dunning, John H. (1981), "Explaining the International Direct Investment Position of Countries: Towards a Dynamic or Developmental Approach", **Weltwirtschaftliches Archly**, 117(1), 30-64.
- Dunning, John H. (1988), "The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions", **Journal of International Business**, 19(2), 1-31.
- Dunning, John H. (1992), "The Global Economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational Corporations: Interactions and Policy Implications", **Transnational Corporations**, 1(3), 7-45.
- Dunning, John H. (1993), "Internationalizing Porter's Diamond", **MIR: Management International Review**, Special Issue, 7-15.
- Dunning, John H. (2000), "The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity", **International Business Review**, 9(2), 163-190.
- Dunning, John H. (2001), "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", **International Journal of the Economics of Business**, 8(2), 173-190.
- Dunning, John H. ve Lundan, Sarianna M. (2008), **Multinational Enterprises and the Global Economy**, Edward Elgar Publishing.
- Dunning, John. H. (1980), "Toward an Eclectic Theory of International Production: Some Empirical Tests", **Journal of International Business Studies**, 11(1), 9-31.
- Economou, Fotini vd. (2017), "Foreign Direct Investment Determinants in OECD and Developing Countries", **Review of Development Economics**, 21(3), 527-542.

- Egger, Peter ve Winner, Hannes (2006), “How Corruption Influences Foreign Direct Investment: A Panel Data Study”, **Economic Development and Cultural Change**, 54(2), 459-486.
- Ehizuelen, Mitchell M. O ve Abdi, Hodan O. (2018), “Sustaining China-Africa Relations: Slotting Africa into China’s One Belt, One Road Initiative Makes Economic Sense”, **Asian Journal of Comparative Politics**, 3(4), 285-310.
- Fan, Zhaobin vd. (2016), “China’s Outward FDI Efficiency Along the Belt and Road”, **China Agricultural Economic Review**, 8(3), 455-479.
- Farrell, Roger vd. (2004), “Determinants of Japan’s Foreign Direct Investment: An Industry and Country Panel Study, 1984-1998”, **Journal of the Japanese and International Economies**, 18(2), 161-182.
- Froot, Kenneth A. (1989), “Consistent Covariance Matrix Estimation with Cross-Sectional Dependence and Heteroskedasticity in Financial Data”, **Journal of Financial and Quantitative Analysis**, 24(3), 333-355.
- Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China (FMPRC) (2021), https://www.mfa.gov.cn/mfa_eng/ (15.11.2021).
- Franco, Chiara vd. (2008), “Why do Firms Invest Abroad? An Analysis of the Motives Underlying Foreign Direct Investments”, **An Analysis of the Motives Underlying Foreign Direct Investments**, 2008 Warsaw 10th Annual Conference, Poland.
- Frenkel, Michael vd. (2004), “A Panel Analysis of Bilateral FDI Flows to Emerging Economies”, **Economic Systems**, 28(3), 281-300.
- Fukao, Kyoji ve Wei, Yuhong (2008), “How do the Location Determinants of Vertical FDI and Horizontal FDI Differ?”, **Hi-Stat Discussion Paper Series**, No. 233, Hitotsubashi University, Tokyo.
- Fung, Kwok-Chiu vd. (2003), “Japanese Direct Investment in China”, **China Economic Review**, 14(3), 304-315.
- Globerman, Steven ve Shapiro, Daniel (2002), “Global Foreign Direct Investment Flows: The Role of Governance Infrastructure”, **World Development**, 30(11), 1899-1919.
- Globerman, Steven ve Shapiro, Daniel (2009), “Economic and Strategic Considerations Surrounding Chinese FDI in the United States”, **Asia Pacific Journal of Management**, 26(1), 163-183.
- Gonzalez-Vicente, Ruben (2012), “Mapping Chinese Mining Investment in Latin America: Politics or Market?”, **The China Quarterly**, 209, 35-58.
- Goswami, Gour Gobinda ve Haider, Samai (2014), “Does Political Risk Deter FDI Inflow? An Analytical Approach Using Panel Data and Factor Analysis”, **Journal of Economic Studies**, 41(2), 233-252.

- Gribben, Roland (2015), "Jaguar Land Rover: £1.3bn Tata Gamble Pays off as Big Cat Purrs at Last", **The Telegraph**, <https://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/transport/10310725/Jaguar-Land-Rover-1.3bn-Tata-gamble-pays-off-as-big-cat-purrs-at-last.html> (15.05.2020).
- Grunfeld, Yehuda ve Griliches, Zvi (1960), "Is Aggregation Necessarily Bad?", **The Review of Economics and Statistics**, 1-13.
- Gu, Jing (2009), "China's Private Enterprises in Africa and the Implications for African Development", **The European Journal of Development Research**, 21(4), 570-587.
- Gugler, Philippe ve Vanoli, Laura (2015), "Technology-Sourcing Investment Abroad as an Enhancer of Chinese MNEs' Innovative Capabilities", **International Journal of Emerging Markets**, 10(2), 243-371.
- Habib, Mohsin ve Zurawicki, Leon (2002), "Corruption and Foreign Direct Investment", **Journal of International Business Studies**, 33(2), 291-307.
- Hakkala, Katariina N. vd. (2008), "Asymmetric Effects of Corruption on FDI: Evidence from Swedish Multinational Firms", **The Review of Economics and Statistics**, 90(4), 627-642.
- Hamel, Gary ve Prahalad, Coimbatore K. (2010), **Strategic Intent**, Harvard Business Press.
- Harrigan, James (1996), "Openness to Trade in Manufactures in the OECD", **Journal of International Economics**, 40(1-2), 23-39.
- Head, Keith ve Mayer, Thierry (2000), "Non-Europe: The Magnitude and Causes of Market Fragmentation in the EU", **Review of World Economics**, 136(2), 284-314.
- Helmy, Heba E. (2013), "The Impact of Corruption on FDI: Is MENA an Exception?", **International Review of Applied Economics**, 27(4), 491-514.
- Helpman, Elhanan ve Krugman, Paul R. (1985), **Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy**, MIT Press, Cambridge.
- Hennart, Jean-Francois (1982), **A Theory of the Multinational Enterprise**, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Hitt, Michael A. ve Pisano, Vincenzo (2003), "The Cross-Border Merger and Acquisition Strategy: A Research Perspective", **Management Research: Journal of the Iberoamerican Academy of Management**, 1(2), 133-144.
- Holland, Dawn ve Pain, Nigel (1998), "The Determinants and Impact of Foreign Direct Investment in the Transition Economies: A Panel Data Analysis", **Convergence or Divergence: Aspirations and Reality in Central and Eastern Europe and Russia**, Centre for Research into East European Business, University of Buckingham.
- Hong, Eunsuk ve Sun, Laixiang (2006), "Dynamics of Internationalization and Outward Investment: Chinese Corporations' Strategies", **The China Quarterly**, 187, 610-634.

- Houston, Douglas A. (2007), "Can Corruption Ever Improve and Economy", **Cato Journal**, 27(3), 325-342.
- Hsiao, Cheng (2014), **Analysis of Panel Data**, No. 54, Cambridge University Press.
- Huang, Yiping ve Wang, Bijun (2011), "Chinese Outward Direct Investment: Is There a China Model?", **China & World Economy**, 19(4), 1-21.
- Hymer, Stephen H. "La Grande 'Corporation' Multinationale: Analyse de Certaines Raisons qui Pousent à L'intégration Internationale des Affaire", **Revue Économique**, 19(6), 949-973.
- Hyun, Hea-Jung ve Kim, Hyuk Hwang (2010), "The Determinants of Cross-Border M&As: The Role of Institutions and Financial Development in the Gravity Model", **World Economy**, 33(2), 292-310.
- ILO (2021), "Labour Productivity", https://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/description_PRODY_EN.pdf (02.04.2021).
- IMF (1996), "Glossary of Foreign Direct Investment Terms", <https://www.imf.org/external/np/sta/di/glossary.pdf> (08.04.2020).
- International Labour Organization (ILO) (2020), https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer27/?lang=en&segment=indicator&id=EAP_2WAP_SEX_AGE_RT_A (15.04.2020).
- Jadhav, Pravin (2012), "Determinants of Foreign Direct Investment in BRICS Economies: Analysis of Economic, Institutional and Political Factor", **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 37, 5-14.
- Jain-Chandra, Sonali vd. (2018), "Inequality in China—Trends, Drivers and Policy Remedies", **IMF Working Paper**.
- Javorcik, Beata S. ve Wei, Shang-Jin (2009), "Corruption and Cross-border Investment in Emerging Markets: Firm-level Evidence", **Journal of International Money and Finance**, 28(4), 605-624.
- Johnson, Andreas (2006), "FDI Inflows to the Transition Economies in Eastern Europe: Magnitude and Determinants", **CESIS Electronic Working Paper Series**, No. 59, The Royal Institute of Technology, Stockholm.
- Kamal, Muhammad Abdul vd. (2014), "What Determines China's FDI Inflow to South Asia?", **Mediterranean Journal of Social Sciences**, 5(23), 254-263.
- Kamal, Muhammad Abdul vd. (2019), "Natural Resource or Market Seeking Motive of China's FDI in Asia? New Evidence at Income and Sub-Regional Level", **Economic Research-Ekonomska Istraživanja**, 32(1), 3869-3894.

- Kamal, Muhammad Abdul vd. (2020), "Does the Quality of Institutions in Host Countries Affect the Location Choice of Chinese OFDI: Evidence from Asia and Africa", **Emerging Markets Finance and Trade**, 56(1), 208-227.
- Kang, Yuanfei ve Jiang, Fuming (2012), "FDI Location Choice of Chinese Multinationals in East and Southeast Asia: Traditional Economic Factors and Institutional Perspective", **Journal of World Business**, 47(1), 45-53.
- Khachoo, Ab Quyoom ve Khan, Mohd Imran (2012), **Determinants of FDI Inflows to Developing Countries: A Panel Data Analysis**, Munich Personal RePEc Archive, No. 37278.
- Kohli, Harinder (2017), "Looking at China's Belt and Road Initiative from the Central Asian Perspective", **Global Journal of Emerging Market Economies**, 9(1-3), 3-11.
- Kolstad, Ivar ve Wiig, Arne (2012), "What Determines Chinese Outward FDI?", **Journal of World Business**, 47(1), 26-34.
- Kuh, Edwin (1959), "The Validity of Cross-Sectionally Estimated Behavior Equations in Time Series Applications", **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, 197-214.
- Kumar, Nagesh (1994), "Determinants of Export Orientation of Foreign Production by US Multinationals: An Inter-country Analysis", **Journal of International Business Studies**, 25(1), 141-156.
- Kumar, Nagesh (2006), "Infrastructure Availability, Foreign Direct Investment Inflows and Their Export-Orientedness: A Cross-Country Exploration", **The Indian Economic Journal**, 54(1), 125-144.
- Kurtishi-Kastrati, Selma (2013), "The Effects of Foreign Direct Investments for Host Country's Economy", **European Journal of Interdisciplinary Studies**, 5(1), 26-38.
- Leamer, Edward ve Stern, Robert (1970), **Quantitative International Economics**, Allyn and Bacon, Boston.
- Len, Christopher, (2015), "China's 21st Century Maritime Silk Road Initiative, Energy Security and SLOC Access", **Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India**, 11(1), 1-18.
- Levene, Howard (1960), "Robust Tests for Equality of Variances", Ingram Olkin vd. (Eds.), **Contributions to Probability and Statistics: Essays in Honor of Harold Hotelling**, içinde (278-292), Stanford University Press.
- Li, Chengchun vd. (2020), "Institutional Difference and Outward FDI: Evidence from China", **Empirical Economics**, 58(4), 1837-1862.
- Li, Chong vd. (2015), "Exchange Rate Risk, Political Environment and Chinese Outward FDI in Emerging Economies: A Panel Data Analysis", **Economics**, 3(5-6), 145-155.

- Lin, Justin Yifu (1992). "Rural Reforms and Agricultural Growth in China", **The American Economic Review**, 82(1), 34-51.
- Lin, Ping vd. (2009), "Do Chinese Domestic Firms Benefit from FDI Inflow?: Evidence of Horizontal and Vertical Spillovers", **China Economic Review**, 20(4), 677-691.
- Linzer, Drew A. ve Staton, Jeffrey K. (2015), "A Global Measure of Judicial Independence, 1948-2012", **Journal of Law and Courts**, 3(2), 223-256.
- Liu, Hai Yue vd. (2017), "The Determinants of Chinese Outward FDI in Countries Along "One Belt One Road", **Emerging Markets Finance and Trade**, 53(6), 1374-1387.
- Liu, Hai Yue ve Deseatnicov, Ivan (2016), "Exchange Rate and Chinese Outward FDI", **Applied Economics**, 48(51), 4961-4976.
- Liu, Weidong ve Dunford, Michael (2016), "Inclusive Globalization: Unpacking China's Belt and Road Initiative", **Area Development and Policy**, 1(3), 323-340.
- Liu, Xiaohui vd. (2005), "Chinese Economic Development, the Next Stage: Outward FDI?", **International Business Review**, 14(1), 97-115.
- Liu, Yansui vd. (2014), "Key Issues of Land Use in China and Implications for Policy Making", **Land Use Policy**, 40, 6-12.
- Loree, David W. ve Guisinger, Stephen (1995), "Policy and Non-Policy Determinants of US Equity Foreign Direct Investment", **Journal of International Business Studies**, 26(2), 281-299.
- Lu, Jiangyong vd. (2011), "Motives for Outward FDI of Chinese Private Firms Firm Resources, Industry Dynamics, and Government Policies", **Management and Organization Review**, 7(2), 223-248.
- Lui, Francis T. (1985), "An Equilibrium Queuing Model of Bribery", **Journal of Political Economy**, 93(4), 760-781.
- Luo, Yadong ve Tung, Rosalie L. (2007), "International Expansion of Emerging Market Enterprises: A Springboard Perspective", **Journal of International Business Studies**, 38, 481-489.
- MacDermott, Raymond (2007 "Regional Trade Agreement and Foreign Direct Investment", **The North American Journal of Economics and Finance**, 18(1), 107-116.
- MacDermott, Raymond (2007), "Regional Trade Agreement and Foreign Direct Investment", **The North American Journal of Economics and Finance**, 18(1), 107-116.
- Makoni, Patricia L. (2015), "An Extensive Exploration of Theories of Foreign Direct Investment", **Risk Governance & Control: Financial Markets and Institutions**, 5(2), 77-83.
- Mason, Tajul A. ve Nor, Eliza (2013), "FDI in ASEAN-8: Does Institutional Quality Matter?", **Applied Economics Letters**, 20(2), 186-189.

- Mateev, Miroslav (2009), “Determinants of Foreign Direct Investment in Central and Southeastern Europe: New Empirical Tests”, **Oxford Journal**, 8(1), 133-149.
- McManus, John C. (1972), “An Economic Analysis of Indian Behavior in the North American Fur Trade”, **The Journal of Economic History**, 32(1), 36-53.
- Meyer, Klaus (2015), “What is “Strategic Asset Seeking FDI”?”, **The Multinational Business Review**, 23(1), 57-66.
- MFA (2021), “Relations between Turkey and China”, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-china.en.mfa> (15.11.2021).
- Michalisin, Michael vd. (1997), “In Search of Strategic Assets”, **The International Journal of Organizational Analysis**, 5(4), 360-387.
- Mina, Wasseem (2007), “The Location Determinants of FDI in the GCC Countries”, **Journal of Multinational Financial Management**, 17(4), 336-348.
- Morck, Randall vd. (2008), “Perspectives on China’s Outward Foreign Direct Investment”, **Journal of International Business Studies**, 39(3), 337-350.
- Morrison, Wayne M. (2009), **China’s Economic Conditions**, Congressional Research Service, Washington.
- Morrison, Wayne M. (2019), **China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States**, Congressional Research Service, Washington.
- Mourao, Paulo R. (2018), “What is China Seeking from Africa? An Analysis of the Economic and Political Determinants of Chinese Outward Foreign Direct Investment based on Stochastic Frontier Models”, **China Economic Review**, 48, 258-268.
- Mumtaz, Muhammad Z. ve Smith, Zachary A. (2018), “The Determinants of Chinese Outward Foreign Direct Investment: A Closer Look”, **Frontiers of Economics in China**, 13(4).577-601.
- National Bureau of Statistics of China (2020), “Annual Data”, <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/> (20.09 2020).
- Naughton, Barry (2006), **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, MIT Press, Cambridge.
- Nayak, Dinkar ve Choudhury, Rahul N. (2014), “A Selective Review of Foreign Direct Investment Theories”, **ARTNeT Working Paper Series**, No. 143, Bangkok.
- National Development and Reform Commission (NDRC) (2020), “Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road”, https://en.ndrc.gov.cn/newsrelease_8232/201503/t20150330_1193900.html (29.11.2020).

- Noorbakhsh, Farhad vd. (2001), “Human Capital and FDI İnflows to Developing Countries: New Empirical Evidence”, **World Development**, 29(9), 1593-1610.
- OECD (1996), **Benchmark Definition of Foreign Direct Investment**, 3rd Ed., OECD Publications, Paris.
- OECD (2005), **OECD Economic Surveys: China**, OECD Publication, Paris.
- OECD (2008), **Benchmark Definition of Foreign Direct Investment**, 4th Ed., OECD Publications, Paris.
- OECD (2011), “Trade openness”, **OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2011, içinde** (176-177), OECD Publishing, Paris.
- OECD (2018), **China’s Belt and Road Initiative in the Global Trade, Investment and Finance Landscape**, OECD Publications, Paris.
- OECD (2021), “FDI stocks”, <https://data.oecd.org/fdi/fdi-stocks.htm#indicator-chart/> (11.12. 2021).
- OECD (2021), “FDI flows”, <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm#indicator-chart/> (11.12. 2021).
- Okafor, Godwin (2015), “Locational Determinants of US Outward FDI into Sub-Saharan Africa”, **The Journal of Developing Areas**, 49(1), 187-205.
- Peng, Xizhe (2011), “China’s Demographic History and Future Challenges”, **Science**, 333(6042), 581-587.
- People’s Daily Online (2015), “Investment on infrastructure projects for the "Belt and Road" likely to reach \$6 trillion: CASS report”, <http://en.people.cn/n/2015/0617/c98649-8908112.html> (17.03.2022).
- Pesaran, M. Hashem (2004), “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, University of Cambridge, Faculty of Economics, **Cambridge Working Papers in Economics** No. 0435, Cambridge.
- Phung, Albert (2020), “Why Would a Corporation Conduct Vertical Foreign Direct Investment (FDI)?”, **Investopedia**, <https://www.investopedia.com/ask/answers/06/verticalfdi.asp> (22.05.2020).
- Picardo, Elvis (2021), “Why China's Currency Tangos with The USD”, **Investopedia**, <https://www.investopedia.com/articles/forex/09/chinas-peg-to-the-dollar.asp> (20.12.2021).
- Ploberger, Christian (2017), “One Belt, One Road–China’s New Grand Strategy”, **Journal of Chinese Economic and Business Studies**, 15(3), 289-305.
- Pöyhönen, Pentti (1963), “A Tentative Model for the Volume of Trade Between Countries”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, 90, 93-100.

- Pöyhönen, Pentti (1964), **Toward a General Theory of International Trade**, Institute of Economics, University of Helsinki.
- Prasad, Eswar S. (2004), **China's Growth and Integration into the World Economy: Prospects and Challenges**, IMF Occasional Papers.
- Protsenko, Alexander (2004), **Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Munich Ludwig-Maximilians-University (LMU).
- Pulliainen, Kyosti (1963), "A World Trade Study: An Econometric Model of the Pattern of the Commodity Flows in International Trade in 1948-1960", **Ekonomiska Samfundets Tidskrift**, 16(2), 78-91.
- Quéré, Agnès vd. (2007), "Institutional Determinants of Foreign Direct Investment", **World Economy**, 30(5), 764-782.
- Ramamurti, Ravi ve Doh, Jonathan P. (2004), "Rethinking Foreign Infrastructure Investment in Developing Countries", **Journal of World Business**, 39(2), 151-167.
- Ramasamy, Bala vd. (2012), "China's Outward Foreign Direct Investment: Location Choice and Firm Ownership", **Journal of World Business**, 47(1), 17-25.
- Ravenstein, Ernest G. (1889), "The Laws of Migration", **Journal of the Royal Statistical Society**, 52(2), 241-305.
- Rodrik, Dani (2011), **The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy**, WW Norton & Company, New York.
- Rodgers, W. H. (1993), "Regression Standard Errors in Clustered Samples", **Stata Technical Bulletin**, 13 (3), 19-23.
- Ross, Andrew G. (2015), "An Empirical Analysis of Chinese Outward Foreign Direct Investment in Africa", **Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies**, 8(1), 4-19.
- Rugman, Alan M. (1996), **The Theory of Multinational Enterprises: The Selected Scientific Papers of Alan M. Rugman**, Vol. 1, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Rugman, Alan M. (2010), "Reconciling Internalization Theory and the Eclectic Paradigm", **Multinational Business Review**, 18(2), 1-12.
- Rugman, Alan M. (Ed.) (1982), **New Theories of the Multinational Enterprise**, Croom Helm, London.
- Rugman, Alan M. ve Verbeke, Alain (2008), "Internalization Theory and Its Impact on the Field of International Business", **International Business Scholarship: AIB Fellows on the First 50 Years and Beyond**, içinde (155-174), Emerald Group Publishing Limited, Bingley.

- Rui, Huaichuan ve Yip, George S. (2008), “Foreign Acquisitions by Chinese Firms: A Strategic Intent Perspective”, **Journal of World Business**, 43(2), 213-226.
- Sabir, Samina vd. (2019), “Institutions and FDI: Evidence from Developed and Developing Countries”, **Financial Innovation**, 5(1), 1-20.
- Saha, Bibhas (2001), “Red Tape, Incentive Bribe and the Provision of Subsidy”, **Journal of Development Economics**, 65(1), 113-133.
- Sahoo, Pravakar (2006), **Foreign Direct Investment in South Asia: Policy, Trends, Impact and Determinants**, ADB Institute Discussion Paper, No. 56.
- Sarialioğlu Hayali, Ayça (2012), “A Comparative Analysis of FDI in Terms of ‘Quantity’ and ‘Quality’: Turkish Case”, **Ege Academic Review**, 12(3), 285-300.
- Schiere, Richard ve Rugamba, Alex (2011), “Chinese Infrastructure Investments and African Integration”, **Working Paper Series 127**, African Development Bank, Tunis, Tunisia.
- Schwab, Klaus (2019), **The Global Competitiveness Report 2019**, World Economic Forum, Geneva.
- Schwab, Klaus vd. (2006), **The Global Competitiveness Report 2006-2007**, World Economic Forum, Palgrave Macmillan.
- Schwab, Klaus, ve Sala-i-Martin, Xavier (2012), **The Global Competitiveness Report 2012-2013**, Full Data Edition, World Economic Forum, Geneva.
- Schwab, Klaus, ve Sala-i-Martin, Xavier (2016), **The Global Competitiveness Report 2016-2017**, World Economic Forum, Geneva.
- Schwab, Klaus, ve Sala-i-Martin, Xavier (2017), **The Global Competitiveness Report 2017-2018**, World Economic Forum, Geneva.
- Seyoum, Belay (2009), “Formal Institutions and Foreign Direct Investment”, **Thunderbird International Business Review**, 51(2), 165-181.
- Shah, Mumtaz Hussain (2014), “The Significance of Infrastructure for FDI Inflow in Developing Countries”, **Journal of Life Economics**, 1(2), 1-16.
- Shan, Shan vd. (2018), “Attracting Chinese FDI in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size and Institutional Quality”, **Critical Perspectives on International Business**, 14 (2/3), 139-153.
- Shirouzu, Norihiko (2013), “Exclusive: Geely, Volvo Differ over Future China Look”, **Reuters**, <https://www.reuters.com/article/us-autoshow-frankfurt-volvo-geely-idUSBRE989055201309> 10 (16.05.2020).

- Shleifer, Andrei ve Vishny, Robert (1992), "Pervasive Shortage under Socialism", **The Rand Journal of Economics**, 23, 237-246.
- Shleifer, Andrei ve Vishny, Robert (1993), "Corruption", **The Quarterly Journal of Economics**, 108(3), 599-617.
- Silk Road Fund (2021), "About Us", <http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23775/23767/index.html> (04.01.2021).
- Song, Ligang vd. (2011), "State-Owned Enterprises' Outward Investment and the Structural Reform in China", **China & World Economy**, 19(4), 38-53.
- Staats, Joseph L. ve Biglaiser, Glen (2012), "Foreign Direct Investment in Latin America: The Importance of Judicial Strength and Rule of Law", **International Studies Quarterly**, 56(1), 193-202.
- Statista (2021), "Share of state-owned and private enterprises in outward FDI stock from China between 2010 and 2020", <https://www.statista.com/statistics/730083/china-share-of-state-owned-and-private-enterprises-in-outward-fdi-stock/> (10.09.2021).
- Stein, Ernesto ve Daude, Christian (2001), "Institutions, Integration and the Location of Foreign Direct Investment", **OECD Global Forum on International Investment: New Horizons for Foreign Direct Investment**, içinde (101-130), OECD Publication Service.
- Subasat, Turan ve Bellos, Sotirios (2013), "Governance and Foreign Direct Investment in Latin America: A Panel Gravity Model Approach", **Latin American Journal of Economics**, 50(1), 107-131.
- Suliman, Adil H. ve Mollick Andre V. (2009), "Human Capital Development, War and Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa", **Oxford Development Studies**, 37(1), 47-61.
- Sutherland, Dylan (2009), "Do China's "National Team" Business Groups Undertake Strategic-Asset-Seeking OFDI?", **Chinese Management Studies**, 3(1), 11-24.
- Sutherland, Dylan ve Yao, Shujie (2011), "Income Inequality in China Over 30 Years of Reforms", **Cambridge Journal of Regions, Economy and Society**, 4(1), 91-105.
- Swamy, Paravastu A. (1970), "Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model", **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, 311-323.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2021), "(TÜİK-Özel Ticaret Sistemi) Dış Ticaret İstatistikleri Veri Sorgulama Ekranı", <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri> (05.11.2021).
- Tag, Mehmet Nasih (2021), "Judicial Institutions of Property Rights Protection and Foreign Direct Investment Inflows", **International Review of Law and Economics**, 65, 1-14.
- Tatoğlu, Ferda Y. (2018a), **Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı**, Beta Yayıncılık, İstanbul.

- Tatoğlu, Ferda Y. (2018b), **Panel Zaman Serileri Analizi: Stata Uygulamalı**, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Taylor, Robert (2002), “Globalization Strategies of Chinese Companies: Current Developments and Future Prospects”, **Asian Business & Management**, 1(2), 209-225.
- The Economist (2016), “Our Bulldozers, Our Rules”, <https://www.economist.com/china/2016/07/02/our-bulldozers-our-rules> (21.11.2020).
- The State Council the People’s Republic of China (2020), “Action Plan on the Belt and Road Initiative”, http://english.www.gov.cn/archive/publications/2015/03/30/content_281475080249035.htm (19.10.2020).
- Tinbergen, Jan (1962), **Shaping the World Economy; Suggestions for an International Economic Policy**, The Twentieth Century Fund, New York.
- Tintin, Cem (2013), “The Determinants of Foreign Direct Investment Inflows in the Central and Eastern European Countries: The Importance of Institutions”, **Communist and Post-Communist Studies**, 46(2), 287-298.
- Tolentino, Paz Estrella (2010), “Home Country Macroeconomic Factors and Outward FDI of China and India”, **Journal of International Management**, 16(2), 102-120.
- UNCTAD (1993), **World Investment Report 1993: Transnational Corporations and Integrated International Production**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (1996), **World Investment Report 1996: Investment, Trade and International Policy Arrangements**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (1997), **World Investment Report 1997: Transnational Corporations, Market Structure and Competition Policy**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (1998), **World Investment Report 1998: Trends and Determinants**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2000), **World Investment Report 1998: Cross-border Mergers and Acquisitions and Development**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2003), **World Investment Report 2003: FDI Policies for Development: National and International Perspectives**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2006), **World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2007), **World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and Development**, United Nations Publication, Switzerland.

- UNCTAD (2008), **World Investment Report 2008: Transnational Corporation and the Infrastructure Challenge**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2010), **World Investment Report 2010: Investing in a Low-Carbon Economy**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2011), **World Investment Report 2011: Non-Equity Modes of International Production and Development**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2014), **World Investment Report 2014: Investing in the SDGs: An Action Plan**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2015), **World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance**, United Nations Publication, Geneva.
- UNCTAD (2017), **World Investment Report 2017: Investment and the Digital Economy**, United Nations Publication, Geneva.
- UNCTAD (2020a), **World Investment Report 2020: International Production Beyond the Pandemic**, United Nations Publication, Switzerland.
- UNCTAD (2020b), “Annex Tables”, <https://worldinvestmentreport.unctad.org/annex-tables/> (25.09.2020).
- UNCTAD (2021), “Standard International Trade Classification (SITC) Revision 3”, https://unctadstat.unctad.org/en/Classifications/DimSicRev3Products_Official_Hierarchy.pdf (01.04.2021).
- UNCTADSTAT (2020), “Foreign Direct Investment: Inward and Outward Flows and Stock, Annual”, <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96740> (20.09.2020).
- Urata, Shujiro ve Kawai, Hiroki (2000), “The Determinants of the Location of Foreign Direct Investment by Japanese Small and Medium-Sized Enterprises”, **Small Business Economics**, 15(2), 79-103.
- Vernon, Raymond (1966), “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, **The Quarterly Journal of Economics**, 80(2), 190-207.
- Vijayakumar, Narayanamurthy vd. (2010), “Determinants of FDI in BRICS Countries: A Panel Analysis”, **International Journal of Business Science & Applied Management**, 5(3), 1-13.
- Vogiatzoglou, Klimis (2007), “Vertical Specialization and New Determinants of FDI: Evidence from South and East Asia”, **Global Economic Review**, 36(3), 245-266.
- Voss, Hinrich vd. (2009), “An Assessment of the Effects of Institutional Change on Chinese Outward Direct Investment Activity”, **China Rules**, içinde (135-165), Palgrave Macmillan, London.

- Wach, Krzysztof ve Wojciechowski, Liwiusz (2016), “Determinants of Inward FDI into Visegrad Countries: Empirical Evidence Based on Panel Data for the Years 2000–2012”, **Economics and Business Review**, 2(1), 34-52.
- Waldmair, Patti (2013), “Geely Grapples with the Volvo Gears”, **Financial Times**, <https://www.ft.com/content/bdb705c6-abcf-11e2-8c63-00144feabdc0> (16.05.2020).
- Wang, Chengqi, vd. (2012), “What Drives Outward FDI of Chinese Firms? Testing the Explanatory Power of Three Theoretical Frameworks”, **International Business Review**, 21(3), 425-438.
- Wang, Jiangyu (2008), “The Evolution of China’s International Trade Policy: Development through Protection and Liberalization”, Yong Shik Lee (Ed.), **Economic Development through World Trade**, içinde (191-213), Kluwer Law International BV, The Netherlands.
- Wang, Mark Yaolin (2002), “The Motivations behind China’s Government-Initiated Industrial Investments Overseas”, **Pacific Affairs**, 75(2), 187-206.
- Wang, Miao ve Sunny Wong, Man C. (2009), “What Drives Economic Growth? The Case of Cross-Border M&A and Greenfield FDI Activities” **Kyklos**, 62(2), 316-330.
- Wang, Yali ve Shao, Yanmin (2016), “Motivations of Chinese Outward Direct Investment: The Sector Perspective”, **Journal of Systems Science and Complexity**, 29(3), 698-721.
- Wang, Yongqin vd. (2015), “The Determinants of Location Choices of China's ODI: Institutions, Taxation and Resources”, **Frontiers of Economics in China**, 10(3). 540-565.
- Wei, Shang-Jin (2000), “How Taxing is Corruption on International Investors?”, **Review of Economics and Statistics**, 82(1), 1-11.
- Wei, William X. ve Alon, Ilan (2010), “Chinese Outward Direct Investment: A Study on Macroeconomic Determinants”, **International Journal of Business and Emerging Markets**, 2(4), 352-369.
- Wheeler, David ve Mody, Ashoka (1992), “International Investment Location Decisions: The Case of US Firms”, **Journal of International Economics**, 33(1-2), 57-76.
- Woetzel, Jonathan vd. (2017), **China’s Role in the Next Phase of Globalization**, McKinsey Global Institute.
- Woetzel, Jonathan, vd. (2016), **Bridging Global Infrastructure Gaps**, McKinsey Global Institute, 14.
- Wong, Jonh ve Chan, Sarah (2003), “China’s Outward Direct Investment: Expanding Worldwide”, **China: An International Journal**, 1(2), 273-301.
- World Bank (2017), **Investment Policy and Promotion Diagnostics and Tools: Maximizing the Potential Benefits of Foreign Direct Investment for Competitiveness and Development**, SPIRA (Support Program on Investment Policy and Related Areas).

- World Bank (2018), **Global Investment Competitiveness Report 2017/2018: Foreign Investor Perspectives and Policy Implications**, World Bank Publication, Washington.
- World Bank (2020), “DataBank”, <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (12.08.2020).
- World Bank (2021), “DataBank- Metadata Glossary”, <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/all/series?search=GDP> (15.03.2021).
- World Development Indicators (WDI) (2020), <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (10.04.2020).
- World Economic Forum (2020), Global Competitiveness Index 2017-2018, <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/downloads/> (20.04.2020).
- WTO (1996), “Trade and Foreign Direct Investment”, https://www.wto.org/english/news_e/pres96_e/pr057_e.htm (10.04.2020).
- WTO (2020), “Principles of the Trading System”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm#seebox (18.10.2020).
- Wu, Hsiu. L. ve Chen, Chien H. (2001), “An Assessment of Outward Foreign Direct Investment from China’s Transitional Economy”, **Europe-Asia Studies**, 53(8), 1235-1254.
- Wu, Xiaobo vd. (2012), “Motives and Patterns of Reverse FDI by Chinese Manufacturing Firms”, **Chinese International Investments**, *içinde* (107-121), Palgrave Macmillan, London.
- Xhinua Silk Road Information Service (2020), “What are the Belt and Road Countries?”, <https://en.imsilkroad.com/p/314398.html> (20.10.2020).
- Xu, Dean ve Meyer, Klaus E. (2013), “Linking Theory and Context: ‘Strategy Research in Emerging Economies’ after Wright et al. (2005)”, **Journal of Management Studies**, 50(7), 1322-1346.
- Yao, Shujie vd. (2017), “Location Determinants of China’s Outward Foreign Direct Investment”, **China & World Economy**, 25(6), 1-27.
- Yeung, Henry Wai-chung ve Liu, Weidong (2008), “Globalizing China: The Rise of Mainland Firms in the Global Economy”, **Eurasian Geography and Economics**, 49(1), 57-86.
- Zaheer, Srilata ve Manrakhan, Shalini (2001), “Concentration and Dispersion in Global Industries: Remote Electronic Access and the Location of Economic Activities”, **Journal of International Business Studies**, 32(4), 667-686.
- Zellner, Arnold (1962), “An Efficient Method of Estimating Seemingly Unrelated Regressions and Tests for Aggregation Bias”, **Journal of the American Statistical Association**, 57(298), 348-368.
- Zhang, Kevin Honglin ve Markusen, James R. (1999), “Vertical Multinationals and Host-Country Characteristics”, **Journal of Development Economics**, 59(2), 233-252.

- Zhang, Kevin Honglin ve Song, Shunfeng (2001), “Promoting Exports: The Role of Inward FDI in China”, **China Economic Review**, 11(4), 385-396.
- Zhang, Wei ve Liu, Xiaohui (2009), “Introduction: Success and Challenges: An Overview of China’s Economic Growth and Reform since 1978”, **Journal of Chinese Economic and Business Studies**, 7(2), 127-138.
- Zhang, Xiaoxi ve Daly, Kevin (2011), “The Determinants of China’s Outward Foreign Direct Investment”, **Emerging Markets Review**, 12(4), 389-398.
- Zhou, Changhui vd. (2002), “Locational Determinants of Japanese Foreign Direct Investment in China”, **Asia Pacific Journal of Management**, 19(1), 63-86.
- Zhuang, Juzhong ve Shi Li (2016), “Understanding Recent Trends in Income Inequality in the People’s Republic of China”, **Asian Development Bank Economics Working Paper Series**, No. 489.

ÖZGEÇMİŞ

Cabir ÇELİK, 2001 yılında Şeyh Şamil İlköğretim Okulu'nu; 2006 yılında Plevne Lisesi'ni; 2012 yılında Kocaeli Üniversitesi- Fen Edebiyat Fakültesi, Matematik Bölümü'nü; 2016 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı yüksek lisans programını bitirdi. 2016 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. Halen (2021) Karadeniz Teknik Üniversitesi- İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nde "araştırma görevlisi" olarak çalışmaktadır.

ÇELİK, evli ve bir erkek çocuk babası olup, İngilizce bilmektedir.